

האוניברסיטה הפתוחה, המחלקה לחינוך ופסיכולוגיה

אוניברסיטת בר-אילן, בית הספר לחינוך

אלימות ופגיעות ברשת האינטרנט:

מאפיינים, דפוסים, גורמי סיכון וגורמים

מגנים בקרב ילדים ובני נוער

ד"ר טלי היימן, ד"ר דורית אולניק שמש, ד"ר סיגל עדן

דוח מחקר למשרד החינוך

שבט תשע"ד

ינואר 2014

תודות

אנו מודות לצוות המחקר ולאנשים שתרמו להפקת דו"ח זה :

ד"ר עדי ברן

ד"ר אילן רוזינר

דפנה ארליך

ענת כץ

רשות המחקר של האוניברסיטה הפתוחה

תודתנו למדען הראשי של משרד החינוך שאפשר קיומו של מחקר זה.

תודה מיוחדת לתלמידים, למנהלי בתי הספר, למורים וליועצות שנטלו חלק במחקר.

המעוניינים יכולים לפנות ללשכת המדען הראשי בבקשה לקבלת עותק

תוכן העניינים

1.....	תמצית
5.....	1. רקע מדעי.....
5.....	1.1 אלימות ברשת בקרב ילדים ובני נוער.....
5.....	1.2 אלימות ברשת: הגדרה ומאפיינים עיקריים.....
6.....	1.3 שכיחות תופעת האלימות ברשת.....
7.....	1.4 האלימות ברשת וגיל הגולשים.....
7.....	1.5 אלימות ברשת והבדלי מגדר.....
8.....	1.6 הקבוצות המעורבות באלימות ברשת.....
8.....	1.6.1 הקורבנות ברשת.....
9.....	1.6.2 הבריונים ברשת.....
10.....	1.6.3 קבוצת העדים.....
11.....	1.7 השלכות האלימות ברשת על תחומים חברתיים רגשיים.....
12.....	1.7.1 תמיכה חברתית.....
12.....	1.7.2 תחושת בדידות.....
12.....	1.7.3 מסוגלות עצמית.....
13.....	1.7.4 רוחה אישית.....
13.....	1.8 הצוות החינוכי ואלימות ברשת.....
17.....	2. מטרות המחקר.....
17.....	2.1 השערות המחקר.....
18.....	3. שיטת המחקר.....
18.....	3.1 משתתפים.....
18.....	3.2 כלי המחקר.....
18.....	3.2.1 שימוש ברשת האינטרנט ובריונות ברשת.....
23.....	3.2.2 משתנים חברתיים-רגשיים.....
24.....	3.2.3 היכרות המורים עם היקף האלימות ברשת ומחוז לרשת.....
25.....	3.2.4 ראיונות חצי מובנים.....
25.....	3.3 הליך.....
26.....	4. ממצאים.....
26.....	ממצאים ברמת התלמידים.....
26.....	4.1.1 משתנים חברתיים-רגשיים.....
28.....	4.1.2 מאפייני השימוש ברשת האינטרנט.....
32.....	4.1.3 קורבנות לאלימות ברשת.....

36	4.1.4 קורבנות לאלים פנים אל פנים
39	4.1.5 הטרדה ברשת (בריונות ותוקפנות ברשת)
43	4.1.6 הטרדה ואלים פנים אל-פנים
46	4.1.7 עדות לאלים פנים ברשת ולאלים פנים אל פנים
52	4.1.8 תגובות להיפגעות מאלים פנים ברשת
55	4.1.9 תגובות להיפגעות מאלים פנים אל פנים
58	4.2 ניבוי רב-משתני
61	4.3 אלים פנים ברשת בעיני התלמידים
67	4.4 ממצאים ברמת המורים
75	4.5 אלים פנים ברשת בעיני המורים
81	5. דיון
84	5.1 מגבלות המחקר
86	6. סיכום והמלצות
89	7. מקורות
99	8. נספחים
99	נספח א : שאלון שימוש ברשת האינטרנט ובריונות ברשת
105	נספח ב : שאלון תמיכה חברתית
106	נספח ג : שאלון בדידות
107	נספח ד : שאלון מסוגלות עצמית
108	נספח ה : שאלון רווחה אישית
109	נספח ו : שאלון למורים
111	נספח ז : ראיונות חצי מובנים שאלות לתלמידים
112	נספח ח : ראיונות חצי מובנים שאלות למורים
113	9. ABSTRACT

רשימת לוחות

25.....	לוח 1 : התפלגות המשתנים החברתיים-רגשיים והקשרים ביניהם (מתאמי פירסון)
26	לוח 2 : התפלגות המשתנים החברתיים-רגשיים לפי מדד חברתי-כלכלי (ממוצעים)
26.....	לוח 3 : התפלגות המשתנים הרגשיים-חברתיים לפי מגדר (ממוצעים)
27.....	לוח 4 : התפלגות המשתנים הרגשיים-חברתיים לפי שלב חינוך (ממוצעים)
27.....	לוח 5 : התפלגות אינטנסיביות השימוש ברשת האינטרנט לפי מטרות ומיקום השימוש
28.....	לוח 6 : קשרים בין מדדי השימוש ברשת האינטרנט (מתאמי פירסון)
29.....	לוח 7 : התפלגות מדדי השימוש ברשת האינטרנט עפ"י המדד החברתי כלכלי
29.....	לוח 8 : התפלגות מדדי השימוש ברשת האינטרנט עפ"י מגדר
29.....	לוח 9 : התפלגות מדדי השימוש ברשת האינטרנט עפ"י שלב חינוך
	לוח 10 : קשרים בין מדדי השימוש ברשת האינטרנט לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי
30.....	<i>pbs</i> ופירסון)
32.....	לוח 11 : התפלגות מדדי קורבנות מאלימות ברשת עפ"י המדד החברתי-כלכלי
32.....	לוח 12 : התפלגות מדדי קורבנות מאלימות ברשת עפ"י מגדר
33.....	לוח 13 : התפלגות מדדי קורבנות מאלימות ברשת עפ"י מגדר
	לוח 14 : קשרים בין מדדי קורבנות מאלימות ברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי
35.....	<i>pbs</i> ופירסון)
36.....	לוח 15 : התפלגות מדדי קורבנות לאלימות פא"פ עפ"י המדד החברתי כלכלי
37.....	לוח 16 : התפלגות מדדי קורבנות לאלימות פא"פ עפ"י מגדר
37.....	לוח 17 : התפלגות מדדי קורבנות לאלימות פא"פ
	לוח 18 : קשרים בין מדדי קורבנות לאלימות פא"פ לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי
38	<i>pbs</i> ופירסון)
39.....	לוח 19 : התפלגות מדדי השתתפות באלימות ברשת עפ"י המדד החברתי-כלכלי
40.....	לוח 20 : התפלגות מדדי השתתפות באלימות ברשת עפ"י מגדר
40.....	לוח 21 : התפלגות מדדי השתתפות באלימות ברשת עפ"י שלב חינוך
	לוח 22 : קשרים בין מדדי השתתפות באלימות ברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי
42.....	<i>pbs</i> ופירסון)
43.....	לוח 23 : התפלגות השתתפות באלימות פא"פ עפ"י המדד החברתי-כלכלי
43.....	לוח 24 : התפלגות השתתפות באלימות פא"פ עפ"י מגדר
44.....	לוח 25 : התפלגות השתתפות באלימות פא"פ עפ"י שלב חינוך
	לוח 26 : קשרים בין השתתפות באלימות פא"פ לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי
45.....	<i>pbs</i> ופירסון)
47.....	לוח 27 : התפלגות מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת עפ"י המדד החברתי-כלכלי
48.....	לוח 28 : התפלגות מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת עפ"י מגדר
49.....	לוח 29 : התפלגות מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת עפ"י שלב חינוך

לוח 30 :	קשרים בין מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי
50.....	<i>pbs</i> ופירסון)
לוח 31 :	התפלגות התשובות לסולם תגובות רגשיות לאלימות ברשת (באחוזים).....
51.....	
לוח 32 :	התפלגות התשובות לסולם תגובות מעשיות לאלימות ברשת (באחוזים).....
52.....	
לוח 33 :	התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות ברשת עפ"י המדד החברתי-כלכלי.....
52.....	
לוח 34 :	התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות ברשת עפ"י מגדר.....
53.....	
לוח 35 :	התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות באינטרנט עפ"י שלב חינוך.....
53.....	
לוח 36 :	קשרים בין מדדי תגובות להיפגעות מאלימות ברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים
53.....	(מתאמי <i>pbs</i> ופירסון)
לוח 37 :	התפלגות התשובות לסולם תגובות רגשיות לאלימות פא"פ (באחוזים).....
54.....	
לוח 38 :	התפלגות התשובות לסולם תגובות מעשיות לאלימות פא"פ (באחוזים).....
55.....	
לוח 39 :	התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ עפ"י המדד החברתי-כלכלי.....
55.....	
לוח 40 :	התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ עפ"י מגדר.....
56.....	
לוח 41 :	התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ עפ"י שלב חינוך.....
56.....	
לוח 42 :	קשרים בין מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ לבין משתנים רגשיים-חברתיים
56.....	(מתאמי <i>pbs</i> ופירסון)
לוח 43 :	תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי קורבנות מאלימות ברשת.....
57.....	
לוח 44 :	תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי קורבנות מאלימות פא"פ.....
58.....	
לוח 45 :	תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי תוקפנות ברשת.....
58.....	
לוח 46 :	תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי תוקפנות פא"פ.....
59.....	
לוח 47 :	תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי עדות לאלימות ברשת.....
59.....	
לוח 48 :	תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי עדות לאלימות פא"פ.....
60.....	
לוח 49 :	התפלגות מאפייני הרקע של המורים.....
66.....	
לוח 50 :	התפלגות מאפייני השימוש במחשב של המורים.....
67.....	
לוח 51 :	התפלגות מאפייני השימוש במחשב של המורים.....
68.....	
לוח 52 :	התפלגות מדדי המחקר לפי מגדר.....
68.....	
לוח 53 :	התפלגות מדדי המחקר לפי השכלת המורה.....
69.....	
לוח 54 :	התפלגות מדדי המחקר לפי שלב חינוך.....
70.....	
לוח 55 :	התפלגות מדדי המחקר לפי פיקוח.....
71.....	
לוח 56 :	התפלגות מדדי המחקר לפי תפקיד המורה.....
71.....	
לוח 57 :	התפלגות מדדי המחקר לפי קבוצת מדד חברתי-כלכלי.....
72.....	
לוח 58 :	התפלגות מדדי המחקר לפי היקף תלונות התלמידים.....
73.....	
לוח 59 :	התפלגות מדדי המחקר לפי היפגעות המורה.....
74.....	

רשימת תרשימים

- תרשים 1 : התפלגות מדדי השימוש ברשת האינטרנט עפ"י שלב חינוך 30
- תרשים 2 : התפלגות מדדי קורבנות מאלימות ברשת עפ"י מגדר..... 33
- תרשים 3 : התפלגות מדדי קורבנות מאלימות ברשת עפ"י שלב חינוך..... 34
- תרשים 4 : התפלגות מדדי השתתפות באלימות ברשת עפ"י שלב חינוך..... 41
- תרשים 5 : תפיסת האלימות ברשת על ידי התלמידים..... 61
- תרשים 6: התנסות או היכרות עם תופעת האלימות ברשת..... 62
- תרשים 7 : התמודדות עם תופעת האלימות ברשת..... 63
- תרשים 8 : דרכי פעולה מומלצות..... 64
- תרשים 9 : תפיסת האלימות ברשת בעיני מורות ויועצות..... 75
- תרשים 10 : היכרות עם התופעה של אלימות ברשת..... 76
- תרשים 11 : התמודדות עם תופעת האלימות ברשת 77
- תרשים 12 : דרכי פעולה מומלצות..... 78

תמצית

טכנולוגיית האינטרנט הביאה בשנים האחרונות למהפכה בחייהם של ילדים בני נוער בהיבטים רבים ומגוונים, ולצד התועלות שבה, אנו עדים להופעתו של סוג חדש של אלימות, שהופך שכיח בקרב ילדים ובני נוער - אלימות ובריונות ברשת (cyberbullying). סוג אלימות זה מאופיין בהתנהגות חזרתית לאורך זמן תוך שימוש לרעה בסמכות או בכוח באמצעות מחשב וטלפונים ניידים, על ידי שליחת הודעות מעליבות, סרטים ותמונות פוגעניות (Hinduja & Patchin, 2009; Mason, 2008).

מחקרים שונים בעולם העוסקים בנושא התמקדו בתיאור מאפייני האלימות ברשת בהתייחס לדפוסי התנהגות, למאפיינים רגשיים וחברתיים, לתגובות הפרט וכן לדרכי טיפול ומניעה (Shariff, 2009; Smith et al., 2008). על אף שנושא חשוב זה מדובר תקשורתית, הוא טרם זכה למחקר מקיף בארץ.

מטרת המחקר הנוכחי לבחון את תופעת האלימות ברשת בקרב ילדים ובני נוער בישראל, לתאר את היקפיה ומאפייניה המרכזיים, לבחון את הקשר בין האלימות ברשת להיבטים חברתיים-רגשיים המהווים גורמי סיכון וגורמים מגנים. ובנוסף, לבחון את תפיסות המורים את תופעת האלימות והבריונות ברשת ואת דרכי התמודדותם עימה. המחקר נערך במהלך השנים 2011-2013.

אוכלוסיית המחקר: לאחר קבלת האישורים המתאימים לעריכת המחקר, נדגמו 18 בתי ספר מאזורים שונים בארץ. במחקר השתתפו 1094 תלמידים (52% בנים, 48% בנות), 51% מהתלמידים למדו בבתי ספר יסודיים, 33% בחטיבות ביניים ו-16% בחטיבה העליונה. 47% מהתלמידים למדו בבתי ספר ממדד חברתי-כלכלי גבוה, 34% - ממדד בינוני, ו-19% השתייכו למדד נמוך. טווח גיל התלמידים היה 10-17 (ממוצע = 13.39). בנוסף, השתתפו במחקר 585 מורים, 498 מתוכם (85%) היו מורות, בגיל 21 - 65 (ממוצע = 39.68).

כלי המחקר: התלמידים מלאו 4 שאלונים אשר התייחסו לאלימות פנים אל פנים (פא"פ) ולאלימות ברשת, להיבטים חברתיים ורגשיים: תמיכה חברתית, בדידות, תחושת מסוגלות עצמית ורווחה אישית. כמו כן, צוותים חינוכיים (מחנכים, מורים, יועצים) מלאו שאלון אשר התייחס למודעות הצוות החינוכי לאלימות ברשת ולתפיסת הצוות את דרכי ההתמודדות עם התופעה.

ממצאים עיקריים:

ברמת התלמידים - נמצא כי 27% מהתלמידים משתתפי המחקר דיווחו כי היו קורבנות לאלימות ברשת, לעומת 49% שדיווחו כי נפגעו מאלימות פנים אל פנים. 45% מהקורבנות ברשת דיווחו כי נפגעו בעיקר ע"י בנים, 34% נפגעו בעיקר ע"י בנות, ו-21% ע"י בני שני המינים. נמצא גם כי לבנות יש נטייה להיפגע יותר מבנים מהאלימות באינטרנט עם זאת, תדירות ההיפגעות גבוהה מעט יותר אצל בנים. 17% ממשתתפי המחקר דיווחו כי לקחו חלק בהטרדה באינטרנט, ו-36% דיווחו כי לקחו חלק בהטרדה פנים אל פנים. נמצא כי לבנים יש נטייה לקחת חלק בהטרדה ובבריונות באינטרנט יותר מלבנות, וגם מספר סוגי האלימות בהם הם משתתפים הינו גבוה יותר. 46% מן המשתתפים דיווחו כי היו עדים לבריונות ומעשי אלימות כלפי מישהו אחר ברשת.

במחקר בדקנו את תשובות התלמידים בהתייחס לשתי שאלות: מאיזה סוג של פגיעה ברשת נפגעת? בטווח תשובות של "מעולם לא נפגעת" דרך פגיעות מסוגים שונים מטלפון נייד, אימייל, מיסרונים, רשת חברתית; כמו כן התלמידים נשאלו על תדירות הפגיעה ברשת, בטווח תשובות של "מעולם לא" עד "פעמים רבות". לא נמצאו הבדלים משמעותיים בקורבנות לאלימות באינטרנט כמו גם בלקיחת חלק בהטרדה באינטרנט בין תלמידים השייכים לקבוצות ממדד חברתי-כלכלי שונה.

ממצאי המחקר מצביעים על כך כי תלמידי ביי"ס יסודי מדווחים במידה הרבה ביותר כי נפגעו מאלימות באינטרנט, לאחר מכן, תלמידי חט"ב ותלמידי ביי"ס תיכון. תלמידי חט"ב מדווחים על פגיעה רבה יותר ברשת באמצעות אלימות מילולית לעומת שאר שלבי החינוך. על אף שהאלימות ברשת מתרחשת בתדירות הנמוכה ביותר בבתי"ס התיכוניים, הרי מספר המטרידים בהם הוא רב יותר בהשוואה לבתי"ס היסודיים ולחט"ב.

בהקשר ללקיחת חלק בבריונות ובהטרדה באינטרנט גבוהה מעט יותר בקרב תלמידי יסודי, לאחר מכן תלמידי חט"ב, ואח"כ תלמידי תיכון. עם זאת, אלימות באינטרנט באמצעות הטלפון הנייד נפוצה דווקא בתיכוניים יותר (תמונות, סרטי וידאו ושיחות טלפון פוגעות). תדירות ההטרדה באינטרנט גבוהה יותר בקרב תלמידי חט"ב, לעומת שאר שלבי החינוך.

בבחינת הקשרים שבין מדדי הקורבנות לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים נמצאו הקשרים הבאים:

נמצא מתאם שלילי בין קורבנות מאלימות באינטרנט לבין תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית: ככל שהתלמידים דווחו על תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית נמוכות יותר כך נפגעו יותר מאלימות ברשת בהשוואה למי שלא נפגע ולהיפך. כמו כן, נמצא קשר חיובי בין קורבנות ברשת לבין תחושת בדידות ברמה גבוהה, ולהיפך. נמצא קשר חיובי בין אלימות מילולית ברשת לבין בדידות: ככל שהתלמידים דווחו על בדידות גבוהה יותר כך נפגעו יותר מאלימות מילולית ברשת ולהיפך. נמצא קשר שלילי בין אלימות ברשת באמצעות תמונות/סרטי וידאו לבין תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית. בנוסף, נמצא קשר שלילי בין תדירות ההטרדה לבין תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית, וקשר חיובי בין תדירות ההטרדה לתחושת בדידות.

בבדיקת הקשר בין הקורבנות לאלימות ברשת לבין הקורבנות לאלימות פנים אל פנים (פא"פ), נמצא קשר בין שני המשתנים הללו. שיעור הנפגעים מהאלימות פא"פ וגם מספר סוגי האלימות מהם נפגעו התלמידים יורדים כפונקציה של גיל (שלב חינוך). הנפגעים ביותר מאלימות פא"פ הם תלמידי בתי-ספר יסודי, לאחר מכן – תלמידי חטיבות ביניים והנפגעים פחות הם תלמידי בתי-ספר תיכון. בהקשר למשתנים הרגשיים-חברתיים שנבחנו, נמצא שככל שהתלמיד נפגע יותר, בתדירות גבוהה יותר וממספר רב יותר של סוגי אלימות פא"פ – כך התמיכה חברתית, המסוגלות העצמית והרווחה האישית שהוא חש נמוכות יותר – ובהתאם, הבדידות שהוא מרגיש רבה יותר.

נמצאו גם קשרים בין המשתנים הרגשיים-חברתיים של התלמידים לבין ההשתתפות בהטרדה באינטרנט ובתדירותה. ככל שקיימת אצל התלמידים פחות תמיכה חברתית, רמה נמוכה יותר של מסוגלות עצמית, ככל שהם חשים יותר בדידות, וחווים רווחה אישית נמוכה יותר – כך הם נוטים להשתתף יותר באלימות באינטרנט, להיות יותר אלימים ובריונים באינטרנט, זאת בעיקר באמצעות שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים. בדומה, נמצאו קשרים בין המשתנים הרגשיים-

חברתיים לבין בריונות ואלימות פא"פ. קשרים אלה מאפיינים יותר תלמידים עם תמיכה חברתית נמוכה, רמת בדידות גבוהה, מסוגלות עצמית נמוכה ותחושת רווחה אישית נמוכה. מספר משתנים נמצאו כמנבאים קורבנות מאלימות ברשת. לתלמידי ביי"ס יסודיים וחיטבות הביניים סיכוי רב יותר להיות קורבנות ברשת בהשוואה לתלמידי תיכונים. כמו כן, ככל שרמת המסוגלות העצמית ורמת הרווחה האישית נמוכות יותר, ותחושת הבדידות גבוהה יותר, כך יש סיכויים גבוהים יותר לתלמיד להיות קורבן לאלימות ברשת. בעוד שהמשתנים שנמצאו מובהקים לניבוי קורבנות פא"פ הם: מגדר (בן), שלב חינוכי (תלמידי ביי"ס יסודיים לעומת חט"ב ותיכון), ובדידות ברמה גבוהה.

המשתנים שנמצאו מובהקים לניבוי תוקפנות ובריונות ברשת הם: מגדר (בן), ורמה נמוכה של רווחה אישית ומסוגלות עצמית. הסיכוי של בנים להיות תוקפים ברשת רב מהסיכוי של בנות. והמשתנים שנמצאו מובהקים לניבוי תוקפנות פא"פ הם: מגדר (בן), ומסוגלות עצמית נמוכה. כעס, זעם, דאגה, מתח ומצב רוח ירוד נמצאו כתגובות הרגשיות השכיחות ביותר של קורבנות ברשת והתגובות המעשיות השכיחות ביותר להתמודדות עימה היו: התעלמות, בקשה להפסיק את ההטרדה, לספר לחבר, לתקוף בחזרה, לספר להורים ויציאה מרשת. תלמידים מעטים בלבד דיווחו כי סיפרו למורים, התייחסו להטרדה בצחק, או דיווחו למשטרה. התגובות השכיחות ביותר של התלמידים אל מול אלימות פא"פ הן: התעלמות, לתקוף בחזרה, לספר לחבר, לבקש להפסיק, לספר להורים. תלמידים מעטים בלבד דיווחו כי "צחקו על זה" או דיווחו למשטרה. אחוז לא קטן של הקורבנות לאלימות פא"פ סיפרו על כך למורים.

ברמת המורים - נמצא כי מרבית המורים מתקשים להעריך את מידת התוקפנות באינטרנט של תלמידיהם. בממוצע, המורים מביעים רמה גבוהה למדי של דאגה מאלימות ברשת וגם אמונה גבוהה לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא. עם זאת, הם מביעים רמה בינונית של בטחון לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת ורמה בינונית של נכונות ללמוד את הנושא. כל מדדי המחקר מקיימים קשרים מתונים עד גבוהים אלה עם אלה. מורות, בהשוואה למורים, מגלות יותר דאגה מאלימות ברשת, מאמינות יותר שביה"ס מחויב לטפל בנושא ומעוניינות יותר ללמוד על הנושא. מורי חט"ב מגלים רמה נמוכה יותר ממורי התיכון במדד הדאגה מהאלימות ברשת; מורי יסודי גבוהים הן ממורי חט"ב והן ממורי התיכון בביטחונם לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת; אמונתם של מורי יסודי לגבי מחויבות ביה"ס לטיפול בנושא גבוהה מזו של מורי התיכון; ונכונותם של מורי יסודי ללמוד את הנושא גבוהה מזו של מורי התיכון.

המלצות

לאור ממצאי המחקר, ההמלצות למערכת החינוך מתייחסות לנושא העלאת המודעות של התלמידים, הוריהם והצוותים החינוכיים לגורמי הסיכון שברשת, ופיתוח תכניות מניעה והתערבות ייחודיות לנושא הבריונות ברשת. התכניות להעלאת המודעות כמו גם תכניות ההתערבות יכוונו אל אוכלוסיות התלמידים שונות, וקבוצות גיל שונות. יש מקום לשים דגש מיוחד על ילדי בתי-ספר יסודי (כיתות ד, ה, ו), שכן העלאת המודעות לתופעה ומניעתה בשלבים מוקדמים אלו ימנעו הדרדרותה והחמרתה בגיל ההתבגרות.

לאור תחושת המורים כי חסר להם ידע וכלי התמודדות בנושא האלימות והבריונות ברשת, מומלץ לפתח ולהטמיע תכניות התערבות והתמודדות עם בריונות ברשת הן למורים, כדוגמת

פעילויות וסדנאות בנושא מניעת אלימות פנים אל פנים ואלימות מקוונת, ולהכרת המרחב המקוון, ולהעניק להם כלי התמודדות יעילים.

בנוסף, לאור ממצאי המחקר נראה כי חשוב לפתח ולטפח בסדנאות הממוקדות בהיבטים רגשיים חברתיים בחיי התלמידים, שיוכלו להוות גורמים מגנים בפני הפגיעה כמו: העלאת תחושת המסוגלות עצמית, הרווחה אישית ומניעה של תחושת בדידות. תכניות שתתמקדנה ברכישת מיומנויות חברתיות בכלל וכישורי התנהלות ברשתות החברתיות הפופולריות בפרט יאפשרו לתלמידים התמודדות יעילה עם סיכוני הרשת.

בעתיד מומלץ לערוך מחקרים נוספים בנושא זה. חשוב לבחון אוכלוסיות תלמידים שונות כמו- אוכלוסייה מייצגת, אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים, ובמגזרים שונים, ולבחון שכבות גיל שונות. היות והטכנולוגיה משתנה בקצב מהיר ביותר וחשוב ללוות את השינויים המהירים הללו במחקר שיבחן וינטר את השינויים המקבילים המתרחשים בדפוסי האלימות והבריונות ברשת ובמאפייניהם.

1. רקע מדעי

1.1 אלימות ברשת בקרב ילדים ובני נוער

השימוש ברשת הפך בשנים האחרונות לחלק בלתי נפרד מהמרחב בו מנהלים ילדים ובני נוער קשרים חברתיים ברשתות חברתיות, בציטים ובפורומים שונים. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2010), שבעים ושניים אחוזים מהאוכלוסייה היהודית בישראל משתמשים במחשב ומחוברים לרשת האינטרנט. על-פי סקר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2011) אודות שימושי מחשב בקרב בוגרים (מגיל 20 ומעלה), צוין כי בשנת 2011 79% מהגברים ו-75% מהנשים מהאוכלוסייה היהודית השתמשו במחשב, ואילו שיעור בני הנוער הגולשים ברשת בישראל בגיל 9-19 הוא 93% (למיש וריב"ק, 2007). אין ספק כי השימוש הגובר במדיה המקוונת מספק יתרונות רבים לבני הנוער, והודות לכך דליית המידע במגוון רחב של תחומי תוכן הפכה מהירה, קלה ונגישה יותר. עם זאת, החשיפה הבלתי-מבוקרת לתכנים מגוונים מגבירה את הסיכון להיפגע מאלימות ברשת¹ (Cyber-bullying) (Sommers, 2008). בעשור האחרון אנו עדים לכך שסוג חדש זה של אלימות ברשת מתפתח במהירות בקרב ילדים ובני נוער במדינות שונות בעולם. זוהי תופעה מורכבת אשר קשה לאתרה, לזהותה ולהתמודד עמה.

לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי לבחון את תופעת האלימות ברשת בקרב ילדים ובני נוער, לתאר את היקפיה ומאפייניה המרכזיים, לבחון את הקשר בין האלימות ברשת להיבטים חברתיים-רגשיים. בנוסף, מטרת המחקר לבחון תפיסות המורים את תופעת האלימות ברשת ודרכי התמודדותם עמה.

1.2 אלימות ברשת: הגדרה ומאפיינים עיקריים

בדומה להגדרת אלימות פנים אל פנים (פא"פ), גם הבריונות ברשת היא התנהגות אלימה, חוזרת ונשנית, שמטרתה לפגוע באחר. התנהגות זו מכוונת על ידי יחיד או קבוצה כלפי הקורבן, באמצעים טכנולוגיים כמו מחשב או טלפון נייד (Kowalski, Morgan, & Limber, 2012). מחקרים שונים שנערכו בתחום מצביעים על עלייה במקרי הבריונות ברשת בקרב ילדים ובני נוער בשנים האחרונות, במדינות שונות בעולם, המלווה את השימוש הרב בטכנולוגיות (Olenik- & Shemesh, Heiman, & Eden, 2012; Smith et al., 2008; Tokunaga, 2010; Vandebosch & Van Cleemput, 2009).

לעומת זאת, ברשת מספר מאפיינים ייחודיים:

---

¹ בעבודה זו יעשה שימוש לסירוגין במילים: בריונות, אלימות ותוקפנות, אשר הן בעלות משמעות זהה. בנוסף, יעשה שימוש לסירוגין במילים: אינטרנט, רשת, מקוון.

- א. אנונימיות – האנונימיות המאפשרת לפרט לשתף או לחשוף את האחר בפרטים אישיים מבלי להיחשף. מרבית הקורבנות של אלימות ברשת אינם מכירים את זהותו של התוקף (Heirman & Walrave, 2008).
- ב. קהל רחב – רשת האינטרנט מאפשרת תפוצה רחבה ומהירה למספר רב של משתמשים (Heirman & Walrave, 2008). למעורבים באלימות ברשת היכולת להפיץ הודעות, תמונות או כל חומר אחר לקהל רחב (Druck & Kaplowitz, 2005).
- ג. נגישות גבוהה – הנגישות של האינטרנט קיימת בכל מקום ובכל שעה, ומטשטש הגבול בין מקום הימצאות הפוגע לבין מקום הימצאות הקורבן (Shariff & Hoff, 2007).
- ד. קושי בגילוי ובדיווח – הקורבנות של אלימות ברשת נוטים פחות לדווח על הפגיעה לעומת קורבנות של אלימות פנים-אל-פנים (Heirman & Walrave, 2008). לכן, לגורמים חינוכיים וטיפוליים ולהורים קשה יותר לגלות את תופעת האלימות והפגיעות ברשת.

1.3 שכיחות תופעת האלימות ברשת

עם ההתפתחות הטכנולוגיה והשימוש הרב שילדים ובני נוער עושים במחשב, גם תופעת האלימות ברשת הופכת ליותר ויותר נפוצה. מחקרים שונים נערכו בארצות הברית, אוסטרליה, קנדה, באירופה ובישראל לבחינת שכיחות התופעה. לדוגמה, מחקר בארה"ב (Patchin & Hinduja, 2011) מדווח, כי בקרב ילדים ובני נוער עד גיל 18, 11% מהתלמידים ציינו כי היו בריונים ברשת ו-29% ציינו שהיו קורבנות ברשת. במחקר אחר בארצות-הברית, נמצא כי 20% מהצעירים המשתמשים ברשת היו מעורבים בדרך כלשהי בהטרדה באינטרנט (Ybarra & Mitchell, 2004) וכי למעלה מ-53% מהנשאלים דיווחו כי הם מכירים מישהו שהיה קורבן לאלימות מקוונת (Li, 2006). מגמה דומה נמצאה באוסטרליה (Campbell & Gardner, 2005), 11% מהתלמידים ציינו שהיו בריונים ברשת ו-14% ציינו שהיו קורבנות ברשת. בקנדה (Li, 2007) 17% מתלמידי כיתות ז'-ט' ציינו שהיו בריונים ברשת ומעל 25% היו קורבנות ברשת. דיווחים דומים נמצאו במחקרים שנערכו מדינות אירופה. בבלגיה למשל, כ-20% מהילדים ובני הנוער בגילאים 7-20 אשר גלשו באינטרנט, דיווחו שבמהלך השנה חוו הטרדות חוזרות ברשת (Vandebosch & Van Cleemput, 2009); בבריטניה (Livingstone & Bober, 2004), דווח כי 68% מבני הנוער בגילאים 12-19 נחשפו לפורנוגרפיה באתרי אינטרנט, ורק 6% מבני הנוער הללו סיפרו על כך למבוגר (הורה או מורה), והאחרים המשיכו לגלוש באתרים הללו, שלחו את כתובתם לחבריהם או השתמשו בקישורים אשר הופיעו בו. במחקר שנערך בישראל נמצא כי 13% מבני הנוער דיווחו כי שלחו הודעה פוגעת; 45% מבני הנוער דיווחו כי קיבלו מסר פוגע בתוכנת מסרים מידיים, 16% קיבלו הודעה פוגעת בציט' ו-6% קיבלו הודעה כזו בדואר אלקטרוני (וייסבלאי, 2010; למיש, ריב"ק ואלוני, 2009). במחקר אחר שהתמקד בקורבנות לבריונות ברשת ונערך בקרב תלמידים מחטיבות ביניים הנמצאות במסגרות חינוכיות ממלכתיות במרכז הארץ, 16.5% מהתלמידים דיווחו כי היו קורבנות לבריונות ברשת (Olenik-Shemesh, Heiman, & Eden, 2012).

1.4 האלימות ברשת וגיל הגולשים

מידת האלימות בקרב ילדים ובני נוער משתנה בהתאם לגיל הגולשים. בארה"ב, 83% מהילדים בגיל 12 דיווחו על שימוש ברשת לעומת 92% בגיל 14 (Kawalski, Limber, & Agatston, 2012). מממצאי מחקרים עולה, כי שכיחות האלימות המקוונת "נמצאת בשיאה" בגילאים 12 עד 15, כאשר בקרב תלמידים בני 10-11 השכיחות הייתה הנמוכה ביותר (4.5%), בקרב תלמידים בני 14-13 הגבוהה ביותר (12.9%), ובקרב תלמידים בבית הספר התיכון (גילאים 17-18) ניכרה מגמת של ירידה בשכיחותה (9.9%) (Sevcikova & Smahel, 2009; Smith et al., 2008; Williams & Guerra, 2007). בדומה, מחקרים שונים על מעורבות באלימות פא"פ מדווחים שמספר מקרי האלימות עולה בשנות בית הספר היסודי (גילאים 6-12) ומגיע לשיא בשנה הראשונה והשנייה של חטיבת הביניים (גילאים 12-14) (Hilton, Anngela-Cole, & Wakita, 2010; Monks, Ortega, & Robinson, 2009).

מעט מאד מהמחקרים התמקדו בבחינת תופעת האלימות ברשת בקרב ילדים צעירים (מתחת לגיל 11). יחד עם זאת ממחקר שנערך באנגליה עולה כי ל 72% מהילדים בגיל 7-11 יש טלפון נייד ו ל- 87% מהילדים היתה גישה לאינטרנט, 20% מהילדים בגיל זה דיווחו על היותם קורבנות ברשת ורק 5% דיווחו על היותם בריונים ברשת (Monks et al., 2009).

1.5 אלימות ברשת והבדלי מגדר

בבדיקת הקשר בין שימוש במחשב ומעורבות באלימות ברשת לבין מגדר, לא נמצאו ממצאים עקביים ולכן קשה לקבוע אם המגדר מהווה גורם סיכון חד-משמעי לבריונות ברשת. לדוגמה, במחקרים בהם נמצאו הבדלים בין המינים במעורבות ברשת, דווח שבנים עושים שימושים שונים במחשב: בנות בגיל 12-14 דיווחו כי הן משתמשות במחשב בעיקר על מנת להכין שיעורים, לתקשר עם חברים ולשלוח תמונות, ואילו בנים דיווחו כי הם משתמשים במחשב בעיקר למשחקי רשת. הבדל נוסף בין בנים לבנות נמצא בסוג הבריונות אותו חוו הקורבנות ברשת. בבדיקת הבדלים בין המינים שנמצאו בבריונות פא"פ, ניכר שבנים יותר מעורבים (הן כקורבן והן כבריון) בבריונות ישירה כגון אלימות פיזית, ואילו בנות יותר מעורבות (כקורבן וכבריון) בבריונות עקיפה כמו חרם והפצת שמועות. ממצאים דומים נמצאו גם ברשת - לבנים יותר מעורבים בבריונות ישירה הכוללת איומים, ובנות נוטות יותר להיות מעורבות בבריונות עקיפה כמו הפצת שמועות ושימוש בזהות בדויה. עוד עולה שבנות נוטות יותר ליפול קורבן להטרדות בעלות אופי מיני הן ברשת והן מחוץ לרשת (Ang & Goh, 2010; Jolliffe & Farrington, 2011; Mishna, Cook, & Gadalla, 2010).

במחקר שנערך בישראל נמצא כי שיעור הקורבנות ברשת בקרב הבנות היה גבוה משיעור הקורבנות בקרב הבנים, ואילו שיעור הבריונים ברשת מקרב הבנים היה גבוה מאשר בקרב הבנות (היימן, אולניק-שמש ועדן, 2011). לעומת זאת ממחקרים אחרים עולה כי אין הבדל משמעותי בין בנים לבין בנות בתפקיד הבריון/או והקורבן (Hinduja & Patchin, 2008). דומה אפוא שבניגוד

למעורבות בבריונות פא"פ, שם המגדר מהווה גורם סיכון לבריונות ול"קורבנות", הממצאים חלוקים בהקשר למעורבות באלימות ברשת.

1.6 הקבוצות המעורבות באלימות ברשת

במעורבות בבריונות ברשת נוטלים חלק קורבנות, בריונים ועדים (Ybarra & Mitchell, 2004) אולם ההבחנה בסוג המעורבות בבריונות ברשת איננה חד משמעית, שכן הקורבנות ברשת יכולים להפוך לבריונים ברשת ולהיפך. כמו כן, גם העדים יכולים להפוך לבריונים על ידי הצטרפות להטרדות של הבריונים את הקורבנות או להפוך בעצמם לקורבנות, במידה ובחרו להצטרף לקבוצת הבריונים או הקורבנות ברשת (Kawalski, et al., 2012).

1.6.1 הקורבנות ברשת

הקורבנות ברשת (cybervictims) היא הקבוצה אשר לרוב מקבלת הודעות פוגעניות, תמונות ו/או סרטי וידאו משפילים, גסים ופוגעים, הן באופן ישיר אליהם או דרך חבריהם. פעולות כמו פריצה לחשבון הדואר האלקטרוני של משתמש, שינוי פרטיים אישיים בדף הרשת החברתית של הקורבנות, נחשבות לבריונות ברשת. מחקר אשר בדק את התגובות הרגשיות של קורבנות ברשת, מצא כי 42.5% מהקורבנות ברשת דיווחו על תסכול, 40% דיווחו על כעס ו- 27% דיווחו על עצב (Patchin & Hinduja, 2011). מחקרה של איברה (Ybarra, 2004) מצא שבנים שנפלו קורבן לבריונות ברשת גם דיווחו על תסמינים של דיכאון וחרדה חברתית. מחקר אחר מצא שקורבנות ברשת דיווחו על ירידה בהישגים בלימודים, ביכולת להתרכז בלימודים וכן על נטייה להיעדר מבית הספר (Beran, Rinaldi, Bickham, & Rich, 2012).

מחקרים נוספים מצביעים על כך שהקורבנות ברשת הם לרוב גם קורבנות של בריונות פא"פ (Hinduja & Patchin, 2009; Li, 2007). ייתכן וקורבנות מחוץ לרשת עשויה לנבא קורבנות ברשת היות ומאפיינים אישיים וסביבתיים המשפיעים על הסיכונים להיות קורבן בשתי הזירות (ברשת ומחוץ לרשת). מאפיינים אלה מורכבים מגורמים פיזיים, התנהגותיים, חברתיים וקוגניטיביים של הקורבנות. לדוגמא, ילדים שנתפסים על ידי אחרים כפגיעים מבחינה פיזית, דחויים מבחינה חברתית, חרדים או כנועים, נוטים יותר להיות קורבנות לאלימות (Skrzypiec, 2011; Slee, Murray-Harvey, & Pereira, 2011).

מרבית הקורבנות ברשת אינם נוטים לשתף את המבוגרים בפגיעותם ובמצוקתם, ובמיוחד חוויות הבריונות ברשת עלולה לתרום לתחושת חוסר האונים של הקורבנות. הקורבנות ברשת דיווחו כי הם חשים שמבוגרים לא יוכלו לעזור להם בהיותם חסרי ידע טכנולוגי, או שהם חוששים שהמבוגרים ינתקו להם את המחשב. לכן, כדי להימנע מכך, הקורבנות בוחרים שלא לשתף הורים או מבוגרים (Campbell, 2007).

בבדיקת התגובות של הקורבנות ברשת נמצא שבהיעדר סיוע ממבוגרים, הקורבנות ינסו לפתור את הבעיות בעצמם. אחת מדרכי התגובה למטרדה ברשת היא באמצעות חסימת הבריון ברשת. פתרון אחר בו משתמשים הקורבנות הוא התנתקות מהאינטרנט, שינוי שם המשתמש, ומיעוטם דיווחו כי פנו למשטרה כשחשו באיום (Hinduja & Patchin, 2009). אמצעי תגובה נוסף הוא הפיכת הקורבנות ברשת לבריונים. נמצא שיש קבוצה של בני נוער שהם בו זמנית גם קורבנות

וגם בריונים. התנהגות תוקפנית זו יכולה להתפרש לעתים כצורך "לשחרר פורקן" או כתגמול על החוויות הלא נעימות של קורבנות (Katzner, Fetschenhauer, & Belschak, 2009). ניסיון ליצור פרופיל המאפיין את הקורבנות ברשת, העלה, שככל שגובר השימוש שבני נוער עושים ברשת כך גם עולה הסיכוי שלהם ליפול קורבן לבריונות ברשת (Juvonen & Gross, 2008).

1.6.2 הבריונים ברשת

הבריונים ברשת (cyberbullies) מטרידים את הקורבנות באמצעות שליחת הודעות, תמונות או קטעי וידאו פוגעניים ישירות לקורבן או בעקיפין באמצעות הפצתם ברשת, בעזרת מחשב או טלפון נייד. נמצאה הלימה בין מעורבות בבריונות ברשת ובריונות מחוץ לרשת, וכי שליש מהבריונים מחוץ לרשת העידו שהם גם בריונים ברשת, ואילו 16.7% מהקורבנות מחוץ לרשת העידו שהם בריונים ברשת (Li, 2007). מחוץ לרשת, מטרת הבריון היא לרוב לגרום סבל ונזק לקורבן, בעוד שברשת הבריון פועל לרוב מתוך רצון לנקמה (Dooley, Pyzalski, & Cross, 2009). הבריונים ברשת יכולים להיות חלשים יותר מבחינה פיזית מאשר הקורבן אותו הם מטרידים, ולכן הבריונים ברשת יכולים להיות הקורבנות של הבריונים מחוץ לרשת. מכאן שחלק מהבריונות ברשת משתמשים ברשת כדרך לנקום באותם בריונים שהטרידו אותם פא"פ (Li, 2007).

מחקרים שונים מצאו מספר מאפיינים של הבריון ברשת: הבריון לרוב מדווח על תחושת ניכור בבית הספר, חוסר בתמיכה חברתית של בני גילו והישגיו הלימודיים נמוכים (Calvete, 2007; Orue, Est'avez, Villardo'n, & Padilla, 2010; Williams & Guerra, 2007; Li, 2007). בנוסף, נמצא קשר שלילי בין נטייה לבריונות ברשת לבין המעורבות והפיקוח של הוריהם לגבי השימוש באינטרנט. כך, ככל שההורים פחות מתערבים ומפקחים על השימוש שילדיהם עושים ברשת, גדל הסיכון שהילד שלהם יהיה מעורב בבריונות ברשת (Vandebosch & Van Cleemput, 2009).

את הבריונים ברשת ניתן לסווג לשתי קבוצות עיקריות (Willard, 2005): 1. בריונים ברשת הנחשבים על ידי בני גילם כפחות "מקובלים" מחוץ לרשת. בריונים אלה הם לעיתים קורבנות לבריונות מחוץ לרשת, המשתמשים ברשת כאמצעי לנקמה ותגמול, כיון שברשת בניגוד לבית הספר, אין צורך ביתרון פיזי אלא בידע טכנולוגי. לעיתים הקורבנות לבריונות פא"פ, מנצלים את היתרון הטכנולוגי שלהם כדי לנקום ברשת באותם בריונים אשר הטרידו אותם מחוץ לרשת. מנגד ישנם מקרים בהם הבריונים ברשת היו גם קורבנות ברשת והם מחליטים לנקום בזולת באמצעות בריונות ברשת. 2. בריונים ברשת בעלי מעמד חברתי גבוה מחוץ לרשת, שאינם בהכרח פועלים ממניעים של נקמה באחרים, אלא מנצלים את "הנוחות" שמאפשרת הרשת כדי להתעלל בקורבנות "בקלות יחסית". התכונות הייחודיות של הרשת כגון, התפוצה הרחבה והיעדר מבוגרים בסביבה, מאפשרים על הבריונים את ביצוע המעשה, ומקלים על התחמקות מעונש. בריונים הנהנים בדרך כלל ממעמד חברתי גבוה ברשת ומחוץ לרשת, מעשיהם זוכים לעידוד מצד העדים הצופים מהצד (ברשת וגם מחוץ לרשת).

מחקרים של פאצ'ין והינדג'ה (Patchin & Hinduja, 2011) הראה, שבניגוד למחקרים קודמים שבהם רוב הבריונים ברשת היו אנונימיים עבור הקורבנות, הרי שכיום, למרות

האנונימיות המתאפשרת ברשת, לעיתים הקורבנות מכירים את זהות הבריונים שמטרידים אותם. כמו כן, לעיתים האלימות ברשת מתרחשת מקרב השותפים באותה רשת חברתית שאינה אנונימית (Wei & Johnson-Reid, 2011).

לסיכום, נראה כי הסיבות למעורבות בבריונות ברשת הן מגוונות. מרבית הבריונים רואים ברשת אמצעי נוח ויעיל לנקמה. לעיתים הבריונים הם גם קורבנות של בריונות מחוץ לרשת, המחפשים נקמה או פעולת תגמול. בעוד שבתחום בית הספר ניתן לזהות את הבריונים בקלות באמצעות הקורבנות שבהם הם פוגעים, הרי שברשת קשה מאד לעקוב אחריהם. במרבית המקרים הבריונים ברשת אינם לוקחים אחריות על מעשיהם ופחות חוששים להיתפס ולהיענש על מעשיהם, בהשוואה לאלימות פא"פ.

1.6.3 קבוצת העדים

לעדים ברשת (cyber-bystanders), יש כוח רב והשפעה על מעשי הבריונות ברשת. העדים יכולים להיות בלתי נראים ברשת ולנהוג באופן סביל, ולעיתים הם תומכים במעשי הבריונות ברשת ואף נוטלים בהם חלק פעיל. לפיכך, תמיכת העדים נעה מטווח של תמיכה סבילה הכוללת צפייה בנעשה ברשת, העברת המסרים הלאה או תגובה "מאחורי הקלעים", ועד לתמיכה פעילה הכוללת השתתפות במעשי הבריונות ברשת והפיכת העדים לבריונים בעצמם (Willard, 2005). קשה להעריך את מספרם של העדים לבריונות ברשת, כיון שלרב הם פסיבים.

במקרים רבים העדים לא יודעים כיצד לפעול על מנת לעצור את מעשי הבריונות. ממחקר על תפקיד העדים בבריונות פא"פ (Craig & Pepler, 1995), עולה ש-85% ממקרי הבריונות התרחשו בנוכחות עדים, כאשר ב-81% מהמקרים קיבלו הבריונים חיזוקים מצד העדים. 48% מהעדים הפכו להיות פעילים ונטלו חלק במעשי הבריונות ורק 13% מהעדים התערבו לטובת הקורבנות. עוד נטען, שאחרי מעשי הבריונות, העדים היו יותר תומכים וידידותיים כלפי הבריונים מאשר כלפי הקורבנות. העדים לא התערבו לטובת הקורבנות מסיבות שונות: בשל פחד להיפגע בעצמם, פחד להפוך למטרה חדשה לבריונים, פחד לעשות מעשה אשר יחריף את המצב של הקורבנות, מבוכה ואי ידיעה כיצד להגיב או להתערב (Druck & Kaplowitz, 2005; Twemlow, Fonagy & Sacco, 2004).

נראה כי אלימות פומבית בנוכחות עדים (ברשת ומחוץ לרשת) נתפסת כמזיקה יותר מאשר מעשי בריונות שאין להם עדים. ילדים ובני נוער חוששים שבעקבות מעשי תקיפה בנוכחות עדים יפגע מעמדם החברתי והמידע על מאורע הבריונות יופץ לגורמים נוספים. הבריונות ברשת שהיא מתקפה אישית ללא נוכחות של עדים, באמצעות שליחת מייל או הודעה אישית, נתפסת כפחות מזיקה ממתקפה ברשת חברתית בה נוכחים מספר רב של עדים וכאשר ישנה סבירות להעברת המידע הלאה לאנשים נוספים (Sticca & Perren, 2013).

לעדים יש גם תפקיד מרכזי בנושא הגשת עזרה לקורבן. העדים יטו לבחון את התנהגות העדים האחרים כדי להעריך את מידת הדחיפות של הגשת עזרה. במידה והעדים האחרים מגיבים בצורה פסיבית או רגועה, יתכן ששאר העדים יפרשו את המצב ככזה שאיננו דורש הגשת עזרה. הסבר נוסף להימנעות עדים מהגשת עזרה הוא חוסר בהירות בתפיסת מידת האחריות לארוע הבריונות/ האלימות כשהוא מתרחש ברשת. במקרה זה, העדים ימנעו מלהגיש עזרה לקורבן כדי שהם לא ייתפסו כאחראים לנוק שנגרם לקורבן (Garcia, Weaver, Moskowitz, & Darley,).

(Twemlow, Fonagy, & Sacco, 2004). במחקר על קבוצות דיון וצי'אט, הגיעו החוקרים (2002) למסקנה שהדפוס של התערבות עדים בהגשת עזרה ברשת, דומה לדפוס המתואר בספרות לגבי התערבות עדים באירועי אלימות המתרחשים מחוץ לרשת (Markey, 2000). כלומר, שככל שמספר האנשים הנוכחים בקבוצת דיון או בצי'אט גדל, לקח יותר זמן לאנשים לקבל או לתת עזרה.

היות והקורבנות ברשת כמעט אינם משתפים את המבוגרים במעשה הבריונות, לעתים קרובות, העדים הם היחידים שיודעים על תלמידים שנפלו קורבן לבריונות ברשת, ולכן יש להם תפקיד מכריע ביצירת שינוי התנהגותי אצל הבריונים ברשת (Willard, 2005). העדים יכולים להשפיע על הבריונים ולגרום להם לשנות את התנהגותם התוקפנית, בכך שלא יעניקו תמיכה ולגיטימציה להתנהגות תוקפנית ברשת או שיפעלו נגד התופעה (Davis & Davis, 2007). לסיכום, בעוד שבאירועי אלימות פא"פ העדים צופים פיזית במעשי הבריונות, הרי בבריונות ברשת, העדים נמצאים ברשת ורואים את המסרים העוברים לאחרים, כמו כן, מספר העדים ברשת גדול יותר ממספר העדים שצופים פיזית בארוע. לעתים העדים נוטלים חלק פעיל במעשי הבריונות, מעבירים הלאה את המסרים, או מגיבים מאחורי הקלעים (Druck & Kaplowitz, 2005; Twemlow et al., 2004).

1.7 השלכות האלימות ברשת על תחומים חברתיים רגשיים

לפגיעות ברשת השלכות על תחומים רבים בחיי בני הנוער. מחקרים שנערכו בעולם העלו, כי התחומים המושפעים ביותר מאלימות ברשת הם התחומים החברתיים, הרגשיים וההתנהגותיים (Patchin & Hinduja, 2006; Willard, 2005; Ybarra & Mitchell, 2004).

לצד היותו של האינטרנט מקור ללמידה, לצמיחה, להתבגרות רגשית, לרכישת מיומנויות ללמידה ולהתנסויות חיוביות, הוא עלול להיות מקור להשפעה שלילית, להתנהגויות סיכון, לעיתים לגרום לפרט לשינויים התנהגותיים. לאלימות ברשת עלולה להיות השפעה שלילית מבחינה חברתית ורגשית על המעורבים בה.

קורבנות ובריונים ברשת דיווחו על מצוקה נפשית ופסיכולוגית כמו תסכול, אדישות, בדידות, עצב, דיכאון, כעס, הערכה עצמית נמוכה, קשיי הסתגלות חברתית או הימנעות חברתית (Kowalski & Limber, 2007; Mason, 2008; Patchin & Hinduja, 2006). כמו כן, צעירים המעורבים בבריונות ברשת כקורבנות או בריונים דיווחו שחשו פחות בטוחים בסביבת בית הספר, היו עם ביטחון עצמי נמוך יותר ועם נטייה למחשבות אובדניות יותר מאשר צעירים שלא היו מעורבים בבריונות ברשת (Bonanno & Hymel, 2013; Von Marees & Petermann, 2012). נמצא קשר בין קורבנות ברשת לשתייה מרובה, היעדרויות מבית הספר, מעורבות בוונדליזם, גניבה מחנויות והתמכרות לאלכוהול וסמים. החוקרים טוענים, כי תחושות הבדידות והדיכאון עלולות להוביל הן את התוקפים והן את הקורבנות ברשת למעורבות באלימות ובפשע (Hinduja, 2004; Patchin, 2007; Willard, 2005; Ybarra & Mitchel, 2004), ועד לאירועים קיצוניים בהם ההטרדה ברשת הובילה להתאבדות.

במחקר הנוכחי נבדקו ארבעה היבטים חברתיים ורגשיים : תמיכה חברתית (social support), בדידות (loneliness), מסוגלות עצמית (self-efficacy) ורווחה אישית (well-being).

1.7.1 תמיכה חברתית

תמיכה חברתית מוגדרת כהעברה של משאבים מאדם אחד לשני, על מנת להגביר את תחושת הרווחה העצמית של מקבל התמיכה החברתית. התמיכה החברתית מתבצעת לרוב בין אנשים החולקים את אותה רשת או קבוצה חברתית ויש לה חשיבות רבה לבריאות הפיזית והרגשית של הפרט והיא נמצאה בקשר חיובי עם רווחה אישית (Shumaker & Brownell, 1984).

תמיכה חברתית חשובה בכל גיל. בגיל צעיר ילדים מקבלים את עיקר התמיכה מההורים, ועם תחילת גיל ההתבגרות התמיכה העיקרית שבני נוער זקוקים לה היא מקבוצת בני הגיל. נמצא שתלמידים שהיו קורבנות של בריונות פא"פ דיווחו על תמיכה חברתית נמוכה מבני גילם מאשר תלמידים שלא היו קורבנות. בנוסף, נמצא קשר חיובי בין התמיכה החברתית שמקבלים ילדים ובני נוער והרווחה האישית שלהם (Holt & Espelage, 2007). מחקר שנערך בקוריאה בקרב תלמידי בית ספר יסודי על קורבנות של אלימות פא"פ הראה, שקורבנות לעיתים קרובות מבודדים מבחינה חברתית וללא תמיכה של חברים, ולכן הם נוטים להתחבר עם ילדים אחרים שגם קורבנות. ואילו לבריונים, לרוב אין בעיה של קבלת תמיכה חברתית (Wei & Johnson, 2011).

1.7.2 תחושת בדידות

בדידות היא מצב בו הפרט מרגיש מדוכא ומנותק מהחברה (Killeen, 1998). נמצא כי הגיל בו תחושת הבדידות היא השכיחה ביותר הוא גיל ההתבגרות (ובני הגיל השלישי) וכי לבנות יש יותר נטייה מבנים להרגיש בדידות (Killeen, 1998). במחקרים בנושא תחושת הבדידות בקרב ילדים ובני נוער (Cassidy & Asher, 1992) עלה שלפחות 10% מכלל המשתתפים (452 משתתפים בקרב ילדי גן וכיתה א' בארה"ב) דיווחו על בדידות בשל בעיות חברתיות בבית הספר. בנוסף נמצא כי ילד הנתפס בידי ילדים אחרים כבודד, הוא בסיכון להפוך לקורבן ולמטרה לאלימות. בדידות קשורה לרוב לקושי במיומנויות חברתיות ולהערכה עצמית נמוכה (Berguno Leroux, 2004).

ממחקר שבחן את הקשר בין בריונות ברשת ובריונות מחוץ לרשת ובדידות בקרב 5,863 בני נוער באיטליה בגיל 12-16 (Brighi et. al., 2012), עולה שבני נוער, אשר נפלו קורבן לאלימות ברשת, מדווחים על יותר נטייה לבדידות משפחתית, ואילו קורבנות לאלימות מחוץ לרשת, מדווחים על יותר נטייה לבדידות חברתית. בנוסף מצביע המחקר על קשר חיובי בין קורבנות מחוץ לרשת ותחושת בדידות.

1.7.3 מסוגלות עצמית

מסוגלות עצמית מוגדרת כהערכה עצמית של הפרט את מידת היכולת שלו או שלה לבצע משימה מסוימת. המושג מסוגלות עצמית נגזר מתיאוריה חברתית קוגניטיבית, על-פיה התנהגות, קוגניציה והסביבה משפיעים אחד על השני בצורה דינמית ולכן גם המושג מסוגלות עצמית הוא דינמי ומשתנה בהתאם למידע חדש וחוויות חדשות אשר נרכשות לאורך זמן (Gist & Mitchell, 1992). מסוגלות עצמית היא גורם המשפיע על אופן קבלת ההחלטות אצל הפרט, המטרות,

התגובות הרגשיות, המאמץ, ההתמודדות וההתמדה, ועשוי להשתנות כתוצאה מלמידה, ניסיון ומשוב (Gist & Mitchell, 1992).

ישנה חשיבות רבה לקשר בין מסוגלות עצמית למעורבות בבריונות ברשת. במחקר שנערך ביוון בקרב תלמידים מכיתות ד' ו' נמצא קשר בין עדים לבריונות לבין מסוגלות עצמית, כך שככל שרמת המסוגלות העצמית הייתה גבוהה יותר בקרב העדים, כך גדל הסיכוי שהם יתערבו למען הקורבנות וינסו לעצור את מעשי הבריונות. עדים שהביעו אמפטיה ורצון לעזור לקורבנות, היו עם תפיסת מסוגלות עצמית גבוהה. עדים עם תפיסת מסוגלות נמוכה האמינו שהם לא מסוגלים לעזור לקורבנות או שישנם אחרים עם מסוגלות גבוהה יותר לעזור לקורבנות (Andreou, Vlachou, & Didaskalou, 2005).

1.7.4 רווחה אישית

רווחה אישית סובייקטיבית (subjective well-being) מוגדרת כהערכה עצמית של אנשים את קיומם אם באמצעות תגובות רגשיות לאירועים ואם באמצעות תחושת סיפוק עצמי והגשמה עצמית (Diener, Oishi & Lucas, 2003).

בגיל ההתבגרות ישנה חשיבות רבה ליצירה ושמירה על קשרים חברתיים עם בני קבוצת הגיל. זהו שלב מרכזי בהתפתחות חברתית תקינה של בני נוער ובבניה של הערכה עצמית ורווחה אישית. בעיות בקשרים עם בני קבוצת הגיל כגון דחייה חברתית, מחסור בחברים קרובים וקורבנות לאלימות בכלל ולאלימות ברשת בפרט עלולים לגרום לפגיעה ברווחה האישית, לתחושות כעס, עצב והערכה עצמית נמוכה (Gross, Juvonen, & Gable, 2002). רווחה אישית מושפעת מתפיסת ההשתייכות החברתית ונפילת הפרט כקורבן לאלימות בכלל וברשת בפרט (Beran, Rinaldi, & Bickham, 2012).

1.8 הצוות החינוכי ואלימות ברשת

מרבית המחקרים, שבחנו את נושא האלימות ברשת, התמקדו בבני הנוער החשופים לאלימות ברשתות חברתיות (Patchin & Hinduja, 2006; Smith, et al., 2008), מחקרים מעטים בחנו נושא זה מזווית הראייה של המורים. לבית ספר בכלל ולצוות החינוכי בפרט תפקיד חשוב ומרכזי בהקשר לאלימות ברשת.

ממחקרים קודמים אודות אלימות נמצא כי מורים רבים מודעים לבעיית האלימות פנים-אל-פנים בבית הספר, אך מעטים מודעים לבעיית האלימות ברשת והשלכותיה תפקודם של התלמידים (Mason, 2008). במחקר, שבדק את תפיסותיהם של מורים בנוגע לאלימות ברשת נמצא שהאלימות ברשת זוהתה כבעיה חדשה ומשמעותית, אך מרבית המורים לא היו מודעים למשמעויותיה ולהשלכותיה השונות (Bamford, 2005; Campbell, 2005; Li, 2007). במחקר שנערך בישראל אודות תפיסת המורים את האלימות ברשת (היימן, אולניק שמש ועדן, 2011) נמצא, כי מורים בבתי-ספר יסודיים מודאגים יותר מתופעת האלימות ברשת, בטוחים יותר ביכולתם לזהות את התופעה ומאמינים שיש להתמודד עם התופעה בבית הספר, בהשוואה למורים המלמדים בתיכון. מורי בתי-הספר היסודיים ומורים בחטיבות הביניים נמצאו מאמינים יותר במחויבות בית הספר לטפל בנושא בהשוואה למורי התיכון. ממצאי המחקר מעידים על

קשיים שחווים המורים בהתמודדות עם התופעה, עליה לא למדו במסגרת הכשרתם להוראה, על הצורך להעמיק את המחקר בתחום ולפתח תוכניות התערבות מתאימות.

המחקר הנוכחי נועד, בין היתר, לחשוף את נקודת המבט של הצוות החינוכי בהקשר לאלימות ופגיעות ברשת, לבחון את תפיסותיהם בנוגע להשלכות של התופעה ואת דרכי התמודדותם עימה.

עבודת המורה מערבת ארגון סביבת הלמידה סביב דינמיקה חברתית זורמת. הבנת ההיבטים החיוביים והשליליים בחיי התלמידים תסייע למורים בהתמודדות עם קונפליקטים שיעלו. במטרה להשיג מטרות אקדמיות, עליהם גם לתמוך בתלמידיהם בניווט בין הדרישות האקדמיות, החברתיות והרגשיות לבין יחסי גומלין עם חברים (Spears, 2009).

מערכות חינוכיות, בתי ספר ומורים עדים בשנים האחרונות לעליה מתמדת של אלימות ברשת (Smith et al., 2008; Ybarra & Mitchell, 2004), ועשויות להיות לכך השלכות על תחומים רבים בחיי הנוער ביניהם התחום הלימודי (Shariff & Hoff, 2007). לפיכך נראה, כי בתי ספר ומורים עומדים כיום מול קשיים ואתגרים חדשים בהתייחס לגידול המהיר של אלימות באינטרנט (Smith et al., 2008). מייסון (Mason, 2008) טוען שלמרות שמורים מכירים באלימות פא"פ בבית הספר, מעטים ערים לשיעור האלימות הגבוה באמצעים אלקטרוניים שמתרחש מחוץ לכותלי בית הספר, בעוד שיש להם תפקיד חיוני באיתור הבעיה, התמודדות עמה בכיתה ובאופן פרטני, עבודה עם תוקפים וקורבנות, עבודה עם הורים ועבודה משולבת עם הקהילה. אמנם מרבית האלימות הדיגיטלית מתרחשת מחוץ לביה"ס, אך ההשפעה הפוגענית מורגשת בביה"ס (Willard, 2007). בדומה נטען שהמורים הם מרכיב משמעותי בכל תכנית נגד אלימות דיגיטלית ע"י תגובה מידית, טיפולית ועקבית (Epstein & Kazmierczak, 2007). לא רק שמורים יכולים להגיב מיידית, הם יכולים גם לתמוך בתלמידים המדווחים שהם עדים לאלימות ואמיצים דיים לדבר על כך (Migliore, 2003). מורים יכולים לנקוט בפעולה מהירה אם האלימות הדיגיטלית מתרחשת באמצעות האינטרנט הבית ספרי (Willard, 2005). למרות זאת, מורים לעיתים אינם בטוחים כיצד לנהוג בתלמידים אשר תוקפים באינטרנט משום שחסרה מדיניות בנושא זה (Shariff, 2005). לי (Li, 2006) דיווחה כי רק 64% מתוך 264 תלמידי חטיבות הביניים מאמינים שמבוגרים כמו מורים והורים נטלו חלק בפעולה לסיום אלימות באינטרנט כאשר נודע להם על כך.

בהט (Baht, 2008), מעיד כי ליועצים ומורים באוסטרליה חסרה הכרות וידע על כלי תקשורת אלקטרוניים, מידע שיסייע להם לעזור לקורבנות באינטרנט כמו גם לדעת כיצד לנהוג בתוקף. יש מחקר מועט לגבי נקודת המבט של המורה - המודעות, התפיסות והדאגות המתייחסות לאלימות באינטרנט. חוקרים מקולג' אונטריו למורים (Ontario College of Teachers, 2007) פרסמו כי 84% מהמורים דיווחו כי הם התנסו במידה כלשהי באלימות באינטרנט. 41% דיווחו שהם ידעו שזה קרה למורים אחרים, 33% מהמורים ידעו שזה קורה לתלמידיהם ו-16% ידעו שזה קורה לתלמידיהם בביה"ס אך לא בכיתה שלהם. בנוסף 21% מהמורים חשבו שאלימות באינטרנט קשורה לנשירה מביה"ס, ו-24% חשבו שהאלימות הזו תורמת להעדרות מביה"ס.

במחקר שכלל 840 מורים ונערך בתורכיה (Yilmaz, 2010) נמצא, שמרבית הסטודנטים להוראה זיהו אלימות באינטרנט כבעיה והבינו את השפעותיה השליליות על תלמידיהם, כמו גם את הצורך במחויבות ביה"ס למנוע זאת. למרות שהראו רמת מודעות גבוהה לנושא, הם ציינו את הצורך בהדרכה בנושא באוניברסיטה. לי (Li, 2007) דיווחה שמרבית הסטודנטים להוראה אינם בטוחים ביכולתם להתמודד עם אלימות באינטרנט, למרות שהראו רמה גבוהה של דאגה ומודעות לנושא. הם חשים שיש להם קשיים בזיהוי הבעיה או בדרך הניהול שלה. תוצאות דומות התקבלו במחקר נוסף (Li, 2008) בקנדה. למרות שמורים עשויים להכיר בבעיה באופן כללי, יתכן והם אינם מודעים למקרים פרטניים של אלימות באינטרנט בכיתתם (Beran & Li, 2005). במחקר נוסף (Chou & Peng, 2011) שנערך בטיוואן, ביצעו החוקרים סדרת סקרים כדי להבין את הניסיון והידע של המורים בהקשר לנושאי בטיחות באינטרנט. התוצאות הראו, שמורים מעטים קיבלו הדרכה בנושא במהלך הכשרתם או במסגרת העבודה. משרד החינוך בטיוואן הכיר בחומרת הבעיה וערך פרויקטים למודעות.

במחקר אחר שנערך בטיוואן (Huang & Chou, 2013) נבדקו תפיסותיהם של 2,821 מורים לגבי אלימות באינטרנט. נמצא שלדעת המורים העברת תמונות וסרטונים מביכים היתה סוג האלימות הנפוץ ביותר לעומת מסרונים מידיים שבהם השתמשו רבות התלמידים. עוד נמצא, שהמורים העריכו שהתלמידים יפנו אליהם בדיווח על אלימות באינטרנט אך בפועל לא היה זה המצב. כמו כן, גיל התלמידים שלימדו המורים השפיע על תפיסת המורים את התופעה. המורים לא חשו בטוחים בעצמם בניהול מקרי האלימות, לכן המליצו החוקרים ללמד את הנושא בהכשרת המורים.

באופן כללי, מחקרים בעולם מראים כי מורים רואים באלימות באינטרנט בעיה משמעותית עמה חייבים להתמודד. חלקם מציעים שיש לדווח על כך למשטרה, ואחרים משייכים את האחריות לכך לביה"ס והמנהלה (Shariff, 2009). למרות הרצון להתמודד עם הבעיה ולתמוך בקורבנות האלימות. מורים חשים חסרי אונים וחסי כוחות אם הם תופסים עצמם כחסרי כישורים להתמודדות יעילה (Siu, 2004).

גרייב (Grave, 2013) בחנה את תפיסות המורים הנחשבים כ"מורים דיגיטליים" כלפי אלימות באינטרנט. המורים חשו בטוחים ביכולתם להגדיר את הנושא, השתמשו באסטרטגיות מרובות למנוע אלימות באינטרנט והם סמכו על הדיווח של תלמידיהם לגבי האלימות. יחד עם זאת, הם לא היו בטוחים בהיקף התופעה בסביבה הבית ספרית שלהם. כשהתמודדו עם התופעה הם השתמשו בניסיון הקודם שהיה להם, חשו מוגנים בעזרת חוקי המדינה, אך ביקשו הדרכה נוספת. החוקרת ממליצה מתן הדרכה בית ספרית, ביצוע סקר רחב בביה"ס כדי לבחון את הבעיה ולספק למורים גישה לכל הנתונים ומקורות ההתמודדות.

לסיכום, למורים ולמחנכים יש תפקיד חיוני בטיפול באלימות של תלמידים, כולל אלימות ברשת. חוקרים שבחנו אלימות פנים-אל-פנים מראים כי מורים היו מודעים לכך, והבנת תפיסות ואמונות המורים כלפי אלימות הינה חיונית על מנת לסייע להם לפתח כישורי התמודדות (Olweus, 2003; Pepler et al, 2004; Siu, 2004). למרות התגברות התופעה של אלימות באינטרנט, מספר מצומצם של מחקרים התמקד בעמדות המורים כלפי התופעה, ובודדים בחנו

הבדלים לפי מגדר והשתייכות מקצועית. לנשים, בניגוד לגברים, יש מאפיינים ספציפיים כמו הגנת יתר. נראה שמאפיין זה משפיע גם על העמדות כלפי אלימות באינטרנט. מחקר שהתייחס גם למאפיינים ספציפיים היה מחקרן של היימן, אולניק שמש ועדן (2011), שבחן את תפיסות וצרכי המורים, כמו גם דרכי ההתמודדות שלהם עם אלימות באינטרנט. במחקרה של לי (Li, 2007) השתתפו 328 מורים (מרביתם נשים) שמילאו שאלון בנושא אלימות באינטרנט. ממצאי המחקר מעידים, כי מרבית המורים מודאגים מנושא האלימות באינטרנט ומאמינים כי הנושא חשוב ובית הספר מחויב לטפל בנושא. נמצא כי ככל שהמורים בעלי השכלה גבוהה יותר ומלמדים גילאים בוגרים יותר הם פחות מודאגים ופחות מאמינים במחויבות בית הספר לפעול. בנוסף, מורים לחינוך מיוחד ($n = 70, 21\%$) בהשוואה למורים לתלמידים ללא קשיים, ציינו כי הם יותר מודאגים מהאלימות ברשת, ומאמינים כי עליהם להתמודד עם הנושא. עוד נמצא שככל שהמורים נפגעו אישית מאלימות באינטרנט וככל שיותר תלמידים התלוננו בפניהם וביקשו את עזרתם כך גדלה תחושת המחויבות שלהם לנושא. דרכי ההתמודדות שהוצעו על ידי המורים היו שיחות עם תלמידים, הדרכת הורים והגברת מעורבות היועצות בבתי הספר.

2. מטרת המחקר

מטרת העל של מחקר זה היתה לתרום להמשגת בעיית האלימות והפגיעות ברשת, ולבחון את ההשפעות של תופעה זו על היבטים חברתיים-רגשיים בקרב תלמידים.

1. ניתוח תמונת המצב של מידת השימוש והרגלי הצריכה של האינטרנט ומדיות דיגיטליות נוספות בקרב ילדים ומתבגרים בישראל.
2. בחינת הקשר בין אלימות ופגיעות ברשת להיבטים חברתיים, רגשיים והתנהגותיים של תלמידים בהתייחס לגורמי סיכון וגורמים מגנים לאלימות או לפגיעות ברשת האינטרנט.
3. בחינת הקשר בין אלימות ופגיעות ברשת לבין אלימות פנים-אל-פנים בהתייחס למשתני המחקר.
4. בחינת תפיסת הצוות החינוכי (מחנכים, מורים מקצועיים, יועצים חינוכיים) אודות אלימות ופגיעות ברשת.
5. תיקוף כלי מחקר והתאמתם לישראל בנושאי אלימות ופגיעות ברשת, אשר נועדו לתלמידים ולצוות החינוכי ופותחו במרכזי מחקר במדינות שונות בעולם.
6. המלצות על כיווני התערבות, שיקדמו התמודדות ומניעה עם אלימות ובריונות ברשת, בקרב תלמידים, צוותים חינוכיים והורים.

2.1 השערות המחקר

1. מטרת המחקר הראשונה נועדה לשקף תמונת מצב של היקף תופעת האלימות והפגיעות של תלמידים ברשת האינטרנט בבתי ספר בישראל.
2. שוער כי ימצא קשר חיובי בין מעורבות של תלמידים באלימות ברשת לבין משתנים חברתיים, רגשיים; מצופה שהקורבנות של אלימות ברשת ידווחו על קשיים רבים יותר בתחומים אלה בהשוואה לתלמידים שאינם מעורבים באלימות ברשת. יש לשער כי תמיכה חברתית נמוכה, תחושת בדידות גבוהה ומסוגלות עצמית נמוכה יהיו גורמי סיכון למעורבות באלימות ברשת. ובדומה יבחנו משתנים אלה כגורמים מגנים בהתייחס אלימות ופגיעות ברשת.
3. שוער כי ימצא קשר בין שני סוגי האלימות: אלימות ברשת ואלימות פנים-אל-פנים.
4. תבחן תפיסת המורים (איתור, זיהוי והתמודדות) את האלימות והפגיעות של תלמידים ברשת.

3. שיטת המחקר

3.1 משתתפים

תלמידים - במחקר השתתפו 1094 תלמידים, מהם 561 בנים (52% מן המדגם) ו-533 בנות (48% מן המדגם) מ-18 בתי ספר הפזורים ברחבי הארץ. 192 תלמידים מתוכם (חמישה בתי"ס) השתתפו במחקר מקדים והיתר במחקר העיקרי. 47% מן המשתתפים למדו בבתי"ס המאופיינים ע"י מדד חברתי-כלכלי גבוה, 34% - מדד בינוני ואילו 19% הנותרים השתייכו למדד נמוך. משתתפי המחקר גויסו מכתות ד' עד י"א, כאשר 51% למדו בבתי"ס יסודי, 33% בחטיבת ביניים ו-16% בחטיבה העליונה. דרגת כחה הממוצעת הייתה 7.08, כלומר, כחה ז' (ס"ת 2.02), הגיל הממוצע היה 13.39 (ס"ת 2.00).

מורים - במחקר השתתפו 585 מורים, 498 מתוכם (85%) היו מורות. גילאי המורים נעו בין 21 לבין 65, עם ממוצע של 39.68 (ס"ת 10.07). הוותק שלהם בהוראה נע בין מספר חודשים לבין 40 שנה, עם ממוצע של 12.92 (ס"ת 10.16). התפלגות מאפייני הרקע של המורים מובאת בלוח 1. בנוסף, רואיינו 5 יועצות ו-6 מורות (כולן נשים). המורות שרואיינו היו בגיל 40-54, שתי מורות עם ותק בהוראה מעל 10 שנים, לשלוש מורות ותק מעל 20 שנה, ולמורה אחת ותק של שנתיים בהוראה. 3 מורות סיימו תואר שני, 2 מורות בעלות תואר ראשון ומורה אחת סיימה לימודי תעודה. שתי מורות מלמדות בבית הספר היסודי, וארבע מורות מלמדות בחטיבת ביניים ובתיכון. היועצות שרואיינו היו בגיל 42-55, לכולן ותק בהוראה של מעל 19 שנה. כולן פרט לאחת עם תואר שני. שתי יועצות עובדות בבתי"ס יסודי, שתיים בחטיבת הביניים ואחת בתיכון.

3.2 כלי המחקר

3.2.1 שימוש ברשת האינטרנט ובריונות ברשת

שאלון שימוש ברשת האינטרנט ובריונות ברשת (Cyberbullying Questionnaire, Smith et al., 2008). תרגום ועיבוד לעברית: אולניק-שמש והיימן (נספח א').

שאלון זה כולל 22 פריטים המתייחסים לנושאים הבאים: דפוסים ומאפיינים של השימוש באינטרנט, קורבנות ברשת וקורבנות פא"פ, בריונות ברשת ובריונות פא"פ, עדות לבריונות ברשת ולבריונות פא"פ, תפיסת החומרה של בריונות ברשת לעומת בריונות פא"פ, תגובות רגשיות ומעשיות לאלימות ברשת ולאלימות פא"פ. פרטי השאלון מפורטים בהמשך.

על מנת לבדוק התאמה בתרגום השאלון, תורגם השאלון מאנגלית לעברית ואחר תורגם חזרה לאנגלית על ידי 3 שופטים. השופטים הגיעו להתאמה של 85%-90% עבור השאלות. לאחר דיון משותף, הגיעו השופטים להסכמה מלאה גם עבור הפריטים השניים במחלוקת.

א. מאפייני שימוש באינטרנט:

שימוש במחשב. משתתפי המחקר נשאלו על דפוסי השימוש במחשב ובאינטרנט. המשיבים התבקשו להעריך את יכולתם בשימוש במחשב בהתייחס לסולם הנע בין 1 ("נמוכה") עד 4 ("מצוינת").

תדירות השימוש באינטרנט. הנשאלים השיבו על תדירות השימוש שלהם באינטרנט באמצעות שאלה בודדת המלווה בסולם בן 3 דרגות: לפחות פעם ביום, מספר פעמים בשבוע, פעם בחודש או פחות. לצורך ניתוחים סטטיסטיים, קודד משתנה זה כמשתנה דמה (1) = "משתמש לפחות פעם ביום".

היקף השימוש היומי באינטרנט. המשיבים דיווחו על היקף השימוש במונחים של שעות. **מטרות ומיקום השימוש באינטרנט.** התלמידים התבקשו לציין, לאיזה מטרות (כגון גלישה באתרים או הכנת שיעורי בית) ובאיזה מקומות (כגון החדר שלהם, מקום אחר בבית, ביה"ס) הם נוהגים להשתמש באינטרנט. תשובת המשיב עבור כל צרף של מטרה ומיקום קודדה כ-0 (לא משתמש למטרה הזו ובמיקום הזה) וכ-1 (משתמש למטרה הזו ובמיקום הזה). התשובות הללו סוכמו מעבר למטרות ומעבר לשימושים, וכן חושב הציון המסכם של כלל סוגי השימוש בכל המקומות. ההנחה היא כי ציון כללי זה משקף את מידת האינטנסיביות של השימוש האופיינית לכל תלמיד.

ג. קורבנות לאלימות ברשת:

קורבנות לאלימות ברשת. משתתפי המחקר קראו את ההגדרה למהי אלימות ובריונות ברשת: "סוג חדש של אלימות, הכוללת שימוש באמצעים אלקטרוניים כמו: דואר אלקטרוני, מסרונים, חדרי צ'ט, אתרים או טלפונים ניידים, במטרה להפחיד, לאיים או לפגוע באדם אחר". בהתייחס לאלימות זו, הם נשאלו מספר שאלות, כמפורט להלן:

משתתפי המחקר נשאלו האם הם נפגעו ממעשי אלימות באינטרנט. אלה שהשיבו בחיוב, נשאלו לגבי מיקום ההיפגעות: בתחום ביה"ס, מחוץ לו או בשני המיקומים. לצורך ניתוחים סטטיסטיים רב-משתניים, נהפך משתנה זה לדיכוטומי: נפגע (1) או לא נפגע (0).

תדירות קורבנות לאלימות ברשת. שאלה זו הופנתה לאלה שנפלו קורבנות לאלימות באינטרנט ולוותה בשלוש אפשרויות תשובה: לעתים רחוקות, לפעמים, פעמים רבות.

סוגי האלימות ברשת מהם המשיב נפגע. אותם המשיבים שדיווחו כי נפגעו מהאלימות באינטרנט נשאלו האם נפגעו מכל אחד מסוגי האלימות הבאים:

- אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)
- תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד
- מסרים מעליבים דרך מיילים
- מסרים מעליבים דרך הודעות SMS
- מסרים מעליבים דרך ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק
- אחר

מספר סוגי אלימות ברשת ממנה נפגע. נבנה מדד של מספר סוגי האלימות כמניה של תשובות חיוביות לשאלה הנ"ל.

מגדר התוקף. הנשאלים נשאלו, האם הותקפו בעיקר ע"י בנים או בנות.

מספר התוקפים. הנשאלים נשאלו, מה היה מספר התוקפים.

ג. קורבנות לאלימות פא"פ:

משתתפי המחקר קראו את ההגדרה של מהי אלימות פא"פ: "אלימות היא פעילות המופעלת על ידי יחיד או קבוצת אנשים, החוזרת על עצמה, במטרה להכאיב, לאיים או להפחיד אדם אחר,

במטרה ליצור לחץ ומצוקה אצלו". בהתייחס לאלימות זו, הם נשאלו מספר שאלות, כמפורט להלן.

קורבנות לאלימות פא"פ. משתתפי המחקר נשאלו אם הם נפגעו ממעשי אלימות פא"פ אלה שהשיבו בחיוב, נשאלו לגבי מיקום ההיפגעות: בתחום ביה"ס, מחוץ לא או בשני המיקומים. לצורך ניתוחים סטטיסטיים רב-משתניים, נהפך משתנה זה לדיכוטומי: נפגע (1) או לא נפגע (0).

תדירות קורבנות לאלימות פא"פ. שאלה זו הופנתה לאלה שנפלו קורבנות לאלימות פא"פ ולוותה בשלוש אפשרויות תשובה: לעתים רחוקות, לפעמים, פעמים רבות.

סוגי האלימות פא"פ מהם המשיב נפגע. אותם המשיבים שדיווחו כי נפגעו מהאלימות פא"פ, נשאלו האם נפגעו מכל אחד מסוגי האלימות הבאים:

- מכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת
- נזק או גניבת רכוש
- לעג או קללות
- איומים
- חרם חברתי
- הפצת שמועות
- אחר

מספר סוגי אלימות פא"פ ממנה נפגע. נבנה מדד של מספר סוגי האלימות כמניה של תשובות חיוביות לשאלה הנ"ל.

ד. הטרדה (בריונות, תוקפנות) ברשת:

משתתפי המחקר נשאלו מספר שאלות לגבי השתתפותם באלימות (בריונות) אינטרנט - כתוקפים. **לקיחת חלק בהטרדה ברשת.** ממשתתפי המחקר נשאלו האם הם "לקחו פעם חלק בהטרדה באינטרנט".

תדירות לקיחת חלק בהטרדה ברשת. שאלה זו הופנתה לאלה שלקחו חלק באלימות באינטרנט ולוותה בשלוש אפשרויות תשובה: לעתים רחוקות, לפעמים, פעמים רבות.

סוגי האלימות באינטרנט בהם המשיב לקח חלק. אותם המשיבים שדיווחו כי לקחו חלק באלימות באינטרנט, נשאלו אם לקחו חלק בכל אחד מסוגי האלימות:

- שלחתי דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות
- שלחתי תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד
- ביצעתי שיחות טלפון פוגעות
- הפצתי דברים פוגעים באתרי אינטרנט
- פגעתי במישהו באמצעות SMS
- פגעתי במישהו ב-ICQ/מסנג'ר
- אחר

מספר סוגי אלימות ברשת. נבנה מדד של מספר סוגי האלימות כמניה של תשובות חיוביות לשאלה הנ"ל.

ה. הטרדה פנים-אל-פנים:

משתתפי המחקר נשאלו מספר שאלות לגבי השתתפותם באלימות ובריונות באינטרנט - כתוקפים. בהתייחס לאלימות זו, הם נשאלו מספר שאלות, כמפורט להלן.
לקיחת חלק בהטרדה פא"פ. משתתפי המחקר נשאלו, באם הם "לקחו פעם חלק בהטרדה פא"פ".
תדירות לקיחת חלק בהטרדה פא"פ. שאלה זו הופנתה לאלה שלקחו חלק באלימות פא"פ ולוותה בשלוש אפשרויות תשובה: לעתים רחוקות, לפעמים, פעמים רבות.
סוגי אלימות בהם המשיב לקח חלק. אותם המשיבים שדיווחו כי לקחו חלק באלימות פא"פ, נשאלו אם לקחו חלק בכל אחד מסוגי האלימות:

- אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית אחרת
- השחתה או גניבת רכוש
- לעגתי או קיללתי
- איימתי על מישהו
- הייתי שותף בחרם חברתי על מישהו
- הפצתי שמועות על מישהו
- אחר

מספר סוגי אלימות פא"פ. נבנה מדד של מספר סוגי האלימות כמניה של תשובות חיוביות לשאלה הנ"ל.

ו. עדות לאלימות ברשת ולאלימות פנים-אל-פנים:

משתתפי המחקר נשאלו מספר שאלות לגבי ניסיונם כעדים לאלימות באינטרנט ולאלימות פא"פ.
היכרות עם קרבן אלימות הפא"פ. משתתפי המחקר נשאלו אם הם מכירים מישהו "שנפגע מאלימות (כמו הצקות, הטרדות, השפלות)" ושאלה זו לוותה בסולם תשובות זהה. אלה שהשיבו בחיוב, נשאלו לגבי מיקום ההיכרות: בתחום ביה"ס, מחוץ לא או בשני המיקומים. לצורך ניתוחים סטטיסטיים רב-משתניים, נהפך משתנה זה לדיכוטומי: הכיר (1) או לא הכיר (0).
צפייה בהטרדה. המשיבים נשאלו מספר שאלות לגבי "ניסיונם האישי כצופים מהצד במעשי אלימות באינטרנט". השאלה הראשונה הייתה: "האם היית צופה להטרדה או למעשי אלימות כלפי מישהו אחר ברשת?".

סוגי ההטרדה. הנשאלים התבקשו להשיב באם צפו בכל אחד מסוגי ההטרדה הבאים:

- קבלת תמונות/סרטי וידיאו האמורים לפגוע במישהו אחר
- קבלת מסרים מילוליים האמורים לפגוע במישהו אחר
- הפצת שמועות האמורות לפגוע במישהו אחר
- השתתפות בקריאה לחרם חברתי כלפי מישהו אחר

מספר סוגי אלימות ברשת בהם צפה. נבנה מדד של מספר סוגי האלימות כמניה של תשובות חיוביות לשאלה הנ"ל.

תגובות לצפייה באלימות. משתתפים אשר צפו באלימות ברשת נשאלו: "האם ניסית לפעול למען עצירת מעשי האלימות באינטרנט?" אפשרויות התשובה היו:

- לא, זה לא ענייני
- לא, פחדתי להתערב

- כן, ניסיתי לעזור לנפגע
  - כן, הודעתי על כך לאדם מבוגר שיעזור
- לצורך ניתוחים רב-משתניים, נהפך משתנה זה לדיכוטומי: ניסה (1) או לא ניסה (0) לפעול.
- עדות לאלימות ברשת בשטח ביה"ס.** המשיבים נשאלו, האם הם היו עדים ל-"הטרדה או למעשי בריונות ברשת כלפי מישהו אחר בשטח ביה"ס".
- סוגי העדות לאלימות ברשת בשטח ביה"ס.** אלה שהשיבו בחיוב לשאלה הנ"ל, התבקשו לבחור באחת מן האפשרויות הבאות:

- ראיתי מעשי אלימות באינטרנט כלפי אחרים ולא התערבתי
  - השתתפתי בהפצת שמועות שהגיעו אליי בתחום ביה"ס ומיועדות לפגוע במישהו אחר
  - השתתפתי בחרם חברתי שמישהו אחר יזם בבית הספר
- תגובות לצפייה באלימות ברשת בשטח ביה"ס.** משתתפים אשר היו עדים לאלימות ברשת בביה"ס נשאלו: "האם ניסית לפעול למען עצירת מעשי האלימות באינטרנט בביה"ס?" – וניתנה להם האפשרות לבחור באחת מן התשובות הבאות:

- לא, זה לא ענייני
  - לא, פחדתי להתערב
  - כן, ניסיתי לעזור לנפגע
  - כן, הודעתי על כך לאדם מבוגר שיעזור
  - כן, אחר
- לצורך הניתוחים שבהמשך, נהפך משתנה זה לדיכוטומי: ניסה (1) או לא ניסה (0) לפעול.
- היכרות עם קרבן אלימות ברשת.** משתתפי המחקר נשאלו אם הם מכירים מישהו שנפגע באינטרנט. אלה שהשיבו בחיוב, נשאלו לגבי מיקום ההיכרות: בתחום ביה"ס, מחוץ לא או בשני המיקומים. משתנה זה נהפך לדיכוטומי לצורך ניתוחים סטטיסטיים רב-משתניים: הכיר (1) או לא הכיר (0).

ז. תגובות להיפגעות מאלימות ברשת:

משתתפי המחקר נשאלו מספר שאלות לגבי תגובותיהם בעקבות היפגעות אלימות ברשת.

האם סיפר למישהו שהוטרד ברשת – שאלה זו לוותה בסולם תשובות של "כן" ו-"לא".

עד כמה מזיקה לדעתך אלימות ברשת לעומת אלימות פא"פ? זוהי שאלה שהופנתה לכלל המשתתפים, לגבי תפיסתם את חומרת האלימות באמצעות רשת האינטרנט, האלימות באמצעות הטלפון הנייד ואלימות אחרת. אפשרויות התשובה היו:

- פחות פוגע מאלימות פא"פ
  - פוגע באופן דומה לאלימות פא"פ
  - יותר פוגע מאלימות פא"פ
- תגובות רגשיות לאלימות ברשת.** משתתפים שחוו אלימות באינטרנט נשאלו לגבי רגשותיהם כנפגעים באלימות באינטרנט, כגון "מודאג", "מתוח" "מאבד תיאבון", "מצוברח". לצד תיאורי רגשות והתנהגויות הופיע סולם תשובות הנע בין 0 (בכלל לא) לבין 5 (תמיד). ניתוח גורמים שנעשה על הנתונים הללו הניב גורם בודד בעל ערך אייגן מעל אחד. בעקבות כך נבנה מדד תגובה רגשית כממוצע הפריטים הנ"ל עם מהימנות (אלפא של קרונברך) של 0.95.

תגובות מעשיות-התנהגותיות לאלימות ברשת. משתתפים שחוו אלימות באינטרנט נשאלו, עד כמה הם ניסו לעשות כל אחת מסדרה של פעולות לאחר שנפגעו מהאלימות באינטרנט, כגון "ביקשתי מהם להפסיק", "תקפתי בחזרה", "אמרתי להורי או בן משפחה". לצד תיאורי הפעולות הופיע סולם תשובות הנע בין 0 (בכלל לא) לבין 5 (תמיד). ניתוח גורמים שנעשה על נתוני השאלון הניב שני גורמים בעלי ערך אייגן מעל אחד, עם ערכי אייגן 4.63 ו-1.54. לפי מבחן scree (קריטריון קאטל), ממצאים אלה הצביעו על קיום גורם בודד. בעקבות כך נבנה מדד תגובות מעשיות כממוצע הפריטים הנ"ל עם מהימנות (אלפא של קרונברך) של 0.83. ניתן לראות את המדד הזה כמדד לנטייה של קרבנות האלימות באינטרנט לפעול באופן אקטיבי בעקבות ההיפגעות.

ח. תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ :

משתתפי המחקר נשאלו מספר שאלות לגבי תגובותיהם בעקבות היפגעות אלימות פא"פ.

האם סיפר למישהו שהוטרד – שאלה זו לוותה בסולם תשובות של "כן" ו-"לא".

תגובות רגשיות לאלימות פא"פ – משתתפים שחוו אלימות באינטרנט נשאלו לגבי רגשותיהם כנפגעים באלימות באינטרנט, כגון "מודאג", "מתוח" "מאבד תיאבון", "מצוברח". לצד תיאורי רגשות והתנהגויות הופיע סולם תשובות הנע בין 0 (בכלל לא) לבין 5 (תמיד). ניתוח גורמים שנעשה על הנתונים הללו הניב גורם בודד בעל ערך אייגן מעל אחד. בעקבות כך נבנה מדד תגובה רגשית כממוצע הפריטים הנ"ל עם מהימנות (אלפא של קרונברך) של 0.95, בדומה לסולם תגובות רגשיות לאלימות ברשת.

תגובות מעשיות-התנהגותיות לאלימות פא"פ - משתתפים שחוו אלימות פא"פ נשאלו, עד כמה הם ניסו לעשות כל אחת מסדרה של פעולות לאחר שנפגעו מאלימות פא"פ, כגון "ביקשתי מהם להפסיק", "תקפתי בחזרה", "אמרתי להורי או בן משפחה". לצד תיאורי הפעולות הופיע סולם תשובות הנע בין 0 (בכלל לא) לבין 5 (תמיד). ניתוח גורמים שנעשה על הנתונים הללו הניב שלושה גורמים בעלי ערך אייגן מעל אחד, עם ערכי אייגן 4.30, 1.39 ו-1.23. לפי מבחן scree (קריטריון קאטל), ממצאים אלה הצביעו על קיום גורם בודד. בעקבות כך נבנה מדד תגובות מעשיות כממוצע הפריטים הנ"ל עם מהימנות (אלפא של קרונברך) של 0.83. נתן לראות את המדד הזה כנטייה של קרבנות האלימות פא"פ לפעול באופן אקטיבי בעקבות היפגעות מאלימות פא"פ.

3.2.2 משתנים חברתיים-רגשיים

1. שאלון רב-ממדי לתמיכה חברתית נתפסת Multidimensional Scale for Social Support

(Zimet, Dahlem, Zimet, & Parkley, 1988) (נספח ב).

השאלון כולל 12 פריטים המתארים את תפיסתו העכשווית של הנבדק באשר לזמינותה של תמיכה חברתית מצד בני משפחה, חברים או אדם קרוב משמעותי אחר. פריטי הסולם נחלקים לשלושה תת סולמות ומתייחסים לתמיכת (א) בני המשפחה, (ב) חברים ו-(ג) אדם קרוב משמעותי. התשובות ניתנות על סולם ליקרט בן 7 דרגות, מ"לא מתאים במידה רבה מאד" (1) עד "מתאים במידה רבה מאד" (7), כאשר ציון גבוה פירושו תמיכה חברתית נתפסת רבה.

על פריטי השאלון בוצע ניתוח גורמים עם הוצאה ראשונית של גורמים בשיטת מרכיבים עיקריים (PA) ועם רוטציה בשיטת Varimax. ניתוח המרכיבים העיקריים הניב שני מרכיבים עם ערך אייגן מעל 1 (למרכיב השלישי היה ערך אייגן 0.81), כאשר היה פער גדול מאד בין ערך אייגן של המרכיב הראשון (7.06) לזה של המרכיב השני (1.52). כל הפריטים, פרט לאחד, היו טעונים ברמה של 67. ומעלה על הגורם הראשון. דפוס ממצאים זה הוביל למסקנה כי המבנה התלת-

גורמי המקורי לא שוחזר בנתונים וכי התיאור הטוב ביותר של פריטי השאלון הוא באמצעות סולם תמיכה חברתית כללי שנבנה כממוצע הפריטים, עם מקדם מהימנות (עקביות פנימית לפי אלפא של קרונבך) של 93.

2. שאלון בדידות (Loneliness Questionnaire (Williams & Asher, 1990) תרגום ועובד ע"י מרגלית (1990) (נספח ג).

השאלון כולל 24 פריטים כאשר 16 פריטים מתייחסים לתחושת הבדידות אצל הילד, ו-8 פריטים מוגדרים כמסיחים, על פני סולם המכיל 5 דרגות: "אף פעם לא מרגיש כך" (1) עד "תמיד מרגיש כך" (5). ציון גבוה מסמן תחושת בדידות גבוהה. פריטים לדוגמת: "יש לי הרבה חברים בכתתי", "אני מרגיש לבד בבית הספר", "אין לי עם מי לשחק בבית הספר". משתנה הבדידות נבנה כממוצע תשובות הנשאלים על 16 פריטי השאלון, עם מקדם המהימנות (אלפא של קרונבך) של 88.

3. שאלון מסוגלות עצמית (Muris, 2001) (נספח ד).

השאלון כולל 13 פריטים, המתייחסים לשני תחומים: החברתי והרגשי, המלווים בסולמות תשובה בטווח שבין "בכלל לא" (1), עד "במידה רבה מאוד" (5), כאשר ציון גבוה יותר משקף רמה גבוהה יותר של מסוגלות עצמית. תת-סולם מסוגלות עצמית חברתית כלל 5 פריטים (לדוגמא, "עד כמה אתה מסוגל להתחבר עם תלמידים אחרים?", "עד כמה אתה מרגיש לבד בביה"ס?") היה דומה מאוד בתוכנו לשאלון בדידות, וכן הקשר המתמטי ביניהם היה גבוה מאוד ($r = -0.67$). אי לכך, במחקר זה נעשה שימוש רק בתת-סולם מסוגלות עצמית רגשית אשר חושב כממוצע 8 פריטים הבוחנים את יכולתו של המשיב לנטר את רגשותיו (לדוגמא, "עד כמה אתה מצליח להרגיע את עצמך כאשר אתה מפחד?", "עד כמה אתה מצליח לעודד את עצמך כאשר אתה חש דכדוך?"), עם מקדם מהימנות (אלפא של קרונבך) של 85.

4. שאלון רווחה אישית (Subjective Well-Being (Diener, 1985) (נספח ה).

הסולם כולל חמש שאלות (לדוגמא, "התנאים בהם אני חי מצוינים", "אני מרוצה מחיי") המלוות בסולם תשובות הנע בין 1 ("מאד לא מסכים") ועד 7 ("מאד מסכים"). משתנה הרווחה האישית חושב כממוצע הפריטים, עם מקדם מהימנות (אלפא של קרונבך) של 88.

3.2.3 היכרות המורים עם היקף האלימות ברשת ומחוץ לרשת

1. שאלון תפיסות מורים את האלימות ברשת (Cyberbullying in schools: An examination of teachers' perception (נספח ו), עובד ותורגם על ידי החוקרות. השאלון כלל

13 שאלות על נתוני רקע של המורים, ו-26 שאלות על תפיסת המורים את האלימות ברשת וניסיונם החינוכי בהקשר לאלימות ברשת. התשובות היו בסולם ליקרט בטווח אפשרויות שבין "מאד לא מסכים" (1), עד "מאד מסכים" (5). 26 שאלות השאלון מחולקות ל-4 מדדים: דאגת המורים מנושא האלימות ברשת- מדד זה מורכב מ-6 שאלות. מהימנות פנימית עפ"י אלפא קרונבך 80. ב. ביטחון המורים ביכולתם לזהות אלימות ברשת ולהתמודד- מדד זה מורכב מ-4 שאלות. מהימנות פנימית עפ"י אלפא קרונבך 52. ג. אמונת המורים במחויבות בית הספר לטפל בנושא האלימות- מדד זה מורכב מ-10 שאלות. מהימנות פנימית 93. ד. חשיבות לימוד הנושא- מדד זה מורכב מ-2 שאלות. מהימנות פנימית 85. מהימנות כל השאלון הייתה 88.

3.2.4 ראיונות חצי מובנים

10 תלמידים ו-11 מורות ויועצות רואיינו בנושא תופעת האלימות ברשת והתמודדות עמה (נספחים ז, ח). הראיונות כללו 10 שאלות אשר התמקדו בהתייחסות התלמידים והצוות החינוכי לתפיסתם את האלימות ופגיעות התלמידים ברשת, היכרותם את התופעה, דרכי התמודדותם, ציפיותיהם מעצמם וממערכת החינוך. כל הראיונות בוצעו על ידי מוסמכים בחינוך או בפסיכולוגיה, אשר אומנו במסגרת לימודיהם לראיין.

3.3 הליך

לאחר קבלת האישור לעריכת המחקר מהמדען הראשי של משרד החינוך, ועל מנת לקבל מדגם מייצג ופיזור גאוגרפי של בתי ספר על פי מחוזות ומדד כלכלי חברתי, פנינו למשרד החינוך על מנת לקבל רשימת בתי ספר מייצגים. בהתאם לרשימת בתי הספר נעשתה פנייה למנהלי בתי הספר, תוארו מטרות המחקר וחשיבות המחקר וביקשנו את אישורם להעברת השאלונים בבית הספר. מרבית בתי הספר הסכימו לשתף פעולה. עבור בתי הספר שלא הסכימו להעברת השאלונים, נמצאו בתי ספר חלופיים הדומים למאפייני בתי ספר אלו.

עוזרי המחקר (מוסמכים בחינוך או בפסיכולוגיה) הגיעו לכל בתי הספר שבמדגם ונתנו למחנכי הכיתות מכתב הסבר הממוען להורי התלמידים. מכתב זה כלל הסבר קצר על המחקר, חשיבותו ובקשת הסכמת ההורים/אי הסכמה להשתתפות ילדם במחקר. לאחר כשבוע או במועד שנקבע מראש, העבירו עוזרי המחקר את השאלונים לתלמידים שהוריהם אישרו השתתפותם במחקר. במידת הצורך, עוזרי המחקר סייעו לתלמידים במילוי השאלונים. השאלונים המלאים הוכנסו למעטפה אטומה על מנת להבטיח אנונימיות וסודיות. בנוסף, מחנכי הכתה והצוות החינוכי מילאו שאלון תפיסתם את תופעת האלימות ברשת והתמודדותם על הנושא. כמו כן, במסגרת בית הספר, חלק מהתלמידים והמורים רואיינו בראיון חצי מובנה.

איסוף ועיבוד הנתונים בוצע בהתאם לתכנית העבודה והכלים ובכפוף לאישור ועדת אתיקה מוסדית ואישור משרד החינוך לעריכת מחקר מדעי, תוך הקפדה על אנונימיות וסודיות.

4. ממצאים

פרק זה מציג את הממצאים בשתי הרמות שנבחנו במחקר: ראשית ייסקרו הממצאים ברמת התלמידים ולאחר מכן ייסקרו הממצאים ברמת המורים.

ממצאים ברמת התלמידים

4.1.1 משתנים חברתיים-רגשיים

בלוח 1 מופיעה התפלגות המשתנים החברתיים-רגשיים ומקדמי מתאם פירסון ביניהם. מקדם זה נע בין 1- דרך 0 ועד +1. מקדם מתאם חיובי פירושו שככל שערך משתנה אחד גבוה יותר, כך גבוה יותר ערך המשתנה השני. מקדם מתאם שלילי פירושו שככל שערך משתנה אחד גבוה יותר, כך נמוך יותר ערך המשתנה השני. מקדם מתאם הקרוב ל-0 פירושו היעדר קשר בין המשתנים. כפי שניתן לראות בלוח 1, ארבעת המשתנים החברתיים-רגשיים מקיימים ביניהם קשרים מובהקים. הדבר משקף את העובדה כי כולם מודדים היבטים שונים של מצבו הרגשי של המשתתף. יחד עם זאת, הקשרים אינם חזקים ברמה שהייתה הופכת משתנה אחד או יותר למיותר בשל חפיפה עם משתנים אחרים.

לוח 1: התפלגות המשתנים החברתיים-רגשיים והקשרים ביניהם (מתאמי פירסון)

המאפיין	N	ממוצע	סטית תקן	1	2	3
1. תמיכה חברתית	1046	5.81	1.36	--		
2. בדידות	1049	1.93	0.75	-.41	--	
3. מסוגלות עצמית	1029	3.35	0.90	.39	-.26	--
4. רווחה אישית	834	5.54	1.37	.49	-.45	.47

*כל המתאמים מובהקים סטטיסטית ב- $p < .0001$

בלוח 2 מוצגת התפלגות המשתנים הרגשיים-חברתיים לפי קבוצות מדד חברתי-כלכלי של בתי הספר בהם לומדים המשתתפים. כמו כן, מוצגות בלוח תוצאות ניתוחי שונות של ההבדלים הללו וגודל האפקט (מתאם בריבוע). כפי שניתן לראות בלוח, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין קבוצות המדד חברתי-כלכלי השונות ועל פי המדדים החברתיים-רגשיים.

לוח 2: התפלגות המשתנים החברתיים-רגשיים לפי מדד חברתי-כלכלי

מדד חברתי-כלכלי					
המאפיין	גבוה	בינוני	נמוך		
			ממוצע	ממוצע	ממוצע
1. תמיכה חברתית	5.85	5.78	5.78	0.38	0.00
2. בדידות	1.98	1.93	1.82	3.43*	0.01
3. מסוגלות עצמית	3.33	3.38	3.32	0.41	0.00
4. רווחה אישית	5.52	5.62	5.46	0.78	0.00

* $p < .05$

הלוח הבא (לוח 3), מציג את התפלגות המשתנים הרגשיים-חברתיים לפי מגדר. על אף שההבדלים במשתנים הרגשיים-חברתיים בין בנות לבין בנים היו מובהקים סטטיסטית, הם היו חלשים בעצמתם (כאחוז אחד של שונות מוסברת). בנות, בהשוואה לבנים, זוכות למעט יותר תמיכה חברתית, מרגישות מעט פחות בודדות, חשות מעט פחות מסוגלות עצמית ומעט פחות רווחה אישית.

לוח 3: התפלגות המשתנים הרגשיים-חברתיים לפי מגדר

מגדר					
המאפיין	בנות		בנים	R^2	F
	ממוצע	ממוצע			
1. תמיכה חברתית	5.98	5.65	15.19***	0.01	
2. בדידות	1.87	1.99	3.64*	0.01	
3. מסוגלות עצמית	3.26	3.44	7.94**	0.01	
4. רווחה אישית	5.45	5.63	3.86**	0.00	

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

בלוח 4 מוצגים ההבדלים במאפיינים הרגשיים-חברתיים לפי שלב חינוך (יסודי, חט"ב, תיכון). ניתן לראות מהלוח כי תלמידי בי"ס יסודי חשים יותר בדידות מתלמידי חט"ב ותיכון. הבדל מובהק נמצא גם בתחושת רווחה אישית, כאשר תלמידי תיכון מדווחים על תחושת רווחה אישית נמוכה יותר בהשוואה לתלמידי בי"ס יסודי וחט"ב.

לוח 4: התפלגות המשתנים הרגשיים-חברתיים לפי שלב חינוך

שלב חינוך					
המאפיין	יסודי	חטיבה	תיכון	F	R2
1. תמיכה חברתית	5.74	5.83	6.01	2.80	0.00
2. בדידות	2.05	1.86	1.73	14.57***	0.05
3. מסוגלות עצמית	3.37	3.30	3.39	0.92	0.00
4. רווחה אישית	5.66	5.51	5.33	3.56*	0.01

*** $p < .001$ * $p < .05$

4.1.2 מאפייני השימוש ברשת האינטרנט

שימוש במחשב. 99% ממשתתפי המחקר השיבו כי הם משתמשים במחשב. **יכולת השימוש במחשב.** 82% מן המשיבים העריכו את יכולתם כמצוינת או טובה, 13% כבינונית ורק 5% כנמוכה. הציון הממוצע היה 3.20 (סטית תקן 0.84). **תדירות השימוש באינטרנט.** 83% מן המשיבים משתמשים באינטרנט לפחות פעם ביום. 15% גולשים ברשת מספר פעמים בשבוע, ורק 2% מהתלמידים משתמשים ברשת פעם בחודש או פחות. **היקף השימוש היומי באינטרנט.** בממוצע, משתתפי המחקר משתמשים באינטרנט 2.80 שעות ביום (סטית תקן 2.08). **מטרות ומיקום השימוש באינטרנט.** שיעורי המשתמשים באינטרנט לכל מטרה ובכל מיקום מובאים בלוח 5, ומוצגים עפ"י מקום השימוש ומטרתו (טווח כל פריט נע בין 0-1).

לוח 5: התפלגות אינטנסיביות השימוש ברשת האינטרנט לפי מטרות ומיקום השימוש

בבית,					
אצל			אך לא		
אחר	סה"כ	חבר	בביה"ס	בחדרי	בחדר שלי
0.05	1.65	0.20	0.20	0.51	0.70
0.06	1.38	0.17	0.10	0.42	0.63
0.05	1.12	0.07	0.10	0.40	0.52
0.19	1.87	0.24	0.31	0.51	0.61
0.03	1.50	0.15	0.22	0.46	0.64
0.03	1.26	0.09	0.06	0.43	0.65
0.04	1.34	0.15	0.12	0.43	0.61
0.01	0.24	0.02	0.02	0.06	0.12
0.47	10.37	1.08	1.12	3.23	4.47

כפי שעולה מסך השימושים ברשת ובמיקומים השונים (המבטאת את אינטנסיביות השימוש), השימוש האינטנסיבי ביותר באינטרנט נעשה בבית בחדרו של התלמיד, ביתר המיקומים השימושים שכיחים פחות. בממוצע, שיעורי השימוש למטרות שונות הינם דומים, כלומר, התלמידים משתמשים באינטרנט למגוון רב של מטרות: גלישה באתרים, צ'יטוט, הכנת עבודות, וכו'.

בלוח 6 מוצגים הקשרים בין מדדי השימוש העיקריים. קשרים אלה מרביתם מובהקים אך אינם חזקים, ייתכן שכל מדד משקף היבט שונה של היקף ואינטנסיביות של שימוש.

לוח 6: קשרים בין מדדי השימוש ברשת האינטרנט (מתאמי פירסון)

המאפיין	1	2	3
1. יכולת השימוש במחשב	--		
2. שימוש לפחות פעם ביום	-0.12*	--	
3. היקף השימוש ברשת האינטרנט	0.23*	-0.16*	--
4. אינטנסיביות השימוש	0.16*	-0.03	0.14*

$p < .0001$ *

בלוחות 7 עד 9 מוצגות התפלגויות מדדי השימוש לפי קבוצות המוגדרות ע"י מאפייני הרקע (מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלב חינוך). בלוחות אלה ובלוחות דומים בהמשך הדוח, לצד ההתפלגויות מוצגים גם הניתוחים הסטטיסטיים של בדיקת ההבדלים בין הקבוצות. במקרה של משתנים תלויים קטגוריאליים, מוצגים ערכים של חי-בריבוע וכן מקדם מתאם V בריבוע, שמשמעותו שיעור השונות המוסברת ע"י הקבוצות (גודל האפקט, מתאם בריבוע). במקרה של משתנים תלויים רציפים, מוצגים ערכי F של ניתוח שונות והמתאם בריבוע, שאף הוא מבטא את שיעור השונות המוסברת – כלומר, חוזק הקשר.

בבדיקת מאפייני השימוש בחלוקה לפי מדד חברתי-כלכלי (לוח 7), נמצאו הבדלים מובהקים, אך לא עקביים. יכולת השימוש במחשב והיקף השימוש גבוהים מעט יותר בקרב תלמידים ממדד חברתי בינוני, מאשר מדד גבוה ונמוך. אינטנסיביות השימוש גבוהה מעט יותר בקרב תלמידים ממדד חברתי גבוה לעומת תלמידים ממדד חברתי בינוני ונמוך.

לוח 7: התפלגות השימוש ברשת האינטרנט עפ"י המדד חברתי-כלכלי

המאפיין	מדד חברתי-כלכלי			או F	או R^2
	גבוה	בינוני	נמוך		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	χ^2	$V2$
1. יכולת השימוש במחשב	3.14	3.35	3.10	7.73a***	0.01b
2. שימוש לפחות פעם ביום	0.82	0.89	0.78	7.53***	0.00
3. היקף השימוש ברשת האינטרנט	2.63	3.09	2.70	5.45a**	0.01b
4. אינטנסיביות השימוש	10.75	10.6	9.22	6.71a**	0.02b
ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$					

בבחינת הבדלים בין המינים באשר למדדי השימוש באינטרנט, לא נמצאו הבדלים משמעותיים (לוח 8), פרט לנטייה קלה של בנות להשתמש באינטרנט בצורה אינטנסיבית יותר בהשוואה לבנים.

לוח 8: התפלגות מדדי השימוש ברשת האינטרנט עפ"י מגדר

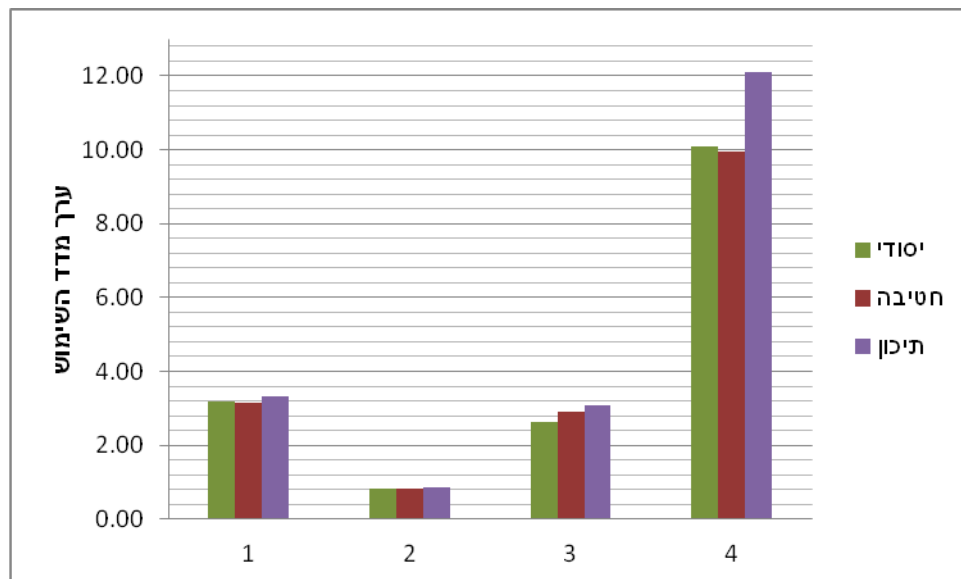
המאפיין	מגדר		או F	או R^2
	בנות	בנים		
	ממוצע	ממוצע	χ^2	$V2$
1. יכולת השימוש במחשב	3.22	3.19	0.47a	0.00b
2. שימוש לפחות פעם ביום	0.83	0.83	0.00	0.00
3. היקף השימוש ברשת האינטרנט	2.91	2.70	2.83a	0.00b
4. אינטנסיביות השימוש	10.85	9.96	7.75a**	0.01b
ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$				

בבחינת ההבדלים במדדי השימוש לפי שלב חינוך, נמצא כי תלמידי תיכון נוטים להשתמש באינטרנט מעט יותר בהשוואה לתלמידים צעירים יותר בכל המדדים שנבחנו (לוח 9 ותרשים 1).

לוח 9: התפלגות מדדי השימוש ברשת האינטרנט עפ"י שלב חינוך

המאפיין	שלב חינוך			או F	או R^2
	יסודי	חטיבה	תיכון		
				χ^2	$V2$
1. יכולת השימוש במחשב	3.19	3.15	3.34	7.73a***	0.02b
2. שימוש לפחות פעם ביום	0.82	0.83	0.87	5.33**	0.01
3. היקף השימוש ברשת האינטרנט	2.64	2.90	3.09	5.45a**	0.01b
4. אינטנסיביות השימוש	10.10	9.95	12.1	6.71a**	0.01b
ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$					

תרשים 1: התפלגות מדדי השימוש באינטרנט עפ"י שלב חינוך

מקרא:

1. יכולת השימוש במחשב

2. שימוש לפחות פעם ביום

3. היקף השימוש באינטרנט

4. אינטנסיביות השימוש

בלוח 10 מוצגים הקשרים בין מדדי השימוש באינטרנט לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים. בלוח זה ובלוחות דומים בהמשך הדוח, כאשר הקשר המוצג הוא עם משתנה דיכוטומי (כמו שימוש פעם ביום), קשר זה מחושב כמתאם point-biserial (pbs). סימן חיובי של מתאם זה פירושו כי אלה המסומנים "1" במשתנה הדיכוטומי גבוהים יותר מאלה המסומנים "0" במשתנה השני. סימן שלילי של מקדם המתאם – להיפך. במקרים של קשר למשתנים רציפים (כגון היקף השימוש באינטרנט), המתאם המוצג הוא מתאם פירסון.

לוח 10: קשרים בין מדדי השימוש באינטרנט לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי pbs ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי				
מאפיין השימוש ברשת האינטרנט	תמיכה חברתית	בדידות	מסוגלות עצמית	רווחה אישית
1. יכולת השימוש במחשב	0.05	-0.11***	0.12***	0.02
2. שימוש לפחות פעם ביום	-0.01	0.01	-0.03	-0.02
3. היקף השימוש ברשת האינטרנט	-0.01	0.03	-0.03	-0.03
4. אינטנסיביות השימוש	0.08*	-0.02	0.04	-0.01

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

כפי שניתן לראות בלוח 10, נמצא קשר מובהק בין יכולת השימוש במחשב לבין בדידות ומסוגלות עצמית ובין אינטנסיביות השימוש לתמיכה חברתית. ככל שהתלמידים מדווחים על

יכולת שימוש רבה יותר במחשב, כך הם נוטים לדווח על פחות בדידות ועל יותר מסוגלות עצמית. ככל שאינטנסיביות השימוש רבה יותר, כך התלמידים מדווחים על יותר תמיכה חברתית. לא נמצאו קשרים מובהקים בין מאפייני השימוש באינטרנט לבין רווחה אישית.

4.1.3 קורבנות לאלימות ברשת

מטרתו המרכזית של המחקר הייתה לבחון את הדפוסים והמאפיינים של האלימות והבריונות באינטרנט (קורבן, תוקף ועד) בקרב התלמידים משתתפי המחקר, זאת לעומת אלימות פא"פ ובהקשר למשתתפים החברתיים רגשיים שהוצגו לעיל.

משתתפי המחקר נשאלו מספר שאלות לגבי ניסיונם כקורבנות לאלימות באינטרנט ותשובותיהם התפלגו באופן הבא:

27% - דיווחו כי היו קורבנות לאלימות ברשת, כאשר 4% ציינו שהיו קורבנות בתחום ביה"ס, 10% היו קורבנות מחוץ לביה"ס, 3% ציינו שהיו קורבנות ברשת גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו, ו-10% לא ציינו מקום הקורבנות. 73% - דיווחו כי לא נפגעו מבריונות ברשת.

תדירות קורבנות לאלימות באינטרנט. מתוך אלה שנפלו קורבנות לאלימות באינטרנט, 79% דיווחו שזה קרה לעתים רחוקות, 15% - לפעמים, ואילו 6% הנותרים – ציינו פעמים רבות.

סוגי האלימות באינטרנט מהם המשיב נפגע. מתוך אותם המשיבים שדיווחו כי נפגעו מהאלימות באינטרנט, השיעורים הבאים דיווחו כי נפגעו מכל אחד מסוגי האלימות:

45% - אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)

7% - תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד

8% - מסרים מעליבים דרך מיילים

11% - מסרים מעליבים דרך הודעות SMS

32% - מסרים מעליבים דרך ICQ/מסנג'ר/פייסבוק

14% - אחר

מספר סוגי אלימות באינטרנט ממנה נפגע. 20% נפגעו מסוג אחד של אלימות, 4% משני סוגים, ו-3% משלושה סוגים או יותר. ממוצע המדד הוא 0.40 (ס"ת 0.78). כפי שצוין לעיל, 73% לא נפגעו מאלימות כלשהי.

מגדר התוקף. עפ"י דיווח הקורבנות - 34% מאלה שהוטרדו באינטרנט הוטרדו בעיקר ע"י בנות, 45% ע"י בנים ו-21% ע"י בני שני המינים. עפ"י דיווח הקורבנות, לא נמצא הבדל במגדר התוקף ($p > .30$) ולא נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים במספר התוקפים ($p > .30$).

לוחות 11, 12 ו-13 ותרשימים 2 ו-3 מציגים את התפלגות מדדי הקורבנות ברשת – עפ"י מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלבי החינוך השונים (יסודי, חטיבה, תיכון).

לוח 11: התפלגות מדדי הקורבנות מאלימות ברשת עפ"י הממד חברתי-כלכלי

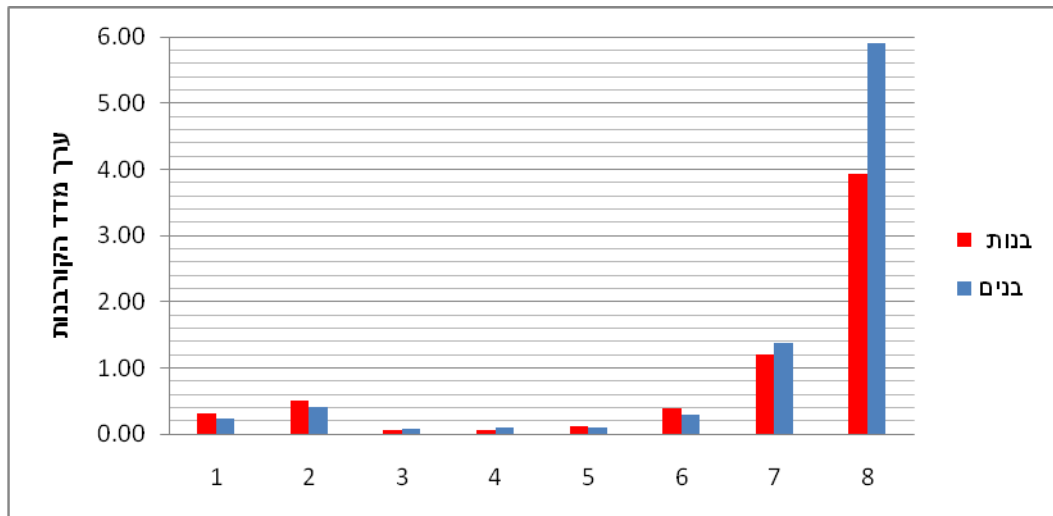
מדד קורבנות אלימות ברשת		מדד חברתי-כלכלי					
מדד קורבנות אלימות ברשת	V2	F	או χ^2	או R^2	מדד חברתי-כלכלי		
					גבוה	בינוני	נמוך
					ממוצע	ממוצע	ממוצע
1. פגיעה מאלימות ברשת	0.29	0.29	0.25	1.55	0.00		
2. אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)	0.43	0.50	0.50	1.19	0.00		
3. תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד	0.06	0.08	0.10	0.80	0.00		
4. מסרים מעליבים דרך מיילים	0.06	0.09	0.12	2.39	0.01		
5. מסרים מעליבים דרך הודעות SMS	0.08	0.12	0.17	4.05	0.01		
6. מסרים מעליבים ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק	0.36	0.30	0.46	2.33	0.01		
7. תדירות חווית האלימות ברשת	1.25	1.30	1.29	0.25a	0.00b		
8. מספר המטרידים	3.48	7.05	4.48	1.90a	0.01b		
a ערך F bמתאם R^2							

לוח 12: התפלגות מדדי הקורבנות מאלימות ברשת עפ"י מגדר

מדד קורבנות אלימות ברשת	מגדר		R^2 או $V2$	F או χ^2
	בנות	בנים		
	ממוצע	ממוצע		
1. פגיעה מאלימות ברשת	0.32	0.24	0.03	8.95*
2. אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)	0.51	0.42	0.01	2.34
3. תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד	0.06	0.09	0.00	0.66
4. מסרים מעליבים דרך מיילים	0.06	0.10	0.01	2.15
5. מסרים מעליבים דרך הודעות SMS	0.12	0.10	0.00	0.53
6. מסרים מעליבים דרך ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק	0.40	0.30	0.01	3.37
7. תדירות חווית האלימות ברשת	1.20	1.37	0.02b	6.09*a
8. מספר המטרידים	3.94	5.90	0.00b	1.90a
R^2 במתאם F ערך $p < .05$ * $p < .01$ ** $p < .001$ ***				

תרשים 2: התפלגות מדדי הקורבנות מאליונות ברשת עפ"י מגדר

מקרא:

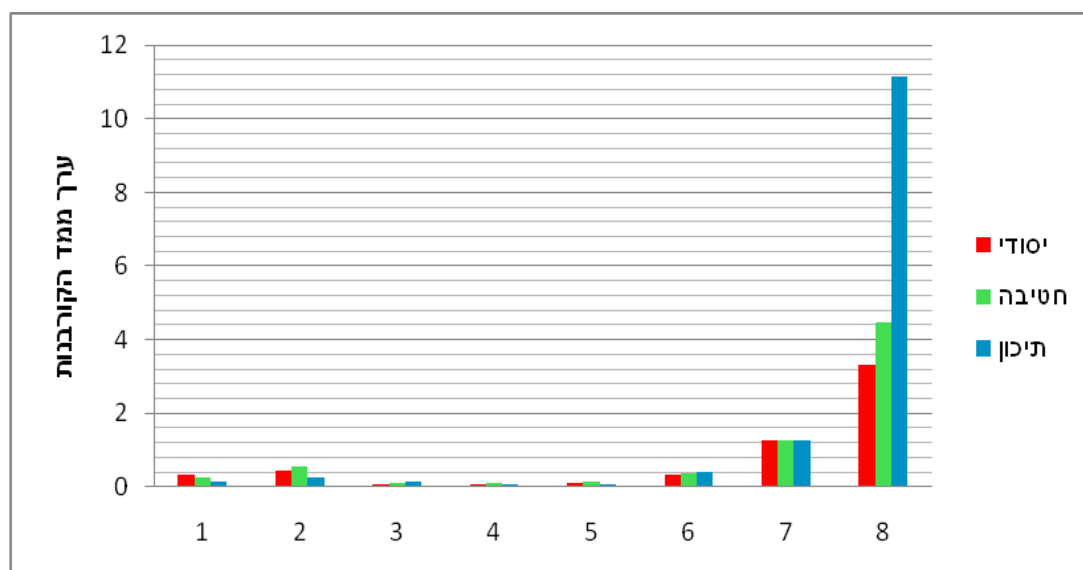
1. פגיעה מאליונות ברשת
2. אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)
3. תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד
4. מסרים מעליבים דרך מיילים
5. מסרים מעליבים דרך הודעות SMS
6. מסרים מעליבים דרך ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק
7. תדירות חווית האלימות
7. מספר המטרידים

לוח 13: התפלגות מדדי הקורבנות מאליונות ברשת עפ"י שלב חינוך

מדד קורבנות אלימות ברשת	שלב חינוך			F או R^2	או χ^2
	יסודי ממוצע	חטיבה ממוצע	תיכון ממוצע		
1. פגיעה מאליונות ברשת	0.33	0.27	0.15	21.37***	0.01
2. אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)	0.45	0.56	0.26	8.08*	0.04
3. תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד	0.05	0.10	0.15	4.95*	0.02
4. מסרים מעליבים דרך מיילים	0.07	0.09	0.07	0.42	0.00
5. מסרים מעליבים דרך הודעות SMS	0.10	0.14	0.07	1.76	0.01
6. מסרים מעליבים דרך ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק	0.34	0.37	0.41	0.80	0.00
7. באיזו תדירות חווית אלימות ברשת	1.28	1.27	1.26	0.01a	0.01b
8. כמה מטרידים	3.33	4.48	11.16	7.36a***	0.09b

a ערך F bמתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

תרשים 3: התפלגות מדדי קורבנות מאלימות ברשת עפ"י שלב חינוך

מקרא:

1. פגיעה מאלימות ברשת
2. אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)
3. תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד
4. מסרים מעליבים דרך מיילים
5. מסרים מעליבים דרך הודעות SMS
6. מסרים מעליבים דרך ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק
7. תדירות חווית האלימות
8. מספר המטרידים

מלוחות 11, 12, ו-13 ניתן לראות, כי לא נמצאו הבדלים משמעותיים בקרבנות לאלימות ברשת בין תלמידים על פי מדד חברתי-כלכלי (לוח 11). באשר למגדר - לבנות יש נטייה להיפגע יותר מבנים מהאלימות באינטרנט, עם זאת, תדירות ההיפגעות גבוהה מעט יותר אצל בנים (לוח 12).

כפי שעולה מהממצאים בלוח 13 ותרשים 3, ניכר כי על פי שלב החינוך, תלמידי בי"ס יסודי מדווחים במידה הרבה ביותר כי נפגעו מאלימות באינטרנט, לאחר מכן, תלמידי חט"ב ותלמידי בי"ס תיכון. תלמידי חט"ב מדווחים על פגיעה רבה יותר ברשת באמצעות אלימות מילולית לעומת שאר שלבי החינוך. על אף שהאלימות ברשת מתרחשת בתדירות הנמוכה ביותר בבתי"ס התיכוניים, הרי מספר המטרידים בהם הוא רב יותר בהשוואה לבתי"ס היסודיים ולחט"ב (תרשים 3, לוח 13).

בהמשך נבחנו הקשרים שבין מדדי הקורבנות לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים והם מוצגים בלוח 14.

לוח 14: קשרים בין מדדי קורבנות מאלימות ברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי pbs ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי			
מסוגלות	תמיכה	מסוגלות	רווחה
עצמית	חברתית	בדידות	אישית
1. פגיעה מאלימות ברשת	-0.16***	0.28***	-0.23***
2. אלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו ברשת)	-0.03	0.13*	-0.10
3. תמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד	-0.16**	0.08	-0.13*
4. מסרים מעליבים דרך מיילים	-0.11*	0.09	-0.08
5. מסרים מעליבים דרך הודעות SMS	-0.05	0.02	-0.02
6. מסרים מעליבים ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק	0.00	0.06	-0.04
7. תדירות חווית האלימות ברשת	-0.17**	0.19**	-0.16*
8. מספר המטרידים	-0.15	0.11	-0.05

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

בחינת הקשרים שבין מדדי הקורבנות לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים (לוח 14) נמצאו הקשרים הבאים:

נמצא קשר שלילי בין קורבנות מאלימות באינטרנט לבין תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית: מי שנפגע מהאלימות חש תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית נמוכות יותר בהשוואה למי שלא נפגע, ולהיפך. כמו כן, נמצא קשר חיובי בין קורבנות ברשת לבין תחושת בדידות ברמה גבוהה, ולהיפך. נמצא קשר חיובי בין אלימות מילולית ברשת לבין בדידות: ככל שהתלמידים דווחו על בדידות גבוהה יותר כך נפגעו יותר מאלימות מילולית ברשת ולהיפך. נמצא קשר שלילי בין אלימות ברשת באמצעות תמונות/סרטי וידאו לבין תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית.

בנוסף, נמצא קשר שלילי בין תדירות ההטרדה לבין תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית, וקשר חיובי בין תדירות ההטרדה לתחושת בדידות.

4.1.4 קורבנות לאלימות פא"פ

משתתפי המחקר נשאלו האם היו קורבנות לאלימות פא"פ. תשובותיהם התפלגו באופן הבא:

49% - ממשותתפי המחקר דיווחו כי נפגעו מאלימות פא"פ כאשר:

17% - דווחו כי נפגעו בתחום ביה"ס

8% - נפגעו מחוץ ביה"ס

12% - נפגעו גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו

13% - נפגעו אך ללא ציון מקום

51% - דיווחו כי לא נפגעו מאלימות פא"פ.

תדירות קורבנות לאלימות פא"פ. מתוך אלה שנפלו קורבנות לאלימות פא"פ, 74% דיווחו שזה קרה לעתים רחוקות, 18% - לפעמים, ו-8% - פעמים רבות.

סוגי האלימות פא"פ. מתוך אותם המשיבים שדיווחו כי נפגעו מהאלימות פא"פ, השיעורים הבאים דיווחו כי נפגעו מכל אחד מסוגי האלימות:

42% - מכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת

14% - נזק או גניבת רכוש

60% - לעג או קללות

23% - איומים

16% - חרם חברתי

29% - הפצת שמועות

3% - אחר

מספר סוגי אלימות פא"פ ממנה נפגעו. מדד מספר סוגי האלימות התפלג באופן הבא: 25% נפגעו מסוג אחד של אלימות, 10% משני סוגים, ו-14% משלושה סוגים או יותר. ממוצע המדד הוא 0.97 (ס"ת 1.37). כמצוין לעיל, 49% לא נפגעו מאלימות כלשהי.

בבדיקת הקשר בין הקורבנות לאלימות ברשת לבין הקורבנות לאלימות פא"פ, נמצא קשר מובהק בין שני המשתנים הללו (חי בריבוע = 219.82, $p < .0001$).

לוחות 15, 16 ו-17 מציגים את התפלגות מדדי הקורבנות פא"פ עפ"י מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלבי החינוך השונים.

לוח 15: התפלגות מדדי קורבנות לאלימות פא"פ עפ"י המדד החברתי-כלכלי

מדד קורבנות לאלימות פא"פ	מדד חברתי-כלכלי			F או R^2	או χ^2
	גבוה	בינוני	נמוך		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע		
1. האם נפגע מאלימות פא"פ	0.47	0.47	0.57	6.70*	0.01
2. תדירות קורבנות לאלימות פא"פ	1.37	1.28	1.34	2.63	0.00
3. מכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת	0.47	0.40	0.38	3.02	0.01
4. נזק או גניבת רכוש	0.14	0.16	0.12	0.90	0.00
5. לעג או קללות	0.61	0.61	0.56	1.02	0.00
6. איומים	0.21	0.27	0.19	3.35	0.01
7. חרם חברתי	0.15	0.16	0.19	1.06	0.00
8. הפצת שמועות	0.27	0.30	0.31	0.76	0.00
9. מספר סוגי אלימות פא"פ ממנה נפגע	0.94	0.97	1.06	0.63a	0.00b

a ערך F bמתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 16: התפלגות מדדי קורבנות לאלימות פא"פ עפ"י מגדר

מדד קורבנות לאלימות פא"פ	מגדר			
	בנות		בנים	
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע
	R^2 או V^2	F או χ^2		
1. האם נפגע מאלימות פא"פ	0.01	11.78***	0.54	0.43
2. תדירות קורבנות לאלימות פא"פ	0.01	6.10*	1.33	1.34
3. מכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת	0.04	21.95***	0.51	0.31
4. נזק או גניבת רכוש	0.01	3.26	0.17	0.11
5. לעג או קללות	0.01	4.29**	0.56	0.65
6. איומים	0.00	0.22	0.22	0.24
7. חרם חברתי	0.01	7.03**	0.12	0.21
8. הפצת שמועות	0.03	15.13***	0.22	0.38
9. מספר סוגי אלימות פא"פ ממנה נפגע	0.01b	5.51a*	1.07	0.87

a ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 17: התפלגות מדדי קורבנות לאלימות פא"פ בהתאם לשלב חינוך

מדד קורבנות לאלימות פא"פ	שלב חינוך				
	יסודי			חטיבה	
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע
	R^2 או V^2	F או χ^2			
1. האם נפגע מאלימות פא"פ	0.03	37.01***	0.36	0.41	0.58
2. תדירות קורבנות לאלימות פא"פ	0.01	7.56	1.21	1.37	1.34
3. מכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת	0.00	1.78	0.37	0.40	0.45
4. נזק או גניבת רכוש	0.01	7.58*	0.21	0.19	0.11
5. לעג או קללות	0.00	1.91	0.59	0.65	0.58
6. איומים	0.00	1.45	0.25	0.25	0.21
7. חרם חברתי	0.00	1.30	0.11	0.17	0.17
8. הפצת שמועות	0.01	3.56	0.33	0.34	0.26
10. מספר סוגי אלימות פא"פ ממנה נפגע	0.01b	6.44a**	0.73	0.88	1.11

a ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

כפי שניתן לראות מהנתונים בלוחות 15, 16 ו-17, תלמידי בתי ספר השייכים למדד חברתי-כלכלי נמוך נפגעים מעט יותר מאחרים מאלימות פא"פ (לוח 15). באשר להבדלים בין המינים - בנים מדווחים על היפגעות גדולה יותר מבנות מאלימות פא"פ, ובאופן כללי מדווחים על ממספר גדול יותר של סוגים שלה, בפרט אלימות פיזית. לעומת זאת, בנות נפגעות יותר מאלימות מילולית (קללות, חרם חברתי ושמועות).

כמו כן, שיעור הנפגעים מהאלימות פא"פ וגם מספר סוגי האלימות מהם נפגעו התלמידים יורדים כפונקציה של גיל (שלב חינוך), כפי שניתן לראות בלוח 17. הנפגעים ביותר מאלימות פא"פ הם תלמידי בתי-ספר יסודי, לאחר מכן – תלמידי חטיבות ביניים והנפגעים פחות הם תלמידי בתי-ספר תיכון. תלמידי תיכון דיווחו כי נפגעו יותר מגניבת רכוש או נזק שנגרם לרכושם. מספר סוגי האלימות הרב יותר בחט"ב לאחר מכן תלמידי בתי-ספר תיכון ויסודי. בהמשך נבחנו הקשרים בין מדדי קורבנות לאלימות פא"פ לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים הנבחנים במחקר זה והם מוצגים בלוח 18.

לוח 18: קשרים בין מדדי קורבנות לאלימות פנים אל פנים לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי *pbs* ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי			
מסוגלות	תמיכה	מסוגלות	תמיכה
רווחה	חברתית	עצמית	אישית
1. האם נפגע מאלימות פא"פ	-0.18***	0.24***	-0.16***
2. תדירות קורבנות לאלימות פא"פ	-0.28***	0.24***	-0.31***
3. מכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת	-0.15***	0.05	-0.06
4. נזק או גניבת רכוש	-0.02	0.09*	0.03
5. לעג או קללות	-0.01	0.02	-0.09*
6. איומים	-0.11*	0.12**	-0.12*
7. חרם חברתי	-0.05	0.11*	-0.11*
8. הפצת שמועות	-0.06	0.14**	-0.15***
9. מספר סוגי אלימות פא"פ ממנה נפגע	-0.19***	0.26***	-0.19***

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

מלוח 18 ניתן לראות כי קורבנות לאלימות פא"פ קשורה קשר למשתנים הרגשיים-חברתיים שנבחנו באופן הבא: ככל שהתלמיד נפגע יותר, בתדירות גבוהה יותר וממספר רב יותר של סוגי אלימות פא"פ, כך התמיכה חברתית, המסוגלות העצמית והרווחה האישית שהוא חש נמוכות יותר – ובהתאם, הבדידות שהוא מרגיש רבה יותר.

4.1.5 הטרדה ברשת (בריונות ותוקפנות ברשת)

לקיחת חלק בהטרדה באינטרנט. 17% ממשתתפי המחקר דיווחו כי "לקחו פעם חלק בהטרדה באינטרנט".

תדירות לקיחת חלק בהטרדה באינטרנט. מתוך אלה שלקחו חלק באלימות באינטרנט, 70% עשו זאת לעתים רחוקות, 22% - לפעמים, ואילו 7% הנותרים – פעמים רבות.

סוגי האלימות באינטרנט בהם המשיב לקח חלק. מתוך אותם המשיבים שדיווחו כי לקחו חלק באלימות באינטרנט, השיעורים הבאים דיווחו כי לקחו חלק בכל אחד מסוגי האלימות, כאשר ניתן היה לבחור יותר מתשובה אחת.

- 15% - שלחתי דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות
- 9% - שלחתי תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד
- 16% - ביצעתי שיחות טלפון פוגעות
- 5% - הפצתי דברים פוגעים באתרי אינטרנט
- 15% - פגעתי במישהו באמצעות SMS
- 38% - פגעתי במישהו ב-ICQ/מסנג'ר

מספר סוגי אלימות באינטרנט. התפלגות המדד של מספר סוגי האלימות היתה כדלהלן: כפי שצוין לעיל, 83% לא לקחו חלק באלימות כלשהי, 13% לקחו חלק בסוג אחד של אלימות, 2% בשני סוגים, ו-2% בשלושה סוגים או יותר. ממוצע המדד הוא 0.23 (ס"ת 0.64).
לוחות 19, 20 ו-21 ותרשים 4 מציגים את התפלגות מדדי ההשתתפות באלימות ברשת עפ"י מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלב חינוך.

לוח 19: התפלגות מדדי השתתפות באלימות ברשת עפ"י המדד החברתי-כלכלי

מדד השתתפות באלימות ברשת	מדד חברתי-כלכלי			F או R^2	או χ^2
	גבוה ממוצע	בינוני ממוצע	נמוך ממוצע		
1. לקיחת חלק בהטרדה ברשת	0.18	0.18	0.12	5.28	0.00
2. תדירות לקיחת חלק בהטרדה ברשת	1.27	1.27	1.43	3.08	0.01
3. שליחת דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות	0.14	0.29	0.13	10.6**	0.06
4. שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד	0.09	0.12	0.00	3.30	0.02
5. ביצוע שיחות טלפון פוגעות	0.19	0.14	0.04	3.66	0.02
6. הפצת דברים פוגעים באתרי אינטרנט	0.02	0.14	0.00	9.11*	0.05
7. פגיעה במישהו באמצעות SMS	0.13	0.14	0.21	0.96	0.01
8. פגיעה במישהו ב-ICQ/מסנג'ר	0.36	0.45	0.63	4.42	0.02
9. מספר סוגי אלימות ברשת	0.24	0.24	0.15	2.42a	0.00b

a ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 20: התפלגות מדדי השתתפות באלימות ברשת עפ"י מגדר

מדד השתתפות באלימות באינטרנט	מגדר		או R^2	או F
	בנות	בנים		
	ממוצע	ממוצע	V^2	χ^2
1. לקיחת חלק בהטרדה באינטרנט	0.13	0.21	0.01	12.82***
2. תדירות לקיחת חלק בהטרדה באינטרנט	1.34	1.37	0.00	0.17
3. שליחת דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות	0.15	0.22	0.00	0.15
4. שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד	0.06	0.11	0.01	1.03
5. ביצוע שיחות טלפון פוגעות	0.15	0.15	0.00	0.00
6. הפצת דברים פוגעים באתרי אינטרנט	0.08	0.05	0.00	0.81
7. פגיעה במישהו באמצעות SMS	0.18	0.12	0.01	1.18
8. פגיעה במישהו ב-ICQ/מסנג'ר	0.53	0.37	0.02	3.75
9. מספר סוגי אלימות ברשת	0.18	0.28	0.01b	6.83a**

a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

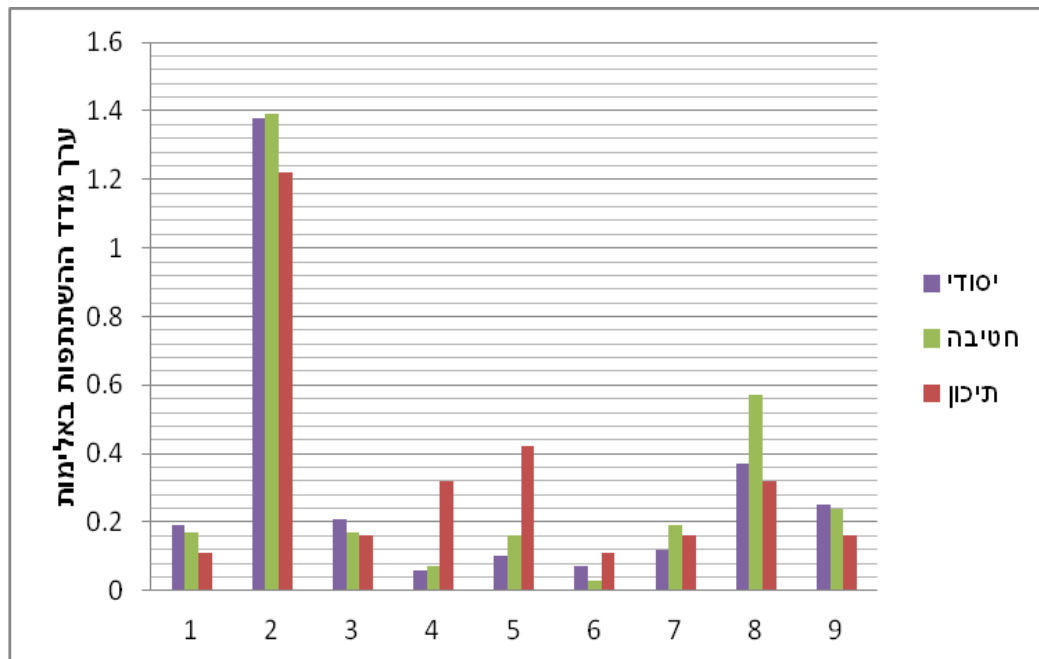
לוח 21: התפלגות מדדי השתתפות באלימות באינטרנט עפ"י שלב חינוך

מדד השתתפות באלימות באינטרנט	שלב חינוך			או R^2	או F
	יסודי	חטיבה	תיכון		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	V^2	χ^2
1. לקיחת חלק בהטרדה באינטרנט	0.19	0.17	0.11	0.01	6.25*
2. תדירות לקיחת חלק בהטרדה באינטרנט	1.38	1.39	1.22	0.01	3.37*
3. שליחת דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות	0.21	0.17	0.16	0.00	0.11
4. שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד	0.06	0.07	0.32	0.08	13.80**
5. ביצוע שיחות טלפון פוגעות	0.10	0.16	0.42	0.07	11.99**
6. הפצת דברים פוגעים באתרי אינטרנט	0.07	0.03	0.11	0.02	2.87
7. פגיעה במישהו באמצעות SMS	0.12	0.19	0.16	0.01	1.14
8. פגיעה במישהו ב-ICQ/מסנג'ר	0.37	0.57	0.32	0.02	3.85
9. מספר סוגי אלימות ברשת	0.25	0.24	0.16	0.00b	1.24a

a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

תרשים 4: התפלגות מדדי השתתפות באלימות באינטרנט עפ"י שלב חינוך

מקרא:

1. לקיחת חלק בהטרדה ברשת
2. תדירות לקיחת חלק בהטרדה ברשת
3. שליחת דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות
4. שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד
5. ביצוע שיחות טלפון פוגעות
6. הפצת דברים פוגעים באתרי אינטרנט
7. פגיעה במישהו באמצעות SMS
8. פגיעה במישהו ב-ICQ/מסנ'ר
9. מספר סוגי אלימות ברשת

מלוח 19 ניתן לראות כי הקשרים בין הממד החברתי-כלכלי לבין השתתפות באלימות באינטרנט ברובם אינם מובהקים. יחד עם זאת נמצא כי תלמידים מממד בינוני שולחים מעט יותר מסרים מעליבים, איומים ודברים פוגעניים, לעומת תלמידים מממד גבוה או נמוך. באשר להבדלים בין המינים נמצא שבנים, בהשוואה לבנות, משתתפים יותר באלימות באינטרנט וגם מספר סוגי האלימות בהם הם משתתפים הינו גבוה יותר (לוח 20).

באופן כללי, נראה כי ההטרדה באינטרנט גבוהה יותר בקרב תלמידי יסודי, לאחר מכן תלמידי חט"ב, ואחר תלמידי תיכון. עם זאת, אלימות באינטרנט באמצעות הטלפון הנייד נפוצה דווקא בתיכונים יותר (תמונות, סרטי וידאו ושיחות טלפון פוגעות) (לוח 21). מתרשים 4 ניתן לראות כי תדירות ההטרדה באינטרנט גבוהה יותר בקרב תלמידי חט"ב, לעומת שאר שלבי החינוך.

לוח 22 מציג את הקשרים בין השתתפות בהטרדה/אלימות באינטרנט לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים שנבחנו.

**לוח 22: קשרים בין מדדי השתתפות באלימות באינטרנט לבין משתנים רגשיים-חברתיים
(מתאמי *pbs* ופירסון)**

משתנה רגשי-חברתי				
מדד השתתפות באלימות ברשת	תמיכה חברתית	בדידות	מסוגלות עצמית	רווחה אישית
1. לקיחת חלק בהטרדה ברשת	-0.14***	0.25***	-0.16***	-0.21***
2. תדירות לקיחת חלק בהטרדה ברשת	-0.21*	0.23*	-0.26***	-0.39***
3. שליחת דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות	0.06	-0.09	-0.01	0.19
4. שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד	-0.19*	0.09	-0.06	-0.10
5. ביצוע שיחות טלפון פוגעות	0.01	-0.06	-0.02	0.04
6. הפצת דברים פוגעים באתרי אינטרנט	-0.03	0.06	0.01	0.03
7. פגיעה במישהו באמצעות SMS	0.04	-0.03	0.04	0.08
8. פגיעה במישהו ב-ICQ/מסנג'ר	-0.01	-0.10	-0.02	0.09
9. מספר סוגי אלימות ברשת	-0.13	0.20	-0.13	-0.14

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

ניתן לראות מלוח 22 כי נמצאו קשרים מובהקים בין המשתנים הרגשיים-חברתיים של התלמידים לבין ההשתתפות בהטרדה באינטרנט ובתדירותה. ככל שקיימת אצל התלמידים פחות תמיכה חברתית, רמה נמוכה יותר של מסוגלות עצמית, ככל שהם חשים יותר בדידות, וחווים רווחה אישית נמוכה יותר – כך הם נוטים להשתתף יותר באלימות באינטרנט, כלומר להיות יותר אלימים ובריונים באינטרנט. ככל שהתלמידים חשים תמיכה חברתית נמוכה יותר, כך הם נוטים יותר להיות אלימים ברשת, באמצעות שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד.

4.1.6 הטרדה ואלימות פנים-אל-פנים

לקיחת חלק בהטרדה פא"פ. 36% ממשתתפי המחקר דיווחו כי "לקחו פעם חלק בהטרדה פא"פ. **תדירות לקיחת חלק בהטרדה פא"פ.** מתוך אלה שלקחו חלק באלימות פא"פ, 71% עשו זאת לעתים רחוקות, 21% - לפעמים, ואילו 8% הנותרים – פעמים רבות.

סוגי אלימות בהם המשיב לקח חלק. מתוך אותם המשיבים שדיווחו כי לקחו חלק באלימות פא"פ, השיעורים הבאים דיווחו כי לקחו חלק בכל אחד מסוגי האלימות:

43% - אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית אחרת

8% - השחתה או גניבת רכוש

63% - לעגתי או קיללתי

19% - איימתי על מישהו

19% - הייתי שותף בחרם חברתי על מישהו

13% - הפצתי שמועות על מישהו

מספר סוגי אלימות פא"פ. התפלגות המדד של מספר סוגי האלימות היתה כדלהלן. כפי שצוין לעיל, 64% לא לקחו חלק באלימות כלשהי. 21% לקחו חלק בסוג אחד של אלימות, 8% בשני סוגים, ו-7% בשלושה סוגים או יותר. ממוצע המדד הוא 0.64 (ס"ת 1.22). בבדיקת הקשר בין ההשתתפות באלימות פא"פ לבין ההשתתפות באלימות ברשת נמצא קשר מובהק בין שני המשתנים הללו (חי בריבוע = 138.78, $p < .0001$).
 לוחות 23, 24 ו-25 מציגים את התפלגות ההשתתפות באלימות פא"פ עפ"י: מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלב חינוך.

לוח 23: התפלגות השתתפות באלימות פא"פ עפ"י המדד החברתי-כלכלי

מדד חברתי-כלכלי		מדד השתתפות באלימות פא"פ			
או R^2	או F	נמוך	בינוני	גבוה	
$V2$	χ^2	ממוצע	ממוצע	ממוצע	
0.00	1.38	0.35	0.38	0.35	1. לקיחת חלק בהטרדה פא"פ
0.00	1.82	0.38	0.41	0.46	2. אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית אחרת
0.00	1.81	0.04	0.07	0.09	3. השחתה או גניבת רכוש
0.00	1.31	0.62	0.60	0.66	4. לעג או קללות
0.00	0.85	0.16	0.21	0.19	5. איומים על מישו
0.00	0.54	0.22	0.19	0.18	6. השתתפות בחרם חברתי על מישו
0.00	0.76	0.16	0.13	0.12	7. הפצת שמועות על מישו
0.00b	0.51a	0.60	0.69	0.63	8. מספר סוגי אלימות פא"פ
ערך F במתאם R^2					

a ערך F b מתאם R^2

לוח 24: התפלגות השתתפות באלימות פא"פ עפ"י מגדר

מגדר				מדד השתתפות באלימות פא"פ
V2 או R²	χ² או F	בנים	בנות	
		ממוצע	ממוצע	
0.05	53.04***	0.46	0.25	1. לקיחת חלק בהטרדה פא"פ
0.08	28.33***	0.53	0.24	2. אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית אחרת
0.00	0.01	0.08	0.08	3. השחתה או גניבת רכוש
0.00	0.00	0.63	0.63	4. לעג או קללות
0.00	0.18	0.20	0.18	5. איומים על מישוהו
0.01	2.94	0.16	0.24	6. השתתפות בחרם חברתי על מישוהו
0.01	4.50*	0.10	0.18	7. הפצת שמועות על מישוהו
0.05	53.04***	0.46	0.25	8. מספר סוגי אלימות פא"פ

a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 25: התפלגות השתתפות באלימות פא"פ עפ"י שלב חינוך

מדד השתתפות באלימות פא"פ	שלב חינוך			F או R^2	או χ^2
	יסודי ממוצע	חטיבה ממוצע	תיכון ממוצע		
1. לקיחת חלק בהטרדה פא"פ	0.37	0.36	0.32	1.31	0.00
2. אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית אחרת	0.44	0.40	0.45	0.61	0.00
3. השחתה או גניבת רכוש	0.05	0.08	0.16	7.34*	0.02
4. לעג או קללות	0.61	0.65	0.66	0.73	0.00
5. איומים על מישוהו	0.18	0.19	0.23	0.63	0.00
6. שותפות בחרם חברתי על מישוהו	0.17	0.25	0.11	5.56	0.01
7. הפצת שמועות על מישוהו	0.13	0.14	0.09	1.05	0.00
8. מספר סוגי אלימות פא"פ	0.63	0.70	0.56	0.97a	0.00b
a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$					

ניתן לראות כי אין הבדלים בין המדדים החברתיים השונים באשר להשתתפות באלימות פא"פ (לוח 23). באשר למגדר, באופן כללי, בנים מפגינים התנהגות אלימה יותר באופן מובהק מאשר בנות, כאשר השימוש באלימות פיזית גבוה יותר אצל בנים בהשוואה לבנות. עם זאת, ההשתתפות בחרם חברתי ובהפצת שמועות גבוהה יותר בקרב בנות בהשוואה לבנים (לוח 24). מלוח 25 עולה כי כמעט ולא קיים קשר בין ההשתתפות באלימות פא"פ לבין שלב החינוך, למעט השחתה או גניבת רכוש – המתרחשת מעט יותר בקרב תלמידי תיכון, בהשוואה לתלמידי חט"ב ותלמידי ביי"ס יסודי.

לוח 26 מציג את הקשרים בין השתתפות באלימות פא"פ לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים שנבחנו.

לוח 26: קשרים בין השתתפות באלימות פא"פ לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי pbs ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי				
מדד השתתפות באלימות פא"פ	תמיכה חברתית	בדידות	מסוגלות עצמית	רווחה אישית
1. לקיחת חלק בהטרדה פא"פ	-0.10**	0.11***	-0.13***	-0.11**
2. אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית	0.02	0.06	0.05	0.09
3. השחתה או גניבת רכוש	-0.17**	0.09	-0.14**	-0.19**
4. לעג או קללות	0.00	-0.04	-0.11*	-0.02
5. אימים על מישהו	-0.10	0.13*	-0.06	-0.15*
6. השתתפות בחרם חברתי על מישהו	-0.03	0.03	-0.06	-0.04
7. הפצת שמועות על מישהו	-0.06	0.03	-0.06	-0.05
8. מספר סוגי אלימות פא"פ	-0.11***	0.12	-0.14	-0.11

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

מלוח 26 ניתן לראות כי נמצאו קשרים מובהקים בין המשתנים הרגשיים-חברתיים לבין ההשתתפות באלימות פא"פ, המאפיינת יותר את התלמידים עם תמיכה חברתית נמוכה, רמת בדידות גבוהה, בעלי מסוגלות עצמית נמוכה ותחושת רווחה אישית נמוכה יחסית.

4.1.7 עדות לאלימות ברשת ולאלימות פנים אל פנים

היכרות עם קרבן אלימות ברשת. התפלגות התשובות לשאלה הזוהי לגבי היכרות עם קרבן אלימות ברשת התשובות הייתה כדלהלן:

50% ממשתתפי המחקר דיווחו כי הם מכירים קורבן לאלימות ברשת, כאשר:

13% - מכירים קורבן בתחום ביה"ס

19% - מכירים קורבן מחוץ ביה"ס

18% - מכירים קורבן גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו

50% - דיווחו כי לא הכירו מישהו שהיה קורבן לאלימות ברשת

היכרות עם קרבן אלימות פא"פ. התפלגות התשובות לשאלה, האם משתתפי המחקר מכירים מישהו שנפגע מאלימות פא"פ הייתה כדלהלן:

70% ממשתתפי המחקר דיווחו כי הם מכירים קורבן לאלימות פא"פ:

24% - מכירים קורבן בתחום ביה"ס

9% - מכירים קורבן מחוץ ביה"ס

37% - מכירים קורבן גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו

30% - דיווח כי אינם מכירים קורבן לאלימות פא"פ.

עדות/צפייה באלימות ברשת. 46% מן המשתתפים השיבו בחיוב לשאלה "האם היית עד להטרדה או למעשי אלימות כלפי מישהו אחר ברשת?"

סוגי האלימות ברשת בהם צפו העדים :

29% - קבלת תמונות/סרטי וידיאו האמורים לפגוע במישהו אחר

56% - קבלת מסרים מילוליים האמורים לפגוע במישהו אחר

45% - הפצת שמועות האמורות לפגוע במישהו אחר

23% - השתתפות בקריאה לחרם חברתי כלפי מישהו אחר

מספר סוגי אלימות ברשת להם היה עד. התפלגות המדד של מספר סוגי האלימות הנ"ל היתה :

28% היו עדים לסוג אחד של אלימות ברשת, 11% לשני סוגים, ו-7% לשלושה או ארבעה סוגים.

54% דיווחו כי לא היו עדים לאלימות כלשהי ברשת.

ממוצע המדד הוא 0.74 (ס"ת 1.00).

תגובות העדים לאלימות באינטרנט. משתתפים אשר היו עדים ל אלימות באינטרנט נשאלו :

"האם ניסית לפעול למען עצירת מעשי האלימות באינטרנט?" התפלגות תשובותיהם מוצגת להלן.

55% מהעדים דיווחו כי לא התערבו, בהתפלגות הבאה :

38% - לא התערבתי, זה לא ענייני

17% - לא התערבתי, פחדתי להתערב

45% - מהעדים דיווחו כי התערבו, בהתפלגות הבאה :

36% - כן התערבתי, ניסיתי לעזור לנפגע

9% - כן התערבתי, הודעתי על כך לאדם מבוגר שיעזור

עדות לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס. 23% מן המשתתפים היו עדים לאלימות באינטרנט

בשטח ביה"ס.

סוגי העדות לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס אותם מנו המשתתפים היו :

72% - ראיתי מעשי אלימות באינטרנט כלפי אחרים ולא התערבתי

16% - השתתפתי בהפצת שמועות שהגיעו אליי בתחום ביה"ס ומיועדות לפגוע במישהו אחר

13% - השתתפתי בחרם חברתי שמישהו אחר יזם בבית הספר

תגובות העדים לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס. משתתפים אשר היו עדים לאלימות

באינטרנט בביה"ס נשאלו : "האם ניסית לפעול למען עצירת מעשי האלימות באינטרנט בביה"ס?"

התפלגות תשובותיהם הייתה :

51% - לא, זה לא ענייני

18% - לא, פחדתי להתערב

23% - כן, ניסיתי לעזור לנפגע

7% - כן, הודעתי על כך לאדם מבוגר שיעזור

1% - כן, אחר

לוחות 27, 28 ו- 29 מציגים את התפלגות העדים באינטרנט עפ"י מדד חברתי-כלכלי, מגדר

ושלב חינוך.

לוח 27: התפלגות מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת עפ"י המדד חברתי-כלכלי

מדד עדות לאלימות פא"פ ואליומות ברשת	מדד חברתי-כלכלי			או F	או R^2
	גבוה ממוצע	בינוני ממוצע	נמוך ממוצע		
				או χ^2	או V^2
1. היכרות עם קרבן אלימות פא"פ	0.67	0.71	0.72	2.43	0.00
2. היכרות עם קרבן אלימות באינטרנט	0.49	0.50	0.50	0.07	0.00
3. צפייה בהטרדה באינטרנט	0.44	0.50	0.47	3.25	0.00
4. קבלת תמונות/סרטי וידאו האמורים לפגוע במישהו אחר	0.25	0.37	0.22	9.71**	0.02
5. קבלת מסרים מילוליים האמורים לפגוע במישהו אחר	0.62	0.49	0.53	7.33*	0.01
6. הפצת שמועות האמורות לפגוע במישהו אחר	0.44	0.45	0.47	0.23	0.00
7. השתתפות בקריאה לחרם חברתי כלפי מישהו אחר	0.24	0.20	0.23	0.87	0.00
8. ניסיון לפעול לעצירת האלימות באינטרנט	0.71	0.79	0.75	0.97	0.00
9. ניסיון לפעול לעצירת אלימות פא"פ	0.47	0.42	0.44	0.76	0.00
10. עדות לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס	0.23	0.22	0.25	0.15	0.00
11. ראיית מעשי אלימות ברשת כלפי אחרים ללא התערבות	0.71	0.73	0.73	1.29	0.01
12. השתתפות בהפצת שמועות שהגיעו מביה"ס ומיעדות לפגוע במישהו אחר	0.15	0.19	0.12	0.51	0.00
14. השתתפות בחרם חברתי שמישהו אחר יזם בבית הספר	0.15	0.12	0.12	1.40	0.00
15. ניסיון לפעול לעצירת אלימות בשטח ביה"ס	0.32	0.29	0.27	0.69a	0.00b

a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 28: התפלגות מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת עפ"י מגדר

מדד לעדות לאלימות פא"פ ולאלימות ברשת	מגדר		או R^2	או F
	בנות	בנים		
	ממוצע	ממוצע	או V^2	או χ^2
1. היכרות עם קרבן אלימות פא"פ	0.71	0.69	0.00	0.62
2. היכרות עם קרבן אלימות באינטרנט	0.51	0.48	0.00	1.26
3. צפייה בהטרדה ברשת	0.48	0.45	0.00	1.29
4. קבלת תמונות/סרטי וידאו האמורים לפגוע במישהו אחר	0.27	0.31	0.00	1.29
5. קבלת מסרים מילוליים האמורים לפגוע במישהו אחר	0.55	0.56	0.00	0.06
6. הפצת שמועות האמורות לפגוע במישהו אחר	0.52	0.38	0.02	8.75**
7. השתתפות בקריאה לחרם חברתי כלפי מישהו אחר	0.24	0.21	0.00	0.72
8. ניסיון לפעול לעצירת האלימות ברשת	0.79	0.70	0.03	12.54***
9. ניסיון לפעול לעצירת אלימות פא"פ	0.53	0.37	0.00	1.32
10. עדות לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס	0.21	0.24	0.00	0.46
11. ראיתי מעשי אלימות באינטרנט כלפי אחרים ולא התערבתי	0.70	0.74	0.01	3.27
12. השתתפות בהפצת שמועות שהגיעו בתחום ביה"ס ומיועדות לפגוע במישהו אחר	0.11	0.20	0.01	1.29
13. השתתפות בחרם חברתי שמישהו אחר יזם בבית הספר	0.10	0.15	0.01	5.36*
14. ניסיון לפעול לעצירת אלימות בשטח ביה"ס	0.34	0.27	0.00b	2.04a

a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 29: התפלגות מדדי עדות לאלימות פא"פ וברשת עפ"י שלב חינוך

מדד עדות לאלימות פא"פ ולאלימות ברשת	שלב חינוך			או F	או R^2
	יסודי	חטיבה	תיכון		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	χ^2	V^2
1. היכרות עם קרבן אלימות פא"פ	0.71	0.69	0.69	0.34	0.00
2. היכרות עם קרבן אלימות באינטרנט	0.56	0.47	0.38	19.90***	0.02
3. צפייה בהטרדה ברשת	0.48	0.48	0.39	4.49	0.00
4. קבלת תמונות/סרטי וידאו האמורים לפגוע במישהו אחר	0.26	0.26	0.47	12.19**	0.02
5. קבלת מסרים מילוליים האמורים לפגוע במישהו אחר	0.53	0.58	0.59	1.39	0.05
6. הפצת שמועות האמורות לפגוע במישהו אחר	0.42	0.46	0.51	1.97	0.00
7. השתתפות בקריאה לחרם חברתי כלפי מישהו אחר	0.23	0.25	0.15	3.06	0.01
8. ניסיון לפעול לעצירת האלימות ברשת	0.73	0.78	0.68	12.39**	0.03
9. ניסיון לפעול לעצירת אלימות פא"פ	0.37	0.51	0.57	4.56	0.00
10. עדות לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס	0.24	0.24	0.17	0.83	0.00
11. ראיית מעשי אלימות באינטרנט כלפי אחרים ללא התערבות	0.71	0.71	0.79	1.16	0.00
12. השתתפות בהפצת שמועות שהגיעו מביה"ס ומיועדות לפגוע במישהו אחר	0.18	0.14	0.10	0.27	0.00
13. השתתפות בחרם חברתי שמישהו אחר יזם בבית הספר	0.14	0.13	0.10	1.70	0.00
14. ניסיון לפעול לעצירת אלימות בשטח ביה"ס	0.31	0.31	0.25	0.63a	0.00b

a ערך F b מתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

ניתן לראות כי בבדיקה של מדדי עדות לאלימות פא"פ ובאינטרנט לפי מדד חברתי-כלכלי (לוח 27) לא נמצאו קשרים עקביים. נמצאו מספר הבדלים בין המינים (לוח 28): הבנות היו יותר עדות להפצת שמועות והגיבו באופן פעיל לצפייה באלימות באינטרנט, יותר מאשר הבנים. לפי הנתונים בלוח 29, ככל שגיל התלמידים צעיר יותר (בי"ס יסודי), כך יש להם יותר היכרות עם קורבנות לאלימות באינטרנט, בהשוואה לתלמידים בחטיבה או בתיכון. עם זאת, עדות להטרדה באמצעות תמונות או סרטי וידאו נפוצה יותר בקרב תלמידי תיכונים מאשר תלמידי חט"ב ובי"ס יסודי. ממצא מעניין ניתן לראות בלוח 29 באשר לניסיון לפעול לעצירת האלימות

באינטרנט: באופן מובהק, יותר תלמידי חט"ב דיווחו כי ניסו לפעול לעצירת האלימות ברשת לעומת תלמידי בי"ס יסודי ותיכון. תלמידי תיכון נמצאו כנמוכים ביותר במדד זה מבין שלוש הקבוצות.

גם לגבי אוכלוסיית העדים נבחנו הקשרים בין מדדי העדות לאלימות באינטרנט לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים, והם מוצגים בלוח 30.

לוח 30: קשרים בין מדדי עדות לאלימות פא"פ ולאלימות ברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי *pbs* ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי			
מסוגלות	תמיכה	מסוגלות	תמיכה
רווחה	חברתית	עצמית	חברתית
אישית	בדידות	אישית	חברתית
-0.09*	-0.10**	-0.02	0.01
-0.17***	-0.16***	0.20***	-0.11***
-0.11**	-0.07*	0.07*	-0.08*
-0.02	-0.02	0.06	-0.04
0.00	-0.08	-0.02	0.05
0.00	-0.01	-0.05	0.03
-0.06	0.04	0.03	0.02
-0.09**	-0.06*	0.05	-0.04
-0.07	-0.05	-0.09	0.05
-0.12**	-0.09**	0.16***	-0.08**
0.03	-0.03	0.07	0.06
-0.15	-0.07	0.07	-0.21**
0.01	-0.02	0.05	-0.03
-0.05	-0.01	0.01	0.03

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

בחינת המתאמים המוצגים בלוח 30 מראה כי קיים קשר שלילי מתון בין המשתנים הרגשיים-חברתיים של התלמידים לבין כמה מדדי חשיפה לאלימות. תלמידים המכירים קורבן לאלימות באינטרנט, כמו גם אלה שניסו לפעול לעצירת האלימות באינטרנט מדווחים על רמות נמוכות יותר של מסוגלות עצמית ורווחה אישית בהשוואה לאחרים. תלמידים שהכירו קורבן

לאלימות באינטרנט, שצפו בהטרדה באינטרנט או היו עדים לאלימות באינטרנט בשטח ביה"ס, מדווחים על תמיכה חברתית נמוכה יותר, בדידות גדולה יותר, מסוגלות עצמית נמוכה יותר ורווחה אישית נמוכה יותר בהשוואה לאחרים.

4.1.8 תגובות להיפגעות מאלימות ברשת

האם סיפר למישהו שהוטריד באינטרנט. מתוך הקורבנות לאלימות באינטרנט, 23% לא סיפרו על כך לאיש, ואילו 77% סיפרו למישהו.

תפיסת הנזק של האלימות באינטרנט. לשאלה עד כמה מזיקה לדעתם אלימות באינטרנט לעומת אלימות פא"פ, 72% מהתלמידים ענו שהאלימות ברשת פוגעת באופן דומה או חזק יותר מהאלימות המסורתית.

תגובות רגשיות לאלימות באינטרנט. בלוח 31 מופיעים שיעורי המשיבים במידה רבה (קטגוריות 4-5), שיעורי המשיבים במידה בינונית, קטגוריות (2-3) ושיעורי המשיבים במידה מועטה או "כלל לא" (קטגוריות 0-1). ממוצעים וסטיות התקן של התשובות לכל אחד מפריטי השאלון.

לוח 31: התפלגות התשובות לסולם תגובות רגשיות לאלימות ברשת (באחוזים)

תגובה	0-1	2-3	4-5	ממוצע	סטיית תקן
מודאג	53	24	23	1.75	1.88
מתוח	56	23	21	1.65	1.82
כועס, זועם	46	23	31	2.10	1.99
מתוסכל	56	19	25	1.72	1.95
מאבד תיאבון	73	12	15	1.09	1.71
מצוּבֵּרָח	57	18	25	1.71	1.93
נוצרו בעיות הקשורות ללימודים	68	14	18	1.27	1.80
קשה לישון ולהירדם בלילה	67	14	19	1.31	1.84
מתנהג שונה עם חברי	67	17	16	1.26	1.74
מתנהג שונה בבית	69	15	16	1.19	1.72
לא רוצה ללכת לביה"ס	63	13	24	1.52	2.01

מלוח 31 ניתן לראות כי כעס, זעם, דאגה, מתח, תסכול ומצב רוח ירוד (בסדר זה) הם הרגשות השכיחים יותר עליהם מדווחים הקורבנות ברשת, כתגובה לפגיעה. מעטים התלמידים שדיווחו על קושי לישון בלילה ועל איבוד תיאבון.

תגובות מעשיות לאלימות באינטרנט. המדד הזה, שהומשג כנטייה של קרבנות האלימות פא"פ לפעול באופן אקטיבי בעקבות ההיפגעות, התפלג עם ממוצע 1.29 וסטית תקן 1.19. בלוח 32 מוצגים שיעורי המשיבים במידה רבה (קטגוריות 4-5), שיעורי המשיבים במידה בינונית, קטגוריות (2-3) ושיעורי המשיבים במידה מועטה או "כלל לא" (קטגוריות 0-1), ממוצעים וסטיות התקן של התשובות לכל אחד מפריטי השאלון.

לוח 32: התפלגות התשובות לסולם תגובות מעשיות לאלימות ברשת (באחוזים)

תגובה	0-1	2-3	4-5	ממוצע	סטיית תקן
ביקשתי מהם להפסיק	61	17	22	1.53	1.92
התעלמתי	55	16	29	1.85	2.04
יצאתי מהרשת (offline)	64	14	22	1.45	1.94
תקפתי בחזרה	62	14	24	1.52	1.94
אמרתי לחבר	60	16	24	1.57	1.95
אמרתי להורי או בן משפחה אחר	63	10	27	1.63	2.07
אמרתי למורה	78	11	11	0.87	1.58
הודעתי למשטרה	88	5	7	0.51	1.30
צחקתי על כך	76	13	11	0.91	1.58
רשמתי את המקרים	85	7	8	0.60	1.33
עמדתי על זכויותיי מבלי להילחם	63	17	20	1.44	1.88

מלוח 32 ניתן לראות כי התגובות המעשיות השכיחות ביותר אל מול ההיפגעות באינטרנט הן: התעלמות, לבקש להפסיק, לספר לחבר, לתקוף בחזרה, לספר להורים ויציאה מרשת האינטרנט. תלמידים מעטים בלבד דיווחו כי סיפרו למורים, "צחקו על זה" או דיווחו למשטרה. לוחות 33, 34, ו-35 מציגים את התפלגות מדדי התגובות להיפגעות מאלימות ברשת עפ"י מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלב חינוך.

לוח 33: התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות ברשת עפ"י המדד החברתי-כלכלי

מדד תגובה להיפגעות מאלימות באינטרנט	מדד חברתי-כלכלי				F או R^2	V2 או χ^2
	גבוה ממוצע	בינוני ממוצע	נמוך ממוצע			
1. האם סיפר למישהו שהוטד	0.72	0.68	0.76		0.46	0.01
2. תגובות רגשיות לאלימות באינטרנט	1.67	1.41	1.43		2.28a	0.01b
3. תגובות מעשיות לאלימות באינטרנט	1.34	1.25	1.34		0.37a	0.00b

a ערך F במתאם R^2

לוח 34: התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות ברשת עפ"י מגדר

מדד תגובה להיפגעות מאלימות באינטרנט	מגדר				או R^2	או F
	בנות	בנים	ממוצע	ממוצע		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	$V2$	χ^2
1. האם סיפר למישהו שהוטד	0.77	0.64	0.02	0.05	0.02	0.05
2. תגובות רגשיות לאלימות באינטרנט	1.80	1.26	0.03b	21.48a***	0.03b	21.48a***
3. תגובות מעשיות לאלימות באינטרנט	1.47	1.12	0.02b	12.92a***	0.02b	12.92a***

a ערך F במתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 35: התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות באינטרנט עפ"י שלב חינוך

מדד תגובה להיפגעות מאלימות באינטרנט	שלב חינוך					או R^2	או F
	יסודי	חטיבה	תיכון	ממוצע	ממוצע		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	$V2$	χ^2
1. האם סיפר למישהו שהוטד	0.72	0.74	0.61	0.01	0.54	0.01	0.54
2. תגובות רגשיות לאלימות באינטרנט	1.54	1.56	1.40	0.00b	0.48a	0.00b	0.48a
3. תגובות מעשיות לאלימות באינטרנט	1.34	1.30	1.13	0.00b	1.00a	0.00b	1.00a

a ערך F במתאם R^2

מלוח 33 ניתן לראות כי לא נמצאו הבדלים בין קבוצות שונות של מדד חברתי כלכלי בתגובות להיפגעות מאלימות ברשת. נמצא כי הבנות מגיבות לאלימות באינטרנט בעוצמה גבוהה יותר מאשר הבנים באופן מובהק, הן במישור הרגשי והן במישור המעשי (לוח 34).
לא נמצאו הבדלים בין שלבי החינוך השונים בתגובות להיפגעות מאלימות באינטרנט (לוח 35).
בלוח 36 מוצגים הקשרים בין עוצמת התגובות הרגשיות לאלימות באינטרנט לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים.

לוח 36: קשרים בין מדדי תגובות להיפגעות מאלימות ברשת לבין משתנים רגשיים-חברתיים

(מתאמי pbs ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי				מדד תגובה להיפגעות מאלימות באינטרנט	או R^2	או F
תמיכה	מסוגלות	רווחה	אישית			
חברתית	בדידות	עצמית	אישית			
0.12	-0.08	0.01	0.12	1. האם סיפר למישהו שהוטד	0.12	0.01
-0.02	0.10**	-0.22***	-0.16***	2. תגובות רגשיות לאלימות באינטרנט	-0.02	-0.22***
0.08	0.02	-0.06	-0.08	3. תגובות מעשיות לאלימות באינטרנט	0.08	-0.06

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

ניתן לראות מלוח 36 כי נמצאו קשרים מובהקים בין עצמת התגובות הרגשיות לאלימות באינטרנט לבין בדידות, מסוגלות עצמית ותחושת רווחה אישית. ככל שהתגובה הרגשית חזקה יותר, כך גדולה תחושת הבדידות, ותחושת המסוגלות העצמית והרווחה האישית נמוכות יותר. לא נמצאו קשרים מובהקים עם תמיכה חברתית.

4.1.9 תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ

האם סיפר למישהו שהוטד. מתוך הקורבנות לאלימות פא"פ, 23% לא סיפרו על כך לאיש, ואילו 77% סיפרו למישהו.

תגובות רגשיות לאלימות פא"פ. ממוצע מדד זה היה 1.51 וסטית תקן 1.54. בלוח 37 מופיעים שיעורי המשיבים במידה רבה (קטגוריות 4-5), שיעורי המשיבים במידה בינונית (קטגוריות 2-3) ושיעורי המשיבים במידה מועטה או "כלל לא" (קטגוריות 0-1), ממוצעים וסטיות התקן של התשובות לכל אחד מפריטי השאלון.

לוח 37: התפלגות התשובות לסולם תגובות רגשיות לאלימות פא"פ (באחוזים)

תגובה	0-1	2-3	4-5	ממוצע	סטיית תקן
מודאג	55	20	25	1.75	1.93
מתוח	57	19	24	1.67	1.91
כועס, זועם	42	18	40	2.50	2.12
מתוסכל	58	19	23	1.60	1.91
מאבד תיאבון	75	11	14	1.03	1.70
מצוברח	59	20	21	1.59	1.89
נוצרו בעיות הקשורות ללימודים	71	14	15	1.13	1.74
קשה לישון ולהירדם בלילה	72	12	16	1.14	1.79
מתנהג שונה עם חברי	67	16	17	1.24	1.74
מתנהג שונה בבית	72	12	16	1.12	1.73
לא רוצה ללכת לביה"ס	66	9	25	1.53	2.07

מלוח 37 ניתן לראות כי כעס וזעם, דאגה, מתח תסכול ומצב רוח ירוד הם הרגשות השכיחים יותר (בסדר זה), עליהם מדווחים הקורבנות לאלימות פא"פ, כתגובה לפגיעה. התגובות הרגשיות שנמצאו כפחות שכיחות הן: קושי לישון בלילה ואיבוד התיאבון.

תגובות מעשיות לאלימות פא"פ. ממוצע המדד היה 1.37 וסטית התקן שלו 1.16.

בלוח 38 מופיעים שיעורי המשיבים במידה רבה (קטגוריות 4-5), שיעורי המשיבים במידה בינונית, (קטגוריות 2-3) ושיעורי המשיבים במידה מועטה או "כלל לא" (קטגוריות 0-1), ממוצעים וסטיות התקן של התשובות לכל אחד מפריטי השאלון.

לוח 38: התפלגות התשובות לסולם תגובות מעשיות לאלימות פא"פ (באחוזים)

תגובה	0-1	2-3	4-5	ממוצע	סטיית תקן
ביקשתי מהם להפסיק	55	22	23	1.76	1.95
ברחתי	73	13	14	1.11	1.72
התעלמתי	54	19	27	1.82	1.99
יצאתי מביה"ס	81	10	9	0.71	1.45
תקפתי בחזרה	53	17	30	1.94	2.05
אמרתי לחבר	51	22	27	1.91	2.00
אמרתי להורי או בן משפחה אחר	54	15	31	1.93	2.12
אמרתי למורה	66	18	16	1.36	1.84
הודעתי למשטרה	91	4	5	0.38	1.12
צחקתי על כך	76	13	11	0.91	1.58
רשמתי את המקרים	87	7	6	0.48	1.22
עמדתי על זכויותיי מבלי להילחם	63	17	20	1.41	1.85

מלוח 38 ניתן לראות כי התגובות המעשיות השכיחות ביותר (קטגורית 4-5) אל מול אלימות פא"פ הן: לתקוף בחזרה, התעלמות, לספר לחבר, לספר להורים, לבקש להפסיק. תלמידים מעטים בלבד דיווחו כי "צחקו על זה" או דיווחו למשטרה. מעטים מהקורבנות לאלימות פא"פ סיפרו על כך למורים.

לוחות 39, 40 ו-41 מציגים את התפלגות מדדי התגובות לאלימות פא"פ עפ"י: מדד חברתי-כלכלי, מגדר ושלב חינוך.

לוח 39: התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ עפ"י המדד חברתי-כלכלי

מדד תגובה להיפגעות מאלימות פא"פ	מדד חברתי-כלכלי			F או R^2	$V2$ או χ^2
	גבוה	בינוני	נמוך		
	ממוצע	ממוצע	ממוצע		
1. האם סיפר למישהו שהוטרד	7.79	0.76	0.76	0.58	0.00
2. תגובות רגשיות לאלימות פא"פ	1.62	1.36	1.53	1.71a	0.01b
3. תגובות מעשיות לאלימות פא"פ	1.41	1.37	1.41	0.29a	0.00b

ערך F במתאם R^2

לוח 40: התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ עפ"י מגדר

מדד תגובה להיפגעות מאלימות פא"פ	מגדר			
	בנות		בנים	
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע
	R^2 או V^2	F או χ^2		
1. האם סיפר למישהו שהוטرد	0.00	0.52	0.76	0.79
2. תגובות רגשיות לאלימות פא"פ	0.03b	23.09a***	1.25	1.81
3. תגובות מעשיות לאלימות פא"פ	0.01b	7.62a**	1.25	1.50
a ערך F bמתאם R^2 * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$				

לוח 41: התפלגות מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ עפ"י שלב חינוך

מדד תגובה להיפגעות מאלימות פא"פ	שלב חינוך				
	יסודי			חטיבה	
	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע
	R^2 או V^2	F או χ^2			
1. האם סיפר למישהו שהוטرد	0.01	5.40	0.77	0.70	0.81
2. תגובות רגשיות לאלימות פא"פ	0.00b	0.22a	1.60	1.49	1.50
3. תגובות מעשיות לאלימות פא"פ	0.00b	0.25a	1.43	1.34	1.38
a ערך F bמתאם R^2					

כפי שעולה מהנתונים בלוח 39, לא נמצאו הבדלים בתגובות לאלימות פא"פ בין קבוצות הממד החברתי-כלכלי השונות. עצמת התגובות לאלימות פא"פ, הן הרגשית והן המעשית, גבוהה יותר באופן מובהק בקרב בנות בהשוואה לבנים (לוח 40). לא נמצאו הבדלים בין תלמידי ביי"ס יסודי, חטי"ב ותיכון בתגובות להיפגעות מאלימות פא"פ (לוח 41).

לוח 42 מציג את הקשרים שנבחנו בין מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ לבין המשתנים הרגשיים-חברתיים.

לוח 42: קשרים בין מדדי תגובות להיפגעות מאלימות פא"פ לבין משתנים רגשיים-חברתיים (מתאמי pbs ופירסון)

משתנה רגשי-חברתי				
מדד תגובה להיפגעות מאלימות פא"פ	תמיכה		מסוגלות	
	חברתית	בדידות	עצמית	רווחה אישית
1. האם סיפר למישהו שהוטرد	0.33***	-0.18***	0.12*	0.17**
2. תגובות רגשיות לאלימות פא"פ	-0.04	0.14***	-0.30***	-0.21***
3. תגובות מעשיות לאלימות פא"פ	0.09*	0.02	-0.06	-0.08*
*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$				

מהמתאמים בלוח 42 ניתן להתרשם כי לתלמידים אשר מספרים לאחרים שהם הוטרדו ע"י אלימות פא"פ מאפיינים רגשיים-חברתיים חיוביים יותר. נתקבלו קשרים מובהקים בין שיתוף בהטרדה לבין תמיכה חברתית גבוהה, בדידות נמוכה, מסוגלות עצמית ורווחה אישית גבוהות. בנוסף, ככל שתחושת הבדידות של התלמידים גדולה יותר, כך עוצמת התגובה הרגשית שלהם לאלימות פא"פ גדולה יותר. בהתאם, ככל שהתלמידים הינם בעלי מסוגלות עצמית גבוהה יותר ונהנים מרווחה אישית גבוהה יותר, כך עוצמת התגובה הרגשית נמוכה יותר. לא נמצאו קשרים חזקים בין המאפיינים הרגשיים-חברתיים לבין עוצמת התגובה המעשית לאלימות פא"פ.

4.2 ניבוי רב-משתני

בחלק זה מוצגות תוצאות ניתוחי רגרסיה מרובה לניבוי שישה המשתנים התלויים העיקריים של המחקר: קורבנות, תוקפנות ועדות לאלימות – ברשת ופנים-אל-פנים. המשתנים הבלתי תלויים הם מאפייני הרקע והמשתנים הרגשיים-חברתיים. לכל מודל רגרסיה נכנסו מנבאים אשר בנתוחים החד-משתניים שהוצגו לעיל נמצאו כקשורים במשתנים התלויים. בכל לוח להלן מוצגים, עבור כל משתנה בלתי תלוי מקדם הרגרסיה הגולמי (B) וטעות התקן שלו ($SE(B)$), מקדם רגרסיה המתוקנן (β) ותוצאת מבחן t לבחינת מובהקות המקדמים הללו. כמו כן, מוצג שיעור השונות המוסברת ע"י המודל בכללותו (R^2).

ניבוי קורבנות ברשת ומחוץ לרשת

ראשונה נערכה רגרסיה מרובה לניבוי קורבנות ברשת, ותוצאותיה מוצגות בלוח 43.

לוח 43: תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי קורבנות מאלימות ברשת

המשתנה הבלתי תלוי	B	$SE(B)$	β	ערך t
מגדר בן	-0.05	0.03	-0.06	-1.82
שלב חינוך – יסודי	0.13	0.04	0.15	3.41**
שלב חינוך – חטי"ב	0.09	0.04	0.10	2.19*
תמיכה חברתית	0.00	0.01	0.00	0.08
בדידות	0.07	0.02	0.12	3.04**
מסוגלות עצמית	-0.05	0.02	-0.10	-2.43*
רווחה אישית	-0.05	0.01	-0.18	-4.07***
$R^2 = .11^{***}$				

$p < .05$ * $p < .01$ ** $p < .001$ ***

כפי שניתן לראות בלוח 43, מספר משתנים נמצאו כמנבאים קורבנות מאלימות ברשת. לתלמידי ביי"ס יסודיים וחטיבות הביניים סיכוי רב יותר להיות קורבנות ברשת בהשוואה לתלמידי

תיכונים. כמו כן, ככל שרמת המסוגלות העצמית ורמת הרווחה האישית נמוכות יותר, ותחושת הבדידות גבוהה יותר, כך יש סיכויים גבוהים יותר לתלמיד להיות קורבן לאלימות ברשת. בלוח 44 מוצגות תוצאות ניתוח הרגרסיה לניבוי קורבנות פא"פ.

לוח 44: תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי קורבנות מאלימות פא"פ

המשתנה הבלתי תלוי	B	SE(B)	β	ערך t
מגדר (בן)	.59	.21	.10	2.80**
מדד חברתי-כלכלי נמוך	-.28	.21	-.05	-1.36
שלב חינוך יסודי	.66	.21	.11	3.13**
תמיכה חברתית	.04	.09	.02	0.40
בדידות	.52	.17	.13	3.07**
מסוגלות עצמית	-.03	.13	-.01	-0.25
רווחה אישית	-.16	.10	-.08	-1.70
$R^2 = .05^{***}$				
*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$				

הממצאים בלוח 44 מראים כי המשתנים שנמצאו כמנבאים מובהקים לקורבנות פא"פ הם: מגדר (בן), שלב חינוכי (תלמידי בי"ס יסודיים לעומת החטיבה והתיכון), ותחושת בדידות גבוהה. תלמידים החשים בדידות רבה יותר, הם בעלי סיכויים גבוהים יותר להיות קורבנות לאלימות פא"פ.

ניבוי בריונות/השתתפות באלימות ברשת ומחוצה לה

לוח 45 מציג את תוצאות ניתוח הרגרסיה לניבוי התנהגות בריונית ואלימות ברשת.

לוח 45: תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי תוקפנות ברשת

המשתנה הבלתי תלוי	B	SE(B)	β	ערך t
מגדר (בן)	.07	.02	.11	3.03**
שלב חינוך תיכון	-.04	.03	-.05	-1.51
תמיכה חברתית	.02	.01	.08	1.83
בדידות	.03	.02	.07	1.73
מסוגלות עצמית	-.03	.02	-.09	-2.15*
רווחה אישית	-.05	.01	-.19	-4.22***
$R^2 = .07^{***}$				
*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$				

ניתוח הרגרסיה המוצג בלוח 45 מצביע על כך שהסיכוי של בנים להיות תוקפים ברשת רב מהסיכוי של בנות. מנבאים מובהקים נוספים לבדיונות ברשת הם: תחושת מסוגלות עצמית נמוכה יותר ורווחה אישית נמוכה.

לוח 46 מציג את המשתנים המנבאים בדיונות ואלימות פא"פ

לוח 46: תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי תוקפנות פא"פ

המשתנה הבלתי תלוי	B	SE(B)	β	ערך t
מגדר (בן)	.26	.03	.27	7.85***
תמיכה חברתית	.03	.01	.08	1.85
בדידות	.03	.03	.04	1.05
מסוגלות עצמית	-.07	.02	-.14	-3.44***
רווחה אישית	-.02	.01	-.07	-1.58
$R^2 = .09^{***}$				

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

לפי הנתונים המופיעים בלוח 46, המנבאים שנמצאו כמובהקים לניבוי אלימות ובריונות פא"פ הם: מגדר (בן) ומסוגלות עצמית נמוכה. הסיכוי של בנים להיות תוקפים ברשת רב מהסיכוי של בנות.

ניבוי עדות לאלימות ברשת ומחוץ לרשת

לוח 47 מציג את תוצאות הרגרסיה לניבוי עדות לאלימות ברשת

לוח 47: תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי עדות לאלימות ברשת

המשתנה הבלתי תלוי	B	SE(B)	β	ערך t
שלב חינוך (תיכון)	-.38	.11	-.13	-3.42***
תמיכה חברתית	.08	.04	.09	2.16*
בדידות	.15	.07	.09	2.15*
מסוגלות עצמית	-.09	.05	-.07	-1.68
רווחה אישית	-.16	.04	-.19	-4.25***
$R^2 = .06^{***}$				

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

כפי שניתן לראות בלוח 47, המנבאים שנמצאו מובהקים לניבוי עדות לבדיונות ואלימות ברשת הם: רמת תמיכה חברתית גבוהה, רמת בדידות גבוהה, ותחושת רווחה אישית נמוכה יותר. תלמידי תיכון בהשוואה לתלמידי ביי"ס יסודי וחט"ב הם בעלי סיכוי נמוך יותר להיות עדים לבדיונות ברשת.

לוח 48 מציג את תוצאות ניתוח הרגרסיה לניבוי עדות לאלימות פא"פ

לוח 48: תוצאות ניתוח רגרסיה מרובה לניבוי עדות לאלימות פא"פ

המשתנה הבלתי תלוי	B	SE(B)	β	ערך t
מסוגלות עצמית	-.08	.06	-.06	-1.45
רווחה אישית	-.08	.04	-.08	-2.13*
$R^2 = .02^{**}$				

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

מלוח 48 עולה כי המנבא הקשור באופן מובהק לסיכויי התלמיד להיות עד לאלימות פא"פ הוא הרווחה האישית ברמה נמוכה. רמה גבוהה יותר של רווחה אישית קשורה לסיכויים פחותים להיות עד לאלימות פא"פ.

4.3 אלימות ברשת בעיני התלמידים

ממצאי ראיונות

במסגרת המחקר על אלימות ברשת נערכו ראיונות עומק ל-10 תלמידים. תלמידים מרחבי הארץ (מנהריה ועד באר שבע), רואינו במשך כ-20 דקות, כאשר חלק מהראיונות נעשו בטלפון וחלק במפגשי פנים אל פנים. סה"כ רואיינו ששה בנים וארבע בנות בגיל 11-18 שנים. הראיון כלל 10 שאלות וביניהן מהי אלימות ברשת, מה הסיבות לקיומה ועד כמה, לדעתם, תופעה זו שכיחה, האם התלמידים נפגעו מאלימות ברשת או מכירים משהו אחר שנפגע, כיצד היו מתמודדים או חושבים שיתמודדו אם יפגעו וכן מה עושים כיום בבית הספר בו לומדים למניעת התופעה ומה לדעתם כדאי עוד לעשות (ראו נספח ז).

מניתוח איכותני של תשובות התלמידים נמצאו 4 קטגוריות מרכזיות: 1. תפיסת האלימות ברשת על ידי התלמידים, 2. התנסות או היכרות אישית עם תופעת האלימות ברשת, 3. התמודדות עם תופעת האלימות ברשת ו- 4. דרכי פעולה מומלצות. כל קטגוריה פוצלה לתת קטגוריות, כפי שמוצג בתרשימים להלן.

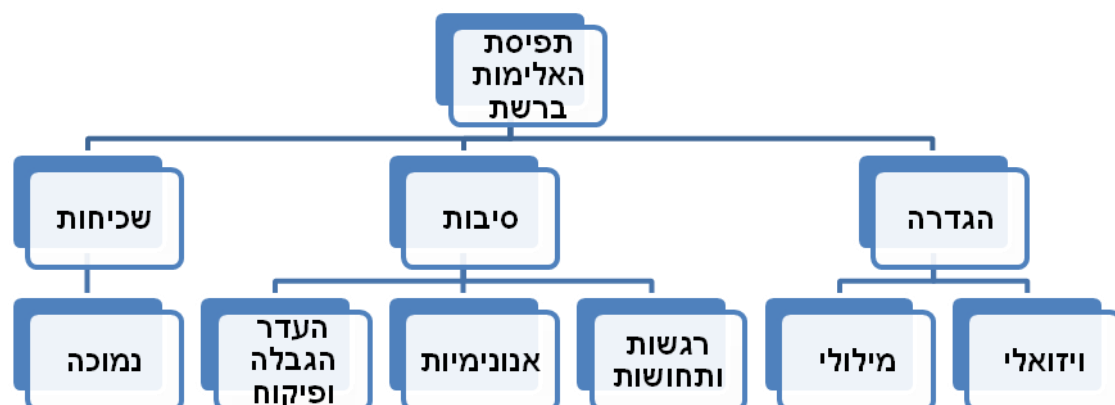
קטגוריה 1 - תפיסת האלימות ברשת בעיני התלמידים פוצלה לשלוש תת קטגוריות: כיצד מוגדרת האלימות ברשת, מה הסיבות לקיומה ומהי שכיחות התופעה, כפי שנתפסת על ידי התלמידים.

קטגוריה 2 - התנסות אישית או היכרות אישית עם תופעת האלימות ברשת פוצלה לשתי תת קטגוריות: התנסות אישית והיכרות אישית וכל אחת מתת הקטגוריות פוצלה לשתי תת קטגוריות נוספות. תת הקטגוריה של התנסות אישית פוצלה להתנסות אישית חד פעמית והתנסות אישית לאורך זמן. תת הקטגוריה של היכרות אישית יצרה הבחנה בין היכרות עם קרוב משפחה או חבר מהישוב לבין היכרות עם חבר מבית הספר.

קטגוריה 3 - התמודדות עם תופעת האלימות ברשת פוצלה לשלוש תת קטגוריות: פניה לסביבה הקרובה, פניה לגורמים בבית הספר ופניה למשטרה.

קטגוריה 4 - המתייחסת לדרכי פעולה מומלצות פוצלה לשתי תת קטגוריות: פעולות הסברה וסדנאות. תשובות התלמידים מובאים בלשונם כציטוטים בגרשיים.

תרשים 5: תפיסת האלימות ברשת על ידי תלמידים

הגדרה: האלימות ברשת מוגדרת על ידי התלמידים כפעולה פוגענית כלשהי המתבצעת בשני אופנים: שימוש בתחום המילולי כגון "קללות שאומרים על ילדים, אמירות פוגעות, הפצת מידע שגוי על ילד מסוים, שמות גנאי ואיומים". וכן שימוש בתחום הוויזואלי סרטונים משפילים ופרסומות, הפצת תמונות של ילד ללא ידיעתו, "בטיול שנתי צילמו אותי ישן והעלו לפייסבוק, חתכו תמונה שלי והדביקו על גוף של מישוהו אחר ופרסמו את זה", האלימות הוויזואלית והמילולית היא אישית ופוגענית, ומכוונת כלפי אדם בודד ולא כלפי קבוצה: "הפצת מידע שגוי על ילד מסוים, מארגנים חרם על אחד הילדים, פותחים קבוצה נגד מישוהו. כיתה הטרידה מורה בפייסבוק כשפרסמו עליה שיר וקיללו אותה". בראיונות לא עלתה התייחסות לאלימות כלפי קבוצה מגדרית או קבוצת מיעוט כלשהי.

לסיכום ניתן לומר כי אלימות ברשת מוגדרת ע"י הילדים כ"פעולה פוגענית אשר מתבצעת הן בשימוש בתחום הוויזואלי והן באופן מילולי, כלפי יחידים ולא כלפי קבוצות".

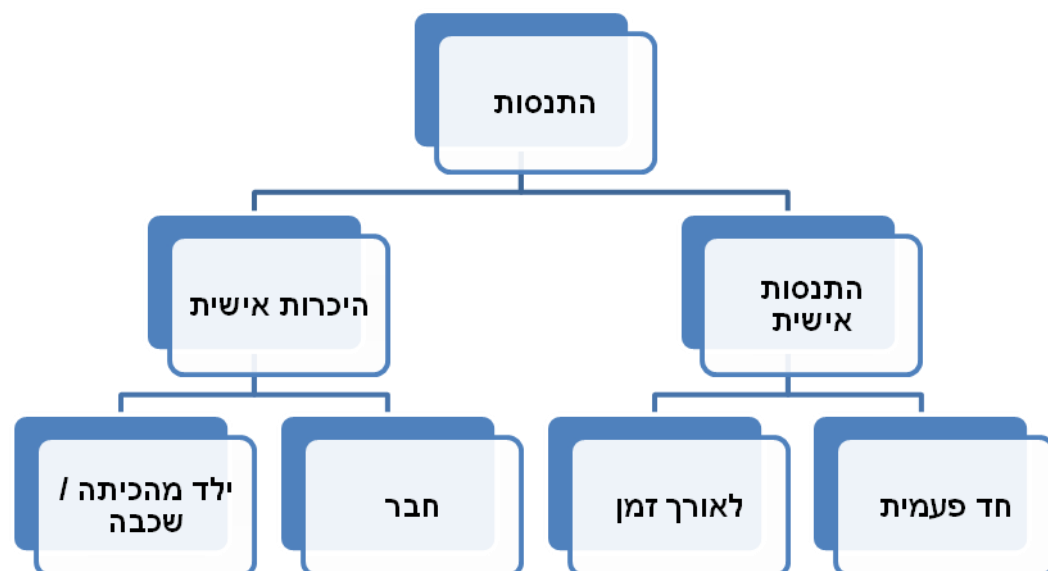
סיבות: התלמידים מציגים מספר סיבות לקיומה של אלימות ברשת, החל משעמום "לילדים משעמם ואין להם מה לעשות אז הם מחליטים להיטפל למי שחלש מהם", סיבה רגשית כגון כעס "מישהו כועס על משהו, או קנאה של בנות במצב החברתי שלי ולכן הבנות הפיצו שמועות מכוערות אנונימיות ברשת אתה לא רואה עם מי אתה מתכתב, אנחנו לא צריכים להזדהות אז אפשר להזדהות בזהות בדויה" וכלה בהיעדר הגבלה ופיקוח "העובדה שהרשת פתוחה גורמת לכך שאנשים רבים מגיעים אליה ואין הגבלות- כל אחד יכול להגיד מה שהוא רוצה בלי שום מניעה, אין על זה פיקוח".

עולה מהראיונות כי התלמידים מייחסים משמעות לכך ש"לאינטרנט יש הרבה כוח כי הרבה אנשים רואים את זה, זה מאוד קל, מגיע מיד לכולם, כולם כל היום בפייסבוק, אפשר לעשות ולהגיד הכול".

לסיכום ניתן לראות כי הסיבות המוצגות על ידי התלמידים הן מגוונות וכוללות תחושות ורגשות כמו שעמום, כעס וקנאה וכן אנונימיות והעדר הגבלה ופיקוח. בנוסף מייחסים מקום לנגישות ולפתיחות של האינטרנט לכולם.

שכיחות: במענה לשאלה עד כמה רווחת התופעה בכיתה או בבית הספר של הילד הייתה תמימות דעים שהתופעה קיימת אבל מעט "בבית הספר מעט מאוד, בכיתה רק המקרה שלי, התופעה קיימת אך לא על בסיס קבוע, מידי פעם, נראה לי שקצת" וכדומה. לא הייתה שונות בתשובה לשכיחות בהתייחס לגיל הילדים שרואינו. כך שנראה שתמימות דעים שהתופעה קיימת אך בשכיחות נמוכה.

תרשים 6: התנסות או היכרות עם תופעת האלימות ברשת

התנסות אישית: מספר ילדים בחרו לחשוף את הניסיון האישי שלהם עם תופעת האלימות באינטרנט. ההתנסויות האישיות מאופיינות בכתיבת מילים פוגעניות תוך שימוש בשמות של בעלי חיים "ילד תייג אותי בתמונה של קוף", "בתמונת מחזור בפייסבוק תייג אותי בקללה של חמור", נטיות מיניות "פרצו לי לפייסבוק ושינו את הפרופיל שלי וכתבו עלי דברים כולל על הנטיות המיניות שלי כאילו אני יוצא מהארון", קללות "קיללו אותי, קראו לי חננה" ותכנים הקשורים למראה ולחזות חיצונית "מכוערת, עם שיניים עקומות ובולטות". "שמנה", חלק מההתנסויות הן חד פעמיות "זה קרה פעם אחת. חוויתי רק פעם אחת הטרדות באינטרנט, נכנסתי לציט וילדה אחת אמרה "איכס" על זה שאני פה", אך חלק מהתלמידים דיווחו על הטרדה מתמשכת "הוטרדתי על ידי חברה דרך SMS פוגעים מאוד, היא שלחה חמישים ומשהו SMS".

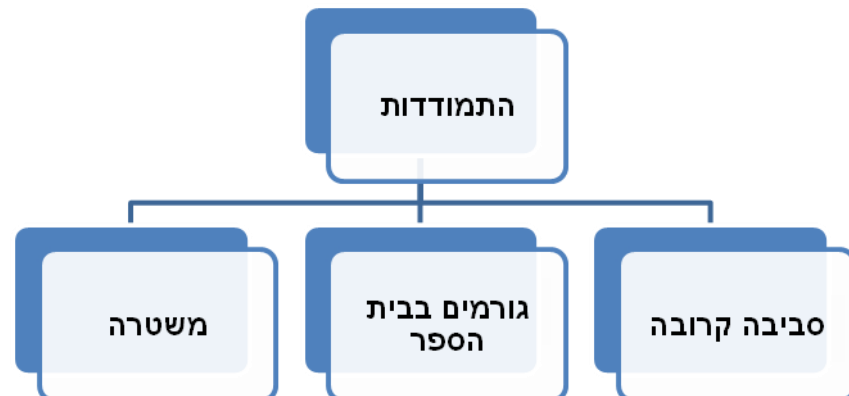
היכרות אישית: ההיכרות האישית היא בהקשר לבית הספר ולא בהקשר למשפחה או ליישוב בו מתגוררים. היכרות עם ילד מהכיתה "ילד בכיתה שקילל ילד אחר מהכיתה בפייסבוק, קרה בכיתה שילד העלה את תמונת המחזור הכיתתית לפייסבוק ותייג ילדים בשמות גנאי" או הכירות

עם ילד מהשכבה "זה היה בשכבה וזה עבר מפה לאוזן, ילד מהכיתה המקבילה ניסו לעשות עליו חרם דרך הפייסבוק וכל בית הספר ידע מזה".

חלק מהילדים לא מכירים באופן אישי ילדים אחרים שנפגעו ברשת.

לסכום, ההתנסות האישית באה לידי ביטוי במילים פוגעניות הכוללות שמות גנאי ונטיות מיניות וההיכרות האישית קשורה לבית הספר ולא ליישוב/למשפחה. חלק מההתנסויות הן חד פעמיות וחלקן לאורך זמן.

תרשים 7: התמודדות עם תופעת האלימות ברשת

פנייה לסביבה הקרובה: ילדים שנפגעו מאלימות ברשת או שחושבים על האפשרות שיפגעו, ציינו שהגורם הראשון אליו היו פונים הם ההורים "הייתי אומרת קודם כל להורים שלי, סיפרתי לאבא, אומר לאמא שלי". ההורים נתפסים כדמות שתמשיך את הבירור עם גורמים נוספים "ההורים פנו למשטרה, ההורים ספרו למורות של השכבה, ההורים היו מטפלים בזה ומדברים עם מי שצריך, הייתי אומר לאמא ולאבא והם כבר היו מדברים עם השאר". חלק מהילדים תיארו פניה גם לאחים או לחברים קרובים "לאח שלי, לחברות הקרובות".

פנייה לגורמים בבית הספר: חלק מהתלמידים ציינו פניה ושיתוף גורמים בבית הספר. הגורמים בבית הספר שאליהם יפנו הם המחנכת, היועצת והמנהל/ת. הפניה לגורמים בבית הספר לרב נעשית, כאמור, על ידי ההורים "הייתי מבקש מההורים שידברו עם המחנכת והמנהל", אך חלק מהילדים מתארים שיעשו זאת בעצמם "הייתי מספר למורה המחנכת, הילד מהכיתה שלי שנפגע סיפר למורה".

בעוד הפניה להורים נתפסת כמובנת מאליה, הפנייה לגורמים בבית הספר מלווה בחשש ובהסתייגות "נראה לי שילדים שנפגעים מפחדים לספר למורה, למחנכת אולי גם אספר, רב הילדים שנפגעים לדעתי לא פונים למורה או ליועצת, אבל זה לא טוב כי כן צריך לפנות". ההסבר לחשש לספר הוא "מתוך פחד ובושה". אך יתכן שיש סיבות נוספות לחששות אלו. יתכן שיש קשר לעובדה שבית הספר דורש מתלמידים לברר מי ביצע את האלימות ברשת, להעניש את אותו ילד תוך עירוב ההורים שלו. "לחפש את הילד שעשה את זה ואחרי שמוצאים אותו לתת לו עונש, גם להזמין את ההורים שלו, בית הספר חייב להיות מעורב ולהעניש את מי שעשה את האלימות כולל שיחה עם ההורים בנוכחות המנהל".

פנייה למשטרה : הילדים שדיווחו על פניה למשטרה בעקבות הפגיעה על ידי ההורים, סיפרו שהבירור במשטרה לא המשיך ולדבריהם לא התבצעה חקירה. "ההורים פנו למשטרה שיחקרו, הם לא חקרו, לא עשו כלום למרות שהוגשה תלונה". אחרים מדווחים שהמשטרה הציעה דרך התמודדות "מישהו שאני לא מכיר רצה להיפגש איתי, פניתי למשטרה והם אמרו לי להזמין אותו שאבא שלי יראה את המכונת שלו. הוא התחמק וככה ידעו שמדובר בפדופיל. ניתקתי אתו את הקשר וחסמתי אותו". במקרים השונים המשטרה לא מתוארת כמבצעת פעילות אקטיבית למניעה או להתמודדות עם אלימות ברשת.

לסיכום, ההתמודדות עם אלימות ברשת נעשית תוך פניה להורים או לבני משפחה ובמקרים מסוימים גם לגורמים בבית הספר. הפניה להורים נתפסת כמובנת מאליה אך הפניה לגורמים בבית הספר (מורה/יועצת/מנהל) מלווה לעיתים בחשש. פניה למשטרה נעשית באמצעות ההורים של התלמיד הנפגע אך לא תמיד מקבלת מענה והתייחסות.

תרשים 8: דרכי פעולה מומלצות

פעולות שנעשו להסברה והעלאת מודעות : התלמידים מתארים שבבית הספר שלהם בוצעו פעולות הסברה הן על ידי היועצת או המורה "היועצת עשתה שבוע שלם כל יום הרצאה על הסכנות באינטרנט, המורה עשתה שיעור על אינטרנט בטוח והסבירה למה זה מסוכן פייסבוק". והן על ידי אנשים חיצוניים "באו שתי נערות והרצו לנו על אלימות ברשת, לפני שנתיים הביאו מישהו חיצוני שסיפר והראה סרטונים על מקרים שקרו, היתה הרצאה של שוטרת על פדופילים". הפעולות הן חד פעמיות, אחת לשנה או שבוע מרוכז. מעט מתואר שיש הסברה קבועה על הסכנות באינטרנט "המחנכת שלי כל הזמן מזכירה לנו שצריך להגיד להורים את הסיסמא כדי שיוכלו לשוטט ולראות עם מי אנחנו מתכתבים ושלא פוגעים בנו".

חלק מהילדים דיווחו שאצלם לא נעשתה פעולת הסברה על אלימות באינטרנט.

פעולות עתידיות למניעת התופעה - סדנאות למורים, להורים ולתלמידים : רוב התלמידים מציעים לעשות פעולות הסברה בדרך של סדנאות להורים, למורים ולתלמידים כאמצעי למנוע את תופעת האלימות באינטרנט "חשוב לגרום למודעות דרך סדנאות כדי שילדים ירגישו בנוח ואז זה פחות הופך את התופעה לפאסיבית, חשוב לעשות סדנאות להורים, לתלמידים ולמורים – זה יעזור למנוע את זה". חלק מהתלמידים אף הציעו אמצעים אקטיביים כמו לבצע פעולות בחוק "לא צריך להיות פייסבוק עד הגיל שמותר לפי חוק", ומניעה אקטיבית של נגישות למחשבים כגון, "להעלים את המחשבים מהעולם, לחסום צ'טים בפייסבוק".

נראה אפוא שהסברה והעלאת מודעות באופן שוטף הן דרכי הפעולה המומלצות ע"י התלמידים. הם גם מציעים לערוך סדנאות להורים, לתלמידים ולמורים ואולי אף לפעול להגבלה בחוק. קיימת הבנה שאי אפשר למנוע אלימות ברשת אך כן ניתן לעשות יותר להעלות את המודעות לסכנות ברשת.

סיכום

המחקר האיכותני כלל ראיונות עם 10 תלמידים מכל הארץ (נהריה עד באר שבע), בנים ובנות בגילים 11-18 שנים. מטרת הראיון הייתה להרחיב את הידע אודות תפיסת האלימות ברשת על ידי התלמידים, לברר האם היתה להם התנסות או היכרות אישית עם תופעת האלימות ברשת, כיצד התמודדו או מציעים להתמודד אם יפגעו מתופעת האלימות ברשת, ומה הן דרכי הפעולה בבית הספר ובחברה בכלל שמומלצות על ידם למניעת התופעה. מראיונות העומק שנערכו לא נמצא ממצא אופייני לגיל מסוים או לאזור מסוים בארץ וכן לא היתה שונות בתשובות בין הבנים לבנות.

אלימות ברשת מוגדרת באופן גורף על יד כל התלמידים כפעולה פוגענית אשר מתבצעת הן בשימוש בתחום הוויזואלי דוגמת סרטונים אלימים ותמונות פוגעות ברשת, והן באופן מילולי תוך שימוש בקללות ושמות גנאי בעיקר כלפי יחידים. התופעה של אלימות ובריונות ברשת נתפסת בעיני התלמידים כקיימת בשכיחות לא גבוהה וקשורה בעיקר לתחום בית הספר, כאשר הסיבות לקיומה של התופעה קשורות הן למאפיינים של הילד הפוגע עצמו כגון שעמום ורגשות של כעס וקנאה, הן לחברה הסובבת בהיעדר פיקוח ובקרה והן למאפייני הרשת בהיותה אמצעי זמין ונגיש לכל.

התלמידים הנפגעים או תלמידים שחושבים מה יעשו אם יפגעו תופסים את הפניה לעזרת ההורים כמובנת מאליה. הם רואים בהורים כגורם שימשיך את הברור מול גורמים נוספים. חלקם חושבים לפנות בעצמם גם לגורמים בבית הספר בעיקר למורה או ליועצת ולעיתים אף למנהל/ת אך פנייה זו מלווה בחשש מסוים. בחלק מהמקרים של התלמידים שנפגעו, נעשתה גם פנייה למשטרה אשר לא תמיד קבלה מענה הולם ומספק בעיניהם.

התלמידים סבורים שלא ניתן למנוע את תופעת "האלימות ברשת" אך חושבים שיש לעשות פעולות הסברה באופן שוטף ולא להסתפק בפעולות חד פעמיות אשר נעשות ברב בתי הספר כדוגמת "שבוע בשנה" או הרצאה חד פעמית על ידי גורם חיצוני כמו שוטר. כמו כן התלמידים המליצו לבצע בעתיד סדנאות להורים, לתלמידים ולמורים ואולי אף לפעול לביצוע הגבלות בחוק על מנת להקטין תופעה זו.

4.4 ממצאים ברמת המורים

על מנת לבחון את תפיסת המורים אודות תופעת האלימות פא"פ והאלימות ברשת בקרב התלמידים הועברו שאלונים ל- 585 אנשי חינוך. הלוח הבא מציג את התפלגות מאפייני המורים.

לוח 49: התפלגות מאפייני הרקע של המורים

המאפיין	N	אחוזים
מגדר		
אישה	498	85.3
גבר	87	14.7
השכלה		
תעודת הוראה	23	4.0
ב.א.	321	55.5
מ.א.	224	38.8
ד"ר	10	1.7
שלב ביה"ס		
יסודי	192	33.6
חט"ב	155	27.1
תיכון	225	39.3
סוג ביה"ס		
מ"מ	473	82.1
ממ"ד	81	14.1
חינוך מיוחד	16	2.8
ערבי/אחר	6	1.0
תפקיד		
מחנך	221	38.2
מורה מקצועי	241	41.7
חינוך מיוחד	86	14.9
מורת שילוב	14	2.4
אחר	16	2.8

בלוח 50 מוצג ניסיון המורים בשימוש במחשבים ובאמצעי תקשורת אלקטרוניים שונים. ניתן לראות כי כמעט לכל המורים יש בבית מחשב וחיבור לאינטרנט ורובם משתמשים במסרונים ובדואר אלקטרוני. מיעוטם משתמשים בצ'אטים ובתוכנות למסרים מידיים.

לוח 50: התפלגות מאפייני השימוש במחשב של המורים

המאפיין	N	אחוזים
בעלות על מחשב אישי		
כן	575	98.3
לא	7	1.2
קיום אינטרנט בבית		
כן	571	97.9
לא	12	2.1
שימוש במסרונים		
מספר פעמים ביום	418	72.1
בערך פעם ביום	68	11.7
1-5 ימים בשבוע	49	8.4
פעם בכמה שבועות או פחות	45	7.8
שימוש בדוא"ל		
מספר פעמים ביום	404	70.0
בערך פעם ביום	112	19.4
1-5 ימים בשבוע	45	7.8
פעם בכמה שבועות או פחות	16	2.8
שימוש בצ'אט		
מספר פעמים ביום	46	8.1
בערך פעם ביום	24	4.2
1-5 ימים בשבוע	42	7.4
פעם בכמה שבועות או פחות	452	80.2
שימוש ב-Messenger/ICQ		
מספר פעמים ביום	34	6.1
בערך פעם ביום	23	4.1
1-5 ימים בשבוע	26	4.6
פעם בכמה שבועות או פחות	475	85.1

בלוח 51 מוצגת התפלגות של ארבעת מדדי שאלון המורים לתפיסת האלימות ברשת המחקר והקשרים ביניהם.

לוח 51: התפלגות ואינטרקורלציות (פירסון) של מדדי המחקר

המדד	ממוצע	סטיית תקן	1	2	3	4
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.11	0.71	--			
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.39	0.76	.26	--		
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	4.18	0.73	.65	.30	--	
4. לימוד מורים את הנושא	3.05	0.91	.36	.30	.58	--

הערה: כל המתאמים מובהקים סטטיסטית ב- $p < .001$

מלוח 51 עולה כי בממוצע, המורים מביעים רמה גבוהה למדי של דאגה מאלימות ברשת וגם אמונה די גבוהה לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא. עם זאת, הם מביעים רמה בינונית של בטחון לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת ורמה בינונית של נכונות ללמוד את הנושא. כל מדדי המחקר מקיימים קשרים מתונים עד גבוהים אלה עם אלה. הקשר בין מדדי המחקר לגיל ולוותק המורים נבחן באמצעות מתאמי פירסון. כל המתאמים היו בגודל .08. ומטה ואף לא אחד מהם לא היה מובהק סטטיסטית. הבדלים בין המינים על פי מדדי המחקר מוצגים בלוח 52. מובהקות ההבדלים הללו נבדקה באמצעות מבחן F (מבחן זה שימש גם את יתר הבדיקות הסטטיסטיות עבור הבדלים בין קבוצות).

לוח 52: התפלגות מדדי המחקר לפי מגדר (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	מורים $n = 87$	מורות $n = 498$	ערך F	Eta^2
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	3.75 (0.89)	4.16 (0.66)	25.42***	.04
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת	3.26 (0.83)	3.41 (0.75)	2.91	.01
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	3.75 (0.96)	4.25 (0.66)	36.93***	.06
4. לימוד מורים את הנושא	2.85 (1.06)	3.08 (0.87)	4.66*	.01

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

ניתן לראות בלוח 52 כי נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים בשלושה מתוך ארבעת המדדים. כאשר מורות, בהשוואה למורים, מגלות יותר דאגה מאלימות ברשת, מאמינות יותר שביה"ס

מחויב לטפל בנושא ומעוניינות יותר ללמוד על הנושא. לא נמצא הבדל בין מורים ומורות באשר לביטחונם לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת. בלוח 53 מוצגים מדדי המחקר עפ"י רמת השכלה.

לוח 53: התפלגות מדדי המחקר לפי השכלת המורה (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	תעודה		מ.א.	ערך F	Eta^2
	ו.ב.א.	מ.א.	וד"ר		
	$n = 344$	$n = 234$			
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.10 (0.68)	4.11 (0.75)		0.06	.00
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.42 (0.73)	3.34 (0.82)		1.48	.00
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	4.21 (0.69)	4.14 (0.80)		1.30	.00
4. לימוד מורים את הנושא	3.12 (0.90)	2.95 (0.90)		4.88*	.01

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

לא נמצאו הבדלים גדולים בין מורים עם רמות השכלה שונות במדדי המחקר (לוח 53). רק בתחום של נכונות ללמוד את הנושא נמצא פער קטן ומובהק סטטיסטית לטובת מורים עם השכלה נמוכה יותר (תעודת הוראה ו.ב.א.) בהשוואה למורים עם תואר שני ושלישי. מדדי המחקר נבחנו גם בחתך שלב חינוך (יסודי, חטיבה, תיכון), כפי שמוצג בלוח 54.

לוח 54: התפלגות מדדי המחקר לפי שלב חינוך (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	יסודי $n = 192$	חט"ב $n = 155$	תיכון $n = 225$	ערך F	Eta^2
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.13 (0.67)	4.20 (0.64)	4.01 (0.78)	3.41*	.01
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.56 (0.76)	3.31 (0.74)	3.29 (0.76)	7.69***	.03
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטיפול בנושא	4.31 (0.61)	4.21 (0.65)	4.05 (0.84)	6.80***	.02
4. לימוד מורים את הנושא	3.18 (0.93)	3.03 (0.80)	2.94 (0.94)	3.58*	.01

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

כפי שניתן לראות בלוח 54, נמצאו הבדלים מובהקים בכל המדדים. מבחני פוסט-הוק לאיתור מקורות הבדלים הללו (כאן ובהמשך נעשה שימוש במבחן Tukey) הראו כי מורי חט"ב מגלים רמה נמוכה יותר ממורי התיכון במדד הדאגה מהאלימות ברשת; מורי ביי"ס יסודי גבוהים הן ממורי חט"ב והן ממורי התיכון בביטחונם לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת; אמונתם של מורי ביי"ס יסודי לגבי מחויבות ביה"ס לטיפול בנושא גבוהה מזו של מורי התיכון; ונכונותם של מורי ביי"ס יסודי ללמוד את הנושא גבוהה מזו של מורי התיכון. תפיסות המורים נבחנו עפ"י סוג הפיקוח (ממלכתי לעומת ממלכתי-דתי) והממצאים מוצגים בלוח 55.

לוח 55: התפלגות מדדי המחקר לפי פיקוח (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	מ"מ $n = 473$	ממ"ד $n = 81$	ערך F	Eta^2
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.13 (0.70)	3.95 (0.78)	4.43*	.01
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.40 (0.78)	3.41 (0.72)	0.01	.00
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	4.19 (0.73)	4.13 (0.75)	0.44	.00
4. לימוד מורים את הנושא	3.06 (0.89)	2.97 (0.96)	0.54	.00

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

נמצאו הבדלים קטנים בלבד בין תפיסות המורים בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי (לוח 56). ההבדל היחיד שהגיע לידי מובהקות סטטיסטית הוא ברמת הדאגה מהאלימות ברשת שהייתה גבוהה יותר בקרב מורי החינוך הממלכתי. בלוח 56 מוצגים הבדלים בין מדדי המחקר עפ"י מקצוע המורה.

לוח 56: התפלגות מדדי המחקר לפי תפקיד המורה (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	מחנך $n=221$	מקצועי $n = 241$	חנ"מ $n = 86$	ערך F	Eta^2
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.18 (0.69)	3.99 (0.75)	4.13 (0.66)	4.41*	.02
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.43 (0.75)	3.30 (0.81)	3.44 (0.65)	1.99	.01
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	4.20 (0.72)	4.09 (0.81)	4.24 (0.59)	1.87	.01
4. לימוד מורים את הנושא	3.10 (0.90)	3.00 (0.96)	2.99 (0.74)	0.87	.00

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

בחינת ההבדלים לפי מקצוע המורה מראה כי הם אינם רבים, כפי שניתן לראות בלוח 56. הבדל מובהק נמצא ברמת הדאגה מהתופעה - מחנכים דואגים מהאלימות ברשת יותר בהשוואה למורים המקצועיים.

לגבי חלק מבתי הספר היתה ידועה קבוצת הממד החברתי-כלכלי אליה הם השתייכו. התפלגות מדדי המחקר עפ"י קבוצת הממד החברתי-כלכלי מוצגת בלוח 57.

לוח 57: התפלגות מדדי המחקר לפי קבוצת מדד חברתי-כלכלי (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	גבוה $n = 77$	בינוני $n = 90$	נמוך $n = 89$	ערך F	Eta^2
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.33 (0.54)	4.29 (0.54)	4.20 (0.66)	1.08	.01
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.52 (0.76)	3.46 (0.75)	3.41 (0.66)	0.47	.00
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	4.31 (0.62)	4.36 (0.59)	4.22 (0.66)	1.04	.01
4. לימוד מורים את הנושא	3.11 (0.82)	3.16 (0.87)	2.98 (0.94)	0.98	

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הממד החברתי-כלכלי (גבוה, בינוני, נמוך) לבין דיווחי המורים (לוח 57).

המורים נשאלו, כמה תלמידים, להערכתם, פנו אליהם בנושא האלימות ברשת. התפלגות התשובות היתה כדלהלן:

- 64% - אף תלמיד לא פנה
- 22% - פנו 1 עד 3 תלמידים
- 9% - פנו 4 עד 7 תלמידים
- 4% - פנו 8 עד 10 תלמידים
- 1% - פנו מעל 10 תלמידים

בלוח 58 מוצגים מדדי המחקר בחתך היקף הפניות של התלמידים אל המורים.

לוח 58: התפלגות מדדי המחקר לפי היקף תלונות התלמידים (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

המדד	לא פנו $n = 349$	1-3 $n = 119$	+4 $n = 75$	ערך F	Eta^2
1. דאגת מורים מהאלימות ברשת	4.00 (0.72)	4.27 (0.65)	4.36 (0.64)	12.08***	.04
2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת	3.23 (0.76)	3.60 (0.69)	3.73 (0.76)	20.18***	.07
3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא	4.09 (0.76)	4.23 (0.69)	4.45 (0.57)	8.06***	.03
4. לימוד מורים את הנושא	2.93 (0.89)	3.20 (0.97)	3.32 (0.77)	8.05***	.03

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

כל ההבדלים המוצגים בלוח 58 נמצאו מובהקים סטטיסטית. מבחני פוסט-הוק הצביעו על כך שמורים שאליהם התלמידים לא פנו כלל, היו מודאגים פחות מאלה שהיתה אליהם פנייה בהיקף כלשהו. המורים שאליהם התלמידים לא פנו, גם בטוחים פחות מאחרים ביכולתם להתמודד עם התופעה. קבוצה זו גם מאמינה פחות במחויבות ביה"ס לטפל בנושא בהשוואה לאלה שפנו אליהם 4 תלמידים ומעלה. לבסוף, קבוצה זו של מורים גם מעוניינת פחות מאחרות ללמוד על הנושא.

בנוסף, המורים נשאלו האם הם בעצמם נפגעו מאלימות ברשת. התפלגות התשובות היתה כדלהלן:

88% - לא נפגעו אף פעם

11% - נפגעו פעם עד שלוש פעמים

1% - נפגעו ארבע פעמים ומעלה

בלוח 59 מוצגת התפלגות מדדי המחקר בחלוקה בין מורים שלא נפגעו ולו פעם אחת לבין כאלה שנפגעו לפחות פעם אחת.

לוח 59: התפלגות מדדי המחקר לפי היפגעות המורה (ממוצעים ובסוגריים – סטיית תקן)

		נפגע	לא נפגע	
<i>Eta</i> ²	<i>F</i> ערך	<i>n</i> =64	<i>n</i> = 458	המדד
.00	0.44	4.14	4.10	1. דאגת מורים מהאלימות ברשת
		(0.63)	(0.73)	
.01	3.82	3.51	3.36	2. ביטחון המורים לגבי יכולתם להתמודד עם האלימות ברשת
		(0.71)	(0.78)	
.01	4.98*	4.31	4.14	3. אמונת המורים לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא
		(0.61)	(0.76)	
.02	9.20**	3.28	2.99	4. לימוד מורים את הנושא
		(0.90)	(0.90)	

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

מהנתונים המוצגים בלוח 59 ניתן לראות כי מורים שכלל לא נפגעו מאמינים פחות במחויבות ביה"ס לטפל בנושא ומעוניינים פחות ללמוד עליו.

4.5 אלימות ברשת בעיני המורים

ממצאי ראיונות

במסגרת המחקר רואיינו 11 מורות ויועצות מרחבי הארץ. הראיון כלל 10 שאלות וביניהן מהי אלימות ברשת, מה הסיבות לקיומה ועד כמה לדעתן תופעה זו שכיחה בכיתה או בבית הספר בו מלמדת/יועצת. כמו כן, נשאלו המורות והיועצות האם הן נפגעו בעצמן מאלימות ברשת או מכירות משהו אחר שנפגע, כיצד היו מתמודדות או התמודדו כאשר היו נפגעות או כאשר תלמיד שנפגע היה פונה אליהן. כמו כן, המרואיינות נשאלו מה עושים כיום בבית הספר בו הן מלמדות למניעת התופעה ומה לדעתן כדאי עוד לעשות.

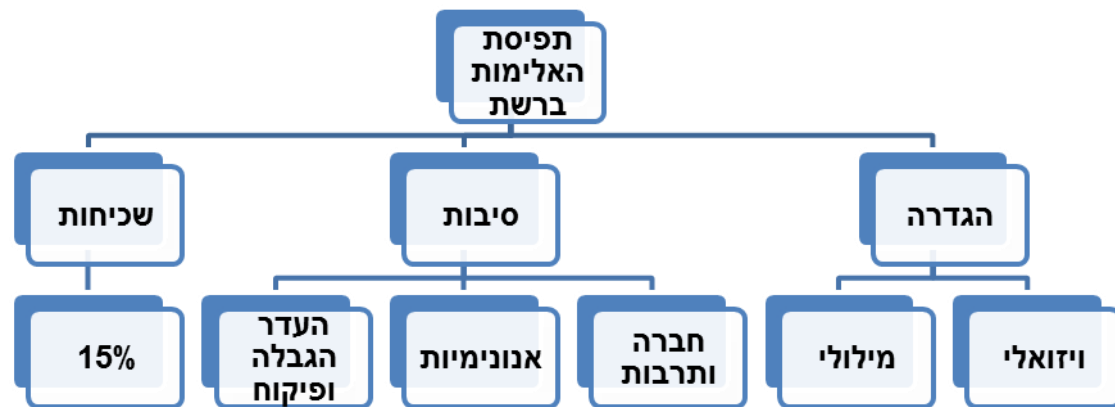
בהתבסס על תשובות המורות והיועצות, נערך ניתוח איכותני ונמצאו 4 קטגוריות מרכזיות: 1. תפיסת האלימות ברשת, 2. היכרות עם התופעה, 3. התמודדות עמה ו- 4. דרכי פעולה מומלצות. כל קטגוריה פוצלה לתת קטגוריות, כפי שמוצג בתרשימים להלן. תשובות המרואיינות מובאות כלשונן כציטוטים בגרשיים.

קטגוריה 1. "תפיסת האלימות ברשת" פוצלה ל 3 תת קטגוריות (תרשים 1): כיצד מוגדרת האלימות ברשת, מה הסיבות לקיומה ומה השכיחות של תופעה זו, כפי שנתפסת על ידן. קטגוריה 2. "היכרות עם התופעה" פוצלה ל- 2 תת קטגוריות (תרשים 2): "מכירים" או "לא מכירים" ותת הקטגוריה "מכירים" פוצלה אף היא ל- 2: היכרות אישית והיכרות במסגרת העבודה.

קטגוריה 3. "התמודדות עם תופעת האלימות ברשת" (תרשים 3) פוצלה ל- 3 תת קטגוריות של שיתוף ההורים, פעילות בבית הספר ופניה למשטרה.

קטגוריה 4. "דרכי פעולה מומלצות" (תרשים 4) פוצלה ל- 2 תת קטגוריות של פעולות הסברה וסדנאות.

תרשים 9: תפיסת האלימות ברשת בעיני מורות ויועצות

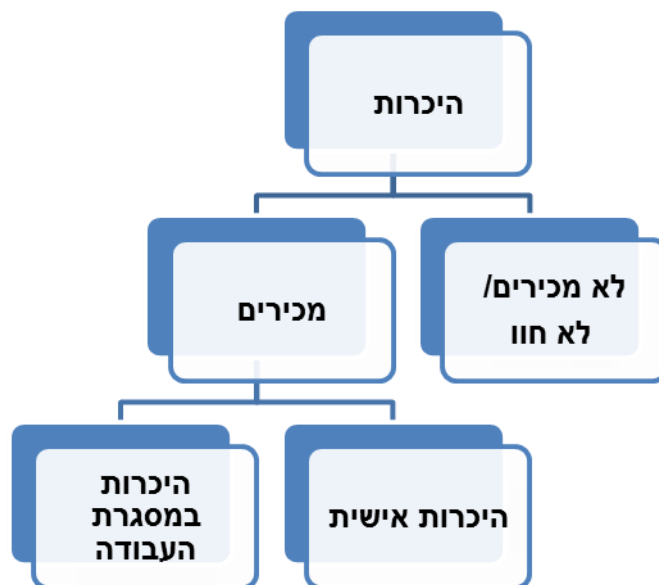
מניתוח תרשים 9 ניתן לראות, כי המורות והיועצות, בדומה לתלמידים, מגדירים אלימות ברשת כפעולה פוגענית המתבצעת בשני אופנים: שימוש בתחום המילולי, למשל— מילים גסות, צ'טים עם קונוטציה של איום, קללות, השמצות, הפצת שקרים וכינויי גנאי, שימוש באלימות מילולית כלפי חברים לרשת והכפשות. שימוש בתחום הוויזואלי, למשל - תמונות פוגעניות, סרטונים שהתוכן שלהם הוא אלימות מילולית, מכות ורציחות ופורנוגרפיה. בשונה מהילדים, המורות והיועצות מכניסים להגדרת האלימות ברשת ההסתכלות של האדם הבוגר כגון גישה למקורות מידע שאינם תואמים לגיל, חשיפה למראות שלא מתאימים לגיל, פגיעה בצנעת הפרט, גילוי סודות.

המורות והיועצות מיקדו את הסיבות לאלימות ברשת תוך התייחסות למספר מישורים. את עצם קיום האלימות מייחסים למאפיינים חברתיים ותרבותיים, "דוגמה לכך היא התרבות שלנו שהיא תרבות אלימה, הילדים מושפעים מאלימות שנמצאת ברחובות ובצבא, כיוון שקיימת אלימות בכלל, יצר האלימות קיים בנו". את קיום האלימות ברשת מייחסים למאפייני סביבת הרשת – אנונימיות זה אנונימי, אתה לא חייב להזדהות בשמך האמיתי, היכרות שטחית, אין קשר עין אחד עם השני ויש תחושה של פתיחות, אין חסמים, אין היכרות עמוקה עם האדם שיושב מהצד השני של המחשב, זמינות ונגישות, "הרשת היא אמצעי זמין ונוח, כל אחד יכול לכתוב ולהגיב איך שהוא רוצה, זה קצר ומהיר- מיד מופיע ומיד מתפרסם, יש לזה אפקט רחב, עוצמתי ובר השפעה מידית והיעדר פיקוח, אפשר לנקוט באלימות ללא ענישה, אפשרות לסגירת חשבונות", כמו כן הגלישה ברשת היא מחוץ להשגחת המבוגרים.

המורות והיועצות לא חושבות שהרשת יצרה אלימות אלא הרשת זו הדרך שבה בני הנוער מתקשרים ואם פעם האלימות היתה ברחובות, היום היא הועברה לרשת- שינתה רק את מקומה.

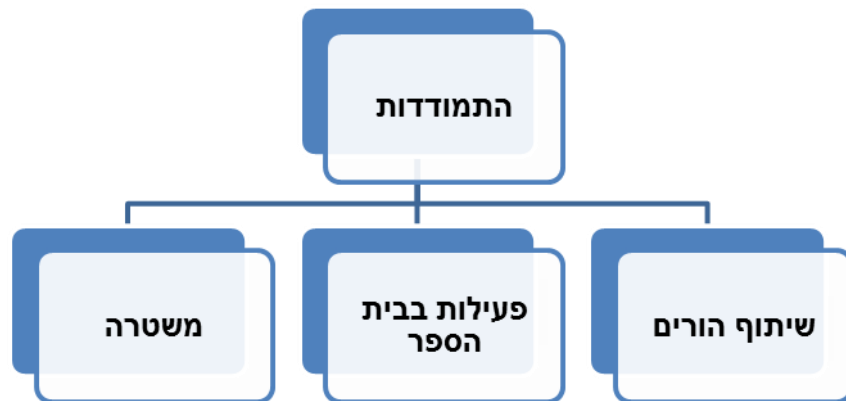
לגבי שכיחות האלימות ברשת, המורות והיועצות ציינו שהיקף התופעה נע סביב 15%, כאשר אין אחידות דעים האם התופעה רווחת יותר ביסודי בחטיבה או בתיכון. יחד עם זאת, הדעות לא היו אחידות, כך למשל מיינה אחת המורות, "להערכתי ההיקף הוא סביב 15%, ביסודי יש פחות מ- 10% ובכיתות הגבוהות זה עולה, והכי הרבה יש בתיכון", מורה אחרת ציינה שלדעתה "היקף התופעה גדול יותר ביסודי ואחר כך בחטיבה ופחות בתיכון", תשובה נוספת "הגיל הבעייתי ביותר הוא חטיבת הביניים, בחטיבה העליונה יותר מאוזנים, יודעים מהן ההשלכות". כל המרואיינים מסכימים שתופעת האלימות ברשת רווחת, אך רובן חושבות שאצלן בכיתה/בבית הספר התופעה קיימת פחות מהממוצע הארצי. למשל, "לדעתי התופעה רווחת אך פחות מהממוצע בארץ, גם האלימות בבית הספר פחותה ממה שאני מכירה, קיימת באופן חלקי, מעט. בכיתתי רווח במידה קטנה".

תרשים 10 : היכרות עם התופעה של אלימות ברשת

מניתוח תרשים 10 עולה, כי לגבי השאלה של היכרות עם התופעה של אלימות ברשת טענו כרבע מהמורות (3/11) שהן לא מכירות מישהו שנפגע מאלימות ברשת. בניגוד למורות, כל היועצות הכירו, חלקן במסגרת העבודה, "בתוקף עבודתי כיועצת נתקלתי לא אחת במקרים של שימוש ברשת לצורך ביטויי אלימות", "תלמידה מבית הספר בו אני עובדת קיללה את חברתה בפייסבוק קללות קשות ביותר", "ילדים בבית הספר בו אני עובדת לעיתים מתלוננים על כך שפתחו עליהם אתר של שנאה". וחלקן ציינו היכרות אישית של ילד של חבר/ה שנפגע, "חברה סיפרה לי שעל הבן שלה עשו "עלייהם" במטרה להעליב אותו על היותו רכרוכי", "השתתפו הרבה ילדים מהכיתה והקניטו אותו באמצעות המייל והפייסבוק", " הילד עזב את בית הספר". כל הנשאלות דיווחו כי לא חוו בעצמן אלימות ברשת.

תרשים 11: התמודדות עם תופעת האלימות ברשת

מניתוח תרשים 11, העוסק בהתמודדות עם תופעת האלימות ברשת, עולה כי שיתוף ההורים מתבצע במספר מישורים: מצד הילד הנפגע, המורות והיועצות חושבות שהילדים חוששים לספר להורים. למשל, "תלמידים חוששים לספר להורים, יחסית מעט מספרים להורים". לטענת ההורים יודעים על כך ממקורות אחרים, הילדים מספרים לחברים והחברים מספרים להורים שלהם ואז ההורים של החברים מספרים להורים של הילד שנפגע, "אמא של ילד שנפגע גילתה כאשר הפכה להיות חברה שלו בפייסבוק". לעומת זאת, המחנכות והיועצות פועלות מיד לשיתוף ההורים של הילד שנפגע. "אנו מערבים הורים", "אם נתקלים או שומעים על אלימות מייד מעדכנים את ההורים", "צריך לדווח להורים". כן פועלים מול ההורים של התוקף והם הוזמנו לשיחה בבית הספר. לעיתים ההורים הם מקור המידע עבור היועצת.

ניתן לראות כי היועצות והמורות תופסות את מקומם של ההורים בתהליך ההתמודדות במספר היבטים: הן חושבות שהילדים ברובם חוששים לספר להן, אך מצדן הן מערבות מיד את ההורים ופועלות מול הורי התוקף ויחד עם הורי הקורבן.

ברמת בית הספר, הפעילות מתבצעת ברמות שונות, הן מערכתית והן פרטנית. "שוחחנו בכיתה על אלימות ברשת וכן ישירות עם התלמידים הפוגעים", "תלמידה שקיללה בפייסבוק זה גרר התערבות מול מחנכת הכיתה", "בדרך כלל אנו מגיבים באופן מערכתי מכיוון שזה "הציף" את כל השכבות", "אנחנו מטפלים ב"אלימים", מטפלים ב"נפגע" ומטפלים בכל "הצופים", "כשיודעים מי הפוגע לוקחים לשיחת בירור והסבר חינוכי וענישה". קיימת דרישה מיידיה להורדת הפעילות הפוגענית מהרשת, הפוגע מטופל משמעתית ומורחק הביתה, כשבמקביל ניתן חיזוק לקורבן-חיזוק בטחונו ומסר שהוא לא לבד ושהעניין מטופל.

עירוב המשטרה לא קיבל מקום משמעותי בתשובות המורות והיועצות. 2 משיבות בלבד (מתוך 11) התייחסו לנושא עירוב המשטרה "אנו מערבים הורים ומעודדים אותם להתלונן במשטרה", "אולי יפנו למשטרה".

לסיכום ניתן לראות, כי ההתמודדות כוללת פעילות ענפה בבית הספר הן ברמה הפרטנית והן ברמה המערכתית, וכן כוללת חיזוק לנפגע וענישה לפוגע. בעוד היועצות והמורות רואות את ההורים כגורם מעורב ברמות שונות, הן כמעט ואינן מייחסות חשיבות לעירוב המשטרה.

תרשים 12: דרכי פעולה מומלצות

מניתוח תרשים 12, העוסק בדרכי פעולה מומלצות, נעשו פעולות של הסברה והעלאת מודעות. למשל, "היה לפני שנה שבוע בנושא 'אינטרנט בטוח' לכל הכיתות מ'א' עד ו'. כל כיתה קבלה שלושה שיעורים בנושא בשבוע זה", "בית הספר שלי עושה פעילות למניעת אלימות ברשת, הרצאות, שיחות אישיות", "התקיימה הרצאה להורים ולילדים אודות הרווחים והסכנות ברשת והדרכים למזער סכנות". מתשובות המרואיינות ניתן לראות כי נעשו פעולות הסברה לגבי גלישה בטוחה, יום של אלימות ברשת, תכניות מניעה רב שכבתיות להעלאת המודעות.

מורה אחת בלבד ציינה שבית הספר שלה לא עושה פעולות יזומות אלא פועל סביב אירועים שמתפרסמים בתקשורת. ההנהלה והייעוץ בבית הספר מנחים איך להעלות את הנושא. המורות והיועצות טוענות שמשרד החינוך אינו עושה די למניעת התופעה, "משרד החינוך עושה אך לא מספיק", "משתדל", "פועל במידה מסוימת על ידי יצירת חומרים והשתלמויות", "בעיקר לומד עכשיו את התופעה". ניתן לראות כי קיימות פעילויות הסברה אך לרוב הן ממוקדות (שבוע בשנה, הרצאה חד פעמית) ולא כפעילות שבשגרה. משרד החינוך נתפס כגוף שאינו עושה די למניעת התופעה.

לגבי פעולות עתידיות למניעת התופעה כל המרואיינות טוענות, כי יש לעשות פעולות נוספות על הנעשה כיום הן בדרך של סדנאות והשתלמויות להעלאת מודעות, סדנא למורים, להורים ולילדים עצמם וכן ליצור צוות חשיבה בית ספרי ואף להשתמש בחומרים שהכינו בשפ"י. כמו כן היו הצעות לפעילות ענישה כגון קנסות לגורמים שמפיצים ומפעילים וחסירה.

לסיכום, אלימות ברשת מוגדרת באופן גורף על ידי המורות והיועצות כפעולה פוגענית אשר מתבצעת הן בשימוש בתחום הוויזואלי דוגמת סרטונים אלימים ותמונות פוגעות ברשת, והן באופן מילולי תוך שימוש בקללות ושמות גנאי כלפי יחידים ולא כלפי קבוצות בכלל או קבוצות מיעוט בפרט. בשונה מהתלמידים, המורות והיועצות משלבות בהגדרת האלימות היבטים נוספים כדוגמת גישה למקורות מידע לא תואמים לגיל, פגיעה בצנעת הפרט. הסיבות לאלימות ברשת ממוקדות במאפיינים חברתיים ובמאפייני סביבת הרשת כזמינה, נגישה וחסרת פיקוח.

מבחינת שכיחות התופעה, המורות והיועצות סבורות כי היקף התופעה נע סביב 15%, כאשר אין אחידות דעים האם התופעה רווחת יותר ביסודי בחטיבה או בתיכון. עם זאת ניתן היה לראות כי כל אחת חשבה שאצלה בבית הספר התופעה פחות שכיחה מהממוצע הארצי.

היועצות כולן וכן חלק מהמורות הכירו את התופעה של אלימות ברשת במסגרת העבודה או מהיכרות אישית של חבר/ה. כל הנשאלות לא חוו בעצמן אלימות ברשת. בשונה מהילדים אשר

אצלם הפנייה להורים נתפסת כמובנת מאליה, המורות והיועצות חושבות שהילדים יחששו לספר להורים. עם זאת הן רואות בהורים גורם שחייב להיות מעורב ומדווח ולעיתים המידע מגיע ממנו. ההתמודדות עם תופעת האלימות כוללת בתוכה פעילות ענפה בבית הספר הן ברמה הפרטנית והן ברמה המערכתית, וכן כוללת חיזוק לנפגע וענישה לפוגע. בעוד היועצות והמורות רואות את ההורים כגורם מעורב ברמות שונות, הן כמעט ואינן מייחסות חשיבות ליידוע או עירוב המשטרה בתופעה. מבחינת הנעשה כיום בבתי הספר, ניתן לראות כי קיימות פעילויות הסברה אך לרב הן ממוקדות (שבוע בשנה, הרצאה חד פעמית) ולא כפעילות שבשגרה. משרד החינוך נתפס כגוף שאינו עושה די למניעת התופעה. כולן מסכימות כי יש לעשות פעולות נוספות של הסברה והעלאת מודעות באמצעות השתלמויות למורים, להורים ולתלמידים וכן לשקול להחמיר את הענישה בנושא זה.

5. דיון

עם התקדמות הטכנולוגיה, השימוש הגובר במחשבים וטלפונים סלולריים, התגבשה תופעת ה"בריונות ברשת", המכונה גם "תוקפנות", "אלימות" ו "הטרדה" ברשת. תופעה זו מוגדרת כהתנהגות תוקפנית מכוונת, המבוצעת באמצעים אלקטרוניים כדי להשפיל, לאיים, להביך את האחר. ההתנהגות זו מבוצעת באופן חזרתי ולאורך זמן נגד הקורבן, אשר לא יכול להגן על עצמו (Smith et al., 2008). לפיכך, מטרות המחקר הנוכחי היו לבחון את תופעת האלימות ברשת בקרב ילדים ובני נוער בארץ, לתאר את היקפיה ומאפייניה המרכזיים ולבחון את הקשר בין האלימות ברשת להיבטים החברתיים-רגשיים של התלמידים. בנוסף, המחקר בחן את תפיסות המורים את תופעת האלימות ברשת ודרכי התמודדותם עימה. במחקר זה נעשה שימוש בכלי מחקר הנפוצים באירופה לבחינת אלימות ברשת בהשוואה לאלימות פא"פ. השאלונים לתלמידים ולמורים תורגמו מאנגלית, והותאמו לשפה העברית. פרק הדיון יתייחס בהתאם למטרות והשערות המחקר.

תמונת מצב: שכיחות השימוש ברשת, הרגלי צריכת האינטרנט והיקף תופעת האלימות ברשת בקרב התלמידים.

אין ספק, כי השימוש ברשת מצוי בכל בית בישראל. 99% מהתלמידים שהשתתפו במחקר ציינו, שהם משתמשים במחשב, כאשר מרביתם (82%) העריכו את יכולת השימוש במחשב כטובה עד מצינית. תדירות השימוש ברשת משתנה בין התלמידים, אולם מרביתם (83%) גולשים ברשת לפחות פעם ביום. מטרות הגלישה מגוונות ונועדו הן לצרכי פנאי כמו גם לצרכים חברתיים (רשתות חברתיות, מוזיקה, משחק, תקשורת בינאישית) ולצרכים לימודיים (כמו כתיבת עבודות, שעורים). השימוש במחשב נעשה כיום בכל מקום, בהיות החיבור לגלישה ברשת אפשרי ממרבית הטלפונים הניידים. יחד עם זאת, השימוש השכיח ביותר נעשה מחדרו של התלמיד. ממצאים אלה מדגישים את השימוש הרב ברשת בקרב בני הנוער בישראל, בדומה לממצאים שדווחו בארצות מפותחות אחרות. למשל, לכ-98% מבני הנוער הקנדי יש גישה לאתרים חברתיים באינטרנט על בסיס יומי ולכ-75% מבני הנוער האמריקאי יש טלפון סלולרי (Mishna et al., 2012). ממצאים דומים דווחו בקרב 91% מבני הנוער בבריטניה להם יש טלפונים ניידים (Smith et al., 2008). מחקר שנערך בישראל בקרב בני נוער בני 13-18 מצא, כי לכ-94% מבני הנוער יש פרופיל בפייסבוק ורובם גולשים כשעתיים ביום (כהן ועייני, 2012).

נמצאו הבדלים בין שלבי החינוך (בית ספר יסודי, חטיבת ביניים, תיכון) בו מצויים התלמידים לבין מידת השימוש ברשת, היקף השימוש ותדירות השימוש. כאשר תלמידים בתי ספר יסודיים מעורבים יותר כנפגעים וכתוקפים ברשת בהשוואה לתלמידים האחרים. בבדיקה מעמיקה של מעורבות תלמידי התיכון באלימות ברשת עולה, שלמרות שבהשוואה לתלמידי ביי"ס היסודי, הם דיווחו על קורבנות ברשת בתדירות הנמוכה ביותר, אך מספר המטרידים רב יותר בקרב תלמידי תיכון בהשוואה לתלמידי היסודיים וחטה"ב. בחידוש במחקר וחשיבות ממצאי המחקר הם בכך שהתלמידים הצעירים יותר, מבית הספר היסודיים, הם המעורבים ביותר ברשת, הן כקורבנות והן כתוקפים ברשת בהשוואה לתלמידי חט"ב ותיכון. ממצא זה מדגיש את

מעורבותם הרבה של תלמידים מבי"ס יסודי בעוד שמרבית הספרות המחקרית עד כה הדגישה את המעורבות והקורבנות בקרב תלמידי חטיבות ביניים (Smith et al., 2008).

בהתייחס למעורבות התלמידים באלימות ברשת כקורבנות, נמצא כי 27% מהמשתתפים דיווחו על היותם קורבנות ברשת, עדיין שכיחות נמוכה יותר מקורבנות לאלימות פא"פ (49%). עלינו להביא בחשבון כי בנושא אלימות וקורבנות ובהינתן העובדה כי המחקר התבסס על דיווחים עצמיים, ייתכן כי יש כאן "אומדן חסר", אחוז תלמידים לא מועט שלא היה מעוניין להיחשף ולפיכך לא דיווח על פגיעה, ולפיכך ייתכן כי אחוז הנפגעים בפועל הוא אף יותר גבוה. לא נמצאו הבדלים משמעותיים על פי הממד חברתי-כלכלי של בתי הספר. ממצא זה אנו למדים, שהפגיעות ברשת מצויה בכל שכבות האוכלוסייה, ואינה חמורה יותר בממד חברתי כלכלי מסוים. יחד עם זאת, עולה כי בממד חברתי בינוני מספר המטרידים ברשת גבוה יותר, ותדירות האלימות ברשת גבוהה יותר. את שכיחות התופעה יתכן וניתן להסביר בהתבסס על גישת חוסר העכבות המקוונת (Suler, 2005), כאשר ברשת מתרחש תהליך התנהגותי של הסרת עכבות ומחסומים המוביל למעורבות באלימות ברשת. השחרור מעכבות עלול לגרום להשתלחות בתלמיד אחר, להעליב, לפגוע, להפיץ תמונות וידיאו פוגעניים בתפוצה רחבה בציטים ופורומים באינטרנט. לשחרור מעכבות יכולה להיות השפעה על התקשורת הבין אישית באינטרנט. היא יכולה להתבטא בשימוש בשפה גסה, כעס, איומים, קללות. מחקרים מראים שהתנהגות משוללת עכבות מתרחשת ברשת ברמה גבוהה יותר בהשוואה לתקשורת מחוץ לרשת (לפידות-לפיר, 2009; Suler, 2005).

בבדיקת ההבדלים בין המינים עולה כי נמצאו הבדלים קטנים במדדי השימוש ברשת בין בנים לבנות, כאשר נמצאה נטייה של בנות להשתמש באינטרנט ברשת גבוהה יותר ברשת בהשוואה לבנים. הבנות מדווחות על פגיעות רבה יותר ברשת, בעוד הבנים מדווחים על תדירות גבוהה יותר של חווית אלימות ברשת, ועל מספר פגיעות רב יותר באינטרנט בהשוואה לבנות. לעומת זאת, נמצא כי בהקשר של מעורבות פעילה כתוקף ברשת יותר בנים ציינו שהם הטרידו ברשת, וחוו מספר רב יותר של סוגי אלימות ברשת, בהשוואה לבנות. בנים דיווחו על השתתפות גבוהה יותר באלימות פא"פ, בעיקר אלימות פיזית, וצינו כי התנסו במספר רב יותר של סוגי אלימות בהשוואה לדיווחי הבנות. ממצאי האלימות הפיזית עולים בקנה אחד עם מחקרים המדווחים על שכיחות גבוהה יותר של אלימות כזו בקרב הבנים (Jolliffe & Farrington, 2006). מחקרים שונים מדווחים על תוצאות לא עקביות במידת המעורבות של בנים ובנות באלימות ברשת. למשל מחקרים דווחו שבנות יותר קורבנות ברשת ובנים נוטים להיות בריונים ברשת (Li, 2006; Smith et al, 2008), ממצאי מחקרם של הינדוג'ה ופאצ'ין מדווחים כי לא נמצאו הבדלים בין בנים ובנות במידת המעורבות שלהם באלימות ברשת (Hinduja & Patchin, 2011). נראה כי ממצאי המחקרים השונים שנערכו בנושא זה ההבדלים מגדירים אינם אחידים, ויש מקום להעמקה והרחבה של המחקר בנושא הבדלים מגדריים.

הקשרים שבין מדדי הקורבנות לבין המשתתפים הרגשיים-חברתיים

בדומה למחקרים קודמים, בהם נמצא קשר בין תחושת בדידות, מיעוט בתמיכה חברתית ובריונות ברשת (Wright & Li, 2013), גם ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על כיוון דומה. כך, נמצא במחקר זה קשר שלילי בין קורבנות באינטרנט לבין תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית: מי שנפגע מהאלימות ברשת חש פחות תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית.

נמוכות יותר בהשוואה למי שלא נפגע, ולהיפך. כמו כן, נמצא קשר חיובי בין אלימות ברשת לבין תחושת בדידות: תלמידים שנפגעו מאלימות ברשת חשים בודדים יותר בהשוואה לכאלה שלא נפגעו. נמצא קשר שלילי בין אלימות ברשת באמצעות תמונות/סרטי וידאו לבין תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית: תלמידים שנפגעו בדרך זו חשים תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית נמוכות יותר בהשוואה לכאלה שלא נפגעו. בנוסף, נמצא קשר שלילי בין תדירות ההטרדה לבין תמיכה חברתית ומסוגלות עצמית. ככל שהתדירות גבוהה יותר, כך התמיכה החברתית והמסוגלות העצמית נמוכות יותר.

מחקרים מועטים בחנו את הקשר בין מסוגלות עצמית ואלימות ברשת. ידוע כי תפיסת מסוגלות עצמית משפיעה על אופן קבלת ההחלטות אצל הפרט, על התגובות הרגשיות, מידת המאמץ, ההתמודדות וההתמדה, כאשר תפיסה זו עשויה להשתנות כעקבות למידה, התנסויות ומשובים (Bandura, Caprara, Barbaranelli, Gerbino, & Pastorelli, 2003). בבדיקת הקשר בין עדים לביריונות לבין מסוגלות עצמית, נמצא שעדים שהביעו אמפטיה ורצון לעזור לקורבנות, היו עם תפיסת מסוגלות עצמית גבוהה, ואילו עדים עם תפיסת מסוגלות נמוכה האמינו שהם לא מסוגלים לעזור לקורבנות (Andreou, Vlachou, & Didaskalou, 2005). נמצאו קשרים בין המשתנים הרגשיים-חברתיים של התלמידים לבין ההשתתפות בהטרדה באינטרנט ובתדירותה. ככל שקיימת אצל התלמידים פחות תמיכה חברתית, רמה נמוכה יותר של מסוגלות עצמית, ככל שהם חשים יותר בדידות, וחווים רווחה אישית נמוכה יותר – כך הם נוטים להשתתף יותר באלימות באינטרנט, כלומר להיות יותר אלימים ובריונים באינטרנט. ככל שהתלמידים חשים תמיכה חברתית נמוכה יותר, כך הם נוטים יותר להיות אלימים ברשת, באמצעות שליחת תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד. בדומה, נמצאו קשרים בין המשתנים הרגשיים-חברתיים לבין ההשתתפות באלימות פא"פ, המאפיינת יותר את התלמידים עם תמיכה חברתית נמוכה, רמת בדידות גבוהה, בעלי מסוגלות עצמית נמוכה ותחושת רווחה אישית נמוכה יחסית. בהתבסס על ההנחה של שולטה ועמיתיו (Scholte, Burk, & Overbeek, 2013) שקורבנות לאלימות פא"פ מהווה גורם סיכון לקשיי הסתגלות או לקשיים חברתיים בעתיד, ניתן להניח שגם קורבנות ברשת עלולה להוות גורם סיכון לבני הנוער.

הקשר בין הקורבנות לאלימות ברשת לבין הקורבנות לאלימות פנים אל פנים

ממצאי המחקר מצביעים כי שיעור התלמידים הנפגעים מהאלימות ברשת ומאלימות פא"פ יורדים כפונקציה של גיל (שלב חינוך). הנפגעים ביותר מאלימות פא"פ הם תלמידי בתי-ספר יסודי, לאחר מכן תלמידי חטיבות ביניים והנפגעים פחות הם תלמידי בתי-ספר תיכון. גם קורבנות לאלימות פא"פ קשורה למשתנים הרגשיים-חברתיים. ככל שהתלמיד נפגע יותר, בתדירות גבוהה יותר וממספר רב יותר של סוגי אלימות פא"פ – כך התמיכה החברתית, המסוגלות העצמית והרווחה האישית שהוא חש נמוכות יותר, והבדידות גבוהה יותר. ממצא מעניין שעולה ממחקר זה, מתייחס לתפיסת התלמיד את חומרת הנזק של האלימות ברשת לעומת אלימות פא"פ, כאשר מרבית התלמידים (72%) ציינו שהאלימות ברשת פוגעת בפרט באופן דומה או חזק יותר בהשוואה לאלימות פא"פ.

ממצאי מחקרים קודמים מצביעים על כך כי המעורבות באלימות ברשת הינה המשך של מעורבות באלימות פא"פ, וכי מעורבות בביריונות פא"פ מהווה גורם סיכון למעורבות בביריונות

ברשת (Patchin & Hinduja, 2006; Tokunaga, 2010; Von-Marees & Petermann, 2012). אישוש להנחה זו מתקבל גם ממצאי המחקר הנוכחי.

בהתייחס למשתנים שנמצאו כמנבאים קורבנות אלימות ברשת, הממצאים מצביעים על כך שתלמידי בתי"ס יסודיים וכן תלמידי חט"ב בסיכון גבוה יותר להיות קורבנות ברשת בהשוואה לתלמידי בתי"ס התיכוניים. בנוסף משתמע שכאשר רמת המסוגלות העצמית ורמת הרווחה האישית של התלמידים גבוהות יותר, כך הסיכוי נמוך יותר להיות קורבנות לאלימות ברשת, ואילו תחושת הבדידות נמוכה מהווה מקטינה את הסיכון להיות קורבן של אלימות ברשת. המשתנים המהווים גורם סיכון לאלימות פנים אל פנים מצביעים על כך כי בנים תלמידי בית ספר יסודי נמצאים בסיכון גבוה יותר למעורבות כתוקפן באלימות ברשת, וכן תלמידים המבטאים תחושת בדידות גבוהה. ממצאי התגובות הרגשיות של התלמידים המשתתפים במחקר זה נוכח פגיעות ברשת דומים לממצאים קודמים אשר בדקו את התגובות של קורבנות ברשת. פטצ'ין והינג'ודה (Patchin & Hinduja, 2011) מצאו כי 42.5% מהקורבנות ברשת דיווחו על תסכול, 40% דיווחו על כעס ו-27% דיווחו על עצב, כאשר במחקר הנוכחי ניתן לראות כי תגובות כעס, זעם, דאגה, תסכול ומצב רוח ירוד הם הרגשות השכיחים ביותר.

מחקר זה בחן תופעה חדשה יחסית. מסקנות המחקר יכולות להיות אבן יסוד למחקרים עתידיים ולפיתוח תכניות התערבות עבור תלמידים, אנשי חינוך כמו גם עבור גורמים טיפוליים שונים העוסקים בתופעה. למחקר הנוכחי עשויה להיות תרומה תיאורטית ומעשית, אך גם מגבלות שמן הראוי להתייחס אליהן.

5.1 מגבלות המחקר

לממצאי המחקר תרומה ייחודית בהבנת תופעת האלימות ברשת ומעורבות בני הנוער, אולם לממצאים העולים מהמחקר הנוכחי מספר מגבלות.

המזגם - למרות שנבחר מדגם ממסגרות חינוכיות שונות (בית ספר יסודי, חטיבות ביניים ותיכוניים), מאזורים שונים בארץ, וממדד חברתי מגוון, דרושה זהירות בהכללת ממצאי המחקר לכלל בני הנוער. כמו כן, למרות מאמצינו הרבים, המדגם אינו מייצג באופן סטטיסטי מדויק את המחוזות והמדד החברתי-כלכלי של ישראל. נעשתה פנייה לביה"ס מייצגים, אך לא כולם נאותו להשתתף במחקר. בנוסף, במחקר זה נבדקו רק בני נוער הלומדים בבתי ספר, שכן המדגם לא בחן מעורבותם של בני נוער שנשרו מבתי ספר. זאת ועוד, לא נדגמו תלמידים מאוכלוסיית המיעוטים, עולים חדשים, חרדים, או תלמידים הלומדים במסגרות החינוך המיוחד. בנוסף, מרבית התלמידים למדו ביישובים עירוניים מרכזיים. לכן בעתיד יש מקום לבחון את התופעה גם בקרב ישובים כפריים, או בהתיישבות שאינה עירונית.

דיווח עצמי – נתוני מעורבות התלמידים באלימות ברשת מבוססים על דיווח עצמי של משתתפי המחקר. יתכן והדיווח של בני נוער מושפע מגורמים נוספים העלולים לגרום לדיווח יתר או לתת-דיווח. מחקרים בעתיד צריכים לכלול גם דיווחים של הורים ומורים להשלמת תמונת המצב. בנוסף, המחקר נערך בתקופת זמן מוגבלת ולא לאורך זמן. ייתכן ולאור הקצב המהיר של התפתחות האינטרנט והפיכתו לכלי יותר ויותר מרכזי בחיי מתבגרים, יש צורך במחקר אורך הבוחן את אותה אוכלוסייה בנקודות זמן שונות. יתכן והיינו מקבלים תוצאות שונות, כיון שמחד גדלה המודעות לנושא הבריונות ברשת, ומאידך השימוש ברשת בכלל וברשתות חברתיות בפרט,

גובר ועשוי להשתנות. כמו כן, לאור חשיפת תופעת האלימות ברשת בתקשורת בשנתיים האחרונות, יש להניח שמודעות המורים להיקפי התופעה ולחומרתה עלתה. מחקרי המשך נחוצים לבחינת מודעות הצוות החינוכי ואופני התמודדותם עם האלימות ברשת.

כלי המחקר - במהלך המחקר השתמשנו במספר כלי מחקר. אחד מהם, "שאלון האלימות ברשת", תורגם ועובד על ידי החוקרות לעברית. צוות המחקר ממליץ לתקף את השאלון במחקרים נוספים בישראל.

6. סיכום והמלצות

טכנולוגיית האינטרנט הביאה בשנים האחרונות למהפכה בחייהם של בני נוער ולצד יתרונותיה הרבים, אנו עדים להופעתו של סוג חדש של אלימות, שהופך שכיה בקרב ילדים ובני נוער - אלימות ובריונות ברשת (cyberbullying). במחקר הנוכחי, נבחנו תופעה זו בקרב ילדים ובני נוער בישראל, תוך תיאור היקפיה, מאפייניה המרכזיים והקשרים בינה לבין היבטים חברתיים-רגשיים, המהווים גורמי סיכון וגורמים מגנים. כמו כן, נבחנו תפיסות המורים ביחס לאלימות ובריונות ברשת ודרכי התמודדותם עימה. במחקר נדגמו 18 בתי ספר מאזורים שונים בארץ, השתתפו 1094 תלמידים בגילאי 10-17 ו-585 מורים.

במחקר נמצא כי 27% מהתלמידים משתתפי המחקר דיווחו כי היו קורבנות לאלימות ברשת, 17% לקחו חלק בהטרדה באינטרנט, ו-36% דיווחו כי לקחו חלק בהטרדה פנים אל פנים. נמצא גם כי לבנות יש נטייה להיפגע יותר מבנים מהאלימות באינטרנט עם זאת, תדירות ההיפגעות גבוהה מעט יותר אצל בנים, יחד עם זאת לבנים יש נטייה לקחת חלק בהטרדה ובריונות באינטרנט יותר מלבנות, וגם מספר סוגי האלימות בהם הם משתתפים הינו גבוה יותר. 46% מן המשתתפים דיווחו כי היו עדים לבריונות ומעשי אלימות כלפי מישהו אחר ברשת. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בקורבנות לאלימות באינטרנט כמו גם בלקיחת חלק בהטרדה באינטרנט בין תלמידים השייכים לקבוצות מדד חברתי-כלכלי שונות. באשר להתפלגות לפי שלב החינוכי, תלמידי בי"ס יסודיים מדווחים על תדירות גבוהה יותר של קורבנות באינטרנט. על אף שהקורבנות ברשת נמצאה בתדירות הנמוכה ביותר בקרב תלמידי ביה"ס התיכוניים, הם מדווחים על מספר מטרידים רב יותר בהשוואה לשאר שלבי החינוך. זאת ועוד, נמצא שככל שעולים בשלב החינוך/בגיל, כך עולה נטית התלמידים להטריד באמצעות משלוח תמונות או וידאו בטלפון הנייד ופחות הטרדה באמצעים מילוליים.

באופן כללי, נראה כי לקיחת חלק בבריונות ובהטרדה באינטרנט גבוהה יותר בקרב תלמידי יסודי, לאחר מכן תלמידי חט"ב, ואח"כ תלמידי תיכון. תדירות ההטרדה באינטרנט גבוהה יותר בקרב תלמידי חט"ב, לעומת שאר שלבי החינוך.

ממצאי המחקר מצביעים על קשר בין הפגיעות ברשת לבין המשתתפים הרגשיים-חברתיים. לפיכך, תלמידים שדווחו על תמיכה חברתית, מסוגלות עצמית ורווחה אישית נמוכות יותר נמצאים בסיכון גבוה יותר להיפגע מאלימות ברשת, ולהיפך. כמו כן, ככל שהתלמידים דווחו על בדידות גבוהה יותר כך נפגעו יותר מאלימות ברשת ולהיפך. נמצאו גם קשרים בין המשתתפים הרגשיים-חברתיים של התלמידים לבין השתתפותם בתוקפן/בריון ברשת, כלומר ככל שקיימת אצל התלמידים פחות תמיכה חברתית, רמה נמוכה יותר של מסוגלות עצמית, תחושת בדידות גבוהה יותר, וחווים רווחה אישית נמוכה יותר – כך התלמידים נוטים להיות יותר אלימים ובריונים ברשת.

במבחיני ניבוי, מספר משתנים נמצאו כמנבאים קורבנות מאלימות ברשת. לתלמידי בי"ס יסודיים וחטיבות הביניים סיכוי רב יותר להיות קורבנות ברשת בהשוואה לתלמידי תיכוניים. כמו כן, ככל שרמת המסוגלות העצמית ורמת הרווחה האישית נמוכות יותר, ותחושת הבדידות גבוהה יותר,

כך יש סיכויים גבוהים יותר לתלמיד להיות קורבן לאלימות ברשת. המשתנים שנמצאו מובהקים לניבוי תוקפנות ובריונות ברשת הם: מגדר (בן), רוחה אישית ומסוגלות עצמית נמוכה, הסיכוי של בנים להיות תוקפים ברשת רב מהסיכוי של בנות.

התגובות הרגשיות לפגיעה ברשת של הקורבנות היו בעיקר: כעס, זעם, דאגה, מתח ומצב רוח ירוד והתגובות המעשיות השכיחות ביותר היו: התעלמות, בקשה להפסיק את ההטרדה, לספר לחבר, לתקוף בחזרה, לספר להורים ויציאה מרשת. תלמידים מעטים בלבד סיפרו למורים, התייחסו להטרדה בצחוק, או דיווחו למשטרה.

בהיבט המורים, נמצא כי מרבית המורים מתקשים להעריך את מידת התוקפנות באינטרנט של תלמידיהם. הם מביעים רמה גבוהה למדי של דאגה מאלימות ברשת וגם אמונה גבוהה לגבי מחויבות ביה"ס לטפל בנושא. עם זאת, הם מביעים רמה בינונית של בטחון לגבי יכולתם להתמודד עם אלימות ברשת ורמה בינונית של נכונות ללמוד את הנושא. מורות, בהשוואה למורים, מגלות יותר דאגה מאלימות ברשת, מאמינות יותר שביה"ס מחויב לטפל בנושא ומעוניינות יותר ללמוד על הנושא. מורי חט"ב מגלים רמה נמוכה יותר ממורי התיכון במדד הדאגה מהאלימות ברשת; מורי יסודי גבוהים מגלים ביטחון רב יותר ביכולתם להתמודד עם אלימות ברשת בעוד שמורי ביה"ס יסודיים מאמינים יותר במחויבות ביה"ס לטיפול בנושא ומגלים נכונות רבה יותר ללמוד את הנושא.

ממצאי המחקר מובילים להמלצות בשני כיוונים עיקריים — העלאת המודעות של התלמידים, הוריהם והצוותים החינוכיים לגורמי הסיכון שברשת ופיתוח תכניות מניעה והתערבות ייחודיות לנושא הבריונות ברשת. מומלץ, כי התכניות להעלאת המודעות כמו גם תכניות ההתערבות יכוונו אל כל סוגי אוכלוסיות התלמידים וכל קבוצות הגיל. יש מקום לשים דגש מיוחד על ילדי בתי-ספר יסודי (כיתות ד, ה, ו), ותלמידי חטיבות הביניים שכן העלאת המודעות לתופעה ומניעתה בשלבים מוקדמים אלו ימנעו הדרדרותה והחמרתה בגיל ההתבגרות. בנוסף, יש מקום להעלאת המודעות לתופעה ומניעתה גם בקרב תלמידי הכיתות הגבוהות (בי"ס תיכוניים) שנראה כי יחסית זוכות לפחות התייחסות, אף שלאור ממצאי המחקר הנוכחי התופעה קיימת גם בקרב תלמידי תיכון.

כמו כן, מומלץ לפתח ולהטמיע תכניות התערבות והתמודדות עם בריונות ברשת הן במסגרות החינוכיות והן במערכת המשפחתית. לאור תחושת המורים כי חסר להם ידע בנושא נראה, כי בנושא האלימות והבריונות ברשת חשובות במיוחד סדנאות עבור הורים ומורים להכרת המרחב המקוון, עקב העובדה שהתלמידים משתפים אותם פחות, מתוך תפיסה שהם אינם מכירים את אופן ההתנהלות ברשת. נראה כי התמודדות מיטבית עם בריונות ואלימות ברשת כדאי שתיושם דרך התערבות משולבת של בית הספר והמשפחה.

מומלץ שתוכניות אלו יכללו התייחסות לקורבנות ברשת, לתוקפים ברשת ובמיוחד ל"עדים" ברשת, שבידם כוח רב להשפיע על התפשטות הפעולות הבריוניות ברשת, אך גם על עצירת התפשטותן. בעת הטמעת התכניות, כחלק מתכנית הלימודים יש לקדם פעילויות וסדנאות בנושא מניעת אלימות פנים אל פנים ואלימות מקוונת, שכן, נמצא קשר הדוק בין שתיהן. מומלץ גם לפתח חלק מסדנאות אלה ברשת עצמה תוך בשימוש בטכנולוגיות הדיגיטליות כפלטפורמה. בהיות הטכנולוגיות חלק נכבד בחיי היומיום של הילדים ובני הנוער כיום, הן עשויות להיות יעילות במיוחד בהתמודדות עם סוג אלימות זה. בנוסף, לאור ממצאי המחקר נראה כי חשוב

לפתח ולטפח בסדנאות מיוחדות היבטים רגשיים חברתיים בחיי התלמידים, שיוכלו להוות גורמים מגנים בפני הפגיעה כמו: העלאת תחושת המסוגלות עצמית, הרווחה אישית ומניעה של תחושת בדידות. תכניות שתתמקדנה ברכישת מיומנויות חברתיות בכלל וכישורי התנהלות ברשתות החברתיות הפופולריות בפרט יאפשרו לתלמידים התמודדות יעילה עם סיכוני הרשת. כפועל יוצא ממחקר זה, אנו ממליצות בעתיד לערוך מחקרים נוספים בנושא זה. חשוב לבחון אוכלוסיות תלמידים שונות כמו- אוכלוסייה מייצגת, אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים (למשל תלמידים עם לקויות למידה, תלמידים מחוננים), מחקר במגזר הערבי וכיו"ב. בנוסף, חשוב לערוך מחקר מעמיק בקרב שכבות גיל שונות בהתאם לאפיוני שכבת הגיל הנחקרת. הטכנולוגיה משתנה בקצב מהיר ביותר וחשוב ללוות את השינויים המהירים הללו במחקר שיבחן וינטר את השינויים המקבילים המתרחשים כל העת בדפוסי ואפיוני אלימות ובריונות ברשת.

מקורות

- ברק, ע. (2006). הפסיכולוגיה של ה"כאילו". **הסתדרות המורים בישראל**, 37. נדלה מאתר: <http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=7857&CategoryID=1035>
- דרורי, י' ופלוריאן, ו' (1998). תחושת הקוהרנטיות ופרופיל הבריאות הנפשית בקרב אנשים שלקו באוטם ראשון בשריר הלב. **מגמות**, לט, 116-127.
- היימן, ט', אולניק-שמש, ד' ועדן, ס' (2011, ינואר). **אלימות וירטואלית: בחינת דרכי התמודדות של מורים עם בריונות תלמידים ברשת האינטרנט – מחקר חלוץ**. הוצג בכנס המקוון הבין-לאומי השלישי "פותחים שערים בהכשרת מורים: חינוך והכשרת מורים בעידן הגלובליזציה", מכון מופ"ת, תל-אביב.
- היימן, ט', ואולניק-שמש, ד' ועדן, ס. (פברואר, 2010). **אלימות באינטרנט: תפיסות ודרכי התמודדות של מורים**. הוצג בכנס צייס למחקר בטכנולוגיות למידה, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה: ישראל.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2011). נדלה מאתר: http://www.cbs.gov.il/www/statistical/mw2013_h.pdf
- זיו, א' (1993). **פסיכולוגיה: מדע הבנת האדם**. תל אביב: הוצאת עם עובד.
- טלסקר, "סקר TIM, דצמבר 2010 – פרסום ראשון", ידיעה לתקשורת, 12 בינואר 2011. נדלה מאתר: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02856.pdf>
- טרבלוס, ת', היימן, ט', אולניק-שמש, ד' (2013). **בריונות באינטרנט בקרב בני נוער: מאפיינים, דפוסים והשלכות על התחום החברתי והרגשי**. עבודת תזה לקבלת תואר מוסמך, המחלקה לחינוך ולפסיכולוגיה, האוניברסיטה הפתוחה.
- כהן, ע. עייני, ל. (2012). **דפוסי שימוש בפייסבוק בקרב בני-נוער וזיקה לתהליכים חינוכיים**. מתוך ספר (עורכים) עשת-אלקלאי, עדן, ס. גרי, נ. יאיר, י. הוצג בכנס צייס למחקרי טכנולוגיית למידה: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי. רעננה, האוניברסיטה הפתוחה.
- למיש, ד', ריב"ק, ר' (2007, פברואר). **ילדים ישראלים גולשים: ממצאי מחקר 2006**. הוצג בכינוס השנתי האחד עשר של איגוד האינטרנט הישראלי, קריית שדה התעופה, ישראל.
- לפידות-לפלר, נ' (2009). **בחינת השפעתם של אנונימיות, אי נראות והעדר קשר-עין על אפקט הדיס אינהיביציה המקוונת**. עבודת גמר לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", הפקולטה לחינוך, החוג לייעוץ והתפתחות האדם, אוניברסיטת חיפה.
- מרגלית, מ' (1991). **שאלון בדידות**. תרגום ועיבוד: מסמך פנימי, אוניברסיטת תל אביב.

Agnew, R. (2006). General strain theory: Recent developments and directions for further research. In F. T. Cullen, J. Wright, & M. Coleman (Eds.), *Advances in criminological theory, taking stock: The status of criminological theory*. (pp.101-123). New Jersey: Transaction Publishers.

- Andreou, E., Vlachou, A., & Didaskalou, E. (2005). The role of self-efficacy, peer interactions and attitudes in bully-victim incidents: Implications for intervention policy-practice. *School Psychology International*, 26, 545-562.
- Ang, R. P., & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41, 387-397.
- Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? *Psychological Medicine*, 40, 717-729.
- Asher, S. R., Parkhurst, J. T., Hymel, S., & Williams, G. A. (1990). Peer rejection and loneliness in childhood. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood*. (pp. 253-273). New York: Cambridge University Press.
- Bamford, A. (2005). Cyber-bullying. *Classroom*, 25(1), 18-19.
- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A., Caprara, G., Barbaranelli, C., Gerbino, M., & Pastorelli, C. (2003). Role of affective self-regulatory efficacy in diverse spheres of psychosocial functioning. *Child Development*, 74(3), 769-782.
- Beale, A.V., & Hall, K.R., (2007). Cyberbullying: What schools administrators and parents can do. *The Clearing House*, 81, 8-12.
- Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: a study of a new methods for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 3, 265-277.
- Beran, T. N., Rinaldi, C., Bickham, D. S., & Rich, M. (2012). Evidence for the need to support adolescents dealing with harassment and cyber-harassment: Prevalence, progression and impact. *School Psychology International*, 33, 562-576.
- Berguno, G., Leroux, P., McAinsh, K., & Shaikh, S. (2004). Children's experience of loneliness at school and its relation to bullying and the quality of teacher interventions. *The qualitative Report*, 9, 483-499.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber bullying: overview and strategies for school counselors, guidance officers and all school personnel. *Australian Journal of Guidance & Counseling*, 18, 1, 53-66.

- Bonanno, R. A., & Hymel, S. (2013). Cyber bullying and internalizing difficulties: Above and beyond the impact of traditional forms of bullying. *Journal of Youth Adolescence*, 42, 685-697.
- Brighi, A., Melotti, G., Guarini, A., Genta, M. L., Ortega, R., Mora-Merchan, J., Smith, P. K., & Thompson, F. (2012). Self-esteem and loneliness in relation to cyberbullying in three European countries. In Q. Li, D. Cross, & P. K. Smith (Eds.), *Cyberbullying in the global playground*. Willey-Blackwell Publications.
- Bubas, G. (2001). Computer mediated communication theories and phenomena: Factors that influence collaboration over the Internet, retrieved from http://scholar.google.co.il/scholar?cluster=3652184174980776812&hl=iw&as_sd t=2000&as_vis=1
- Calvete, E., Orue, I., Est`eve, A., Villar`don, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors profile. *Computers in Human Behavior*, 26, 1128-1135.
- Campbell, M. (2005). Cyber-bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
- Campbell, M. A. (2007). Cyber bullying and young people: Treatment principles not simplistic advice, retrieved from <http://eprints.qut.edu.au/14903/1/14903.pdf>
- Campbell, M. A., & Gardener, S. (2005). A pilot study to assess the effects of the coaching with 12 students. In M. Cavanagh, A. M. Grant, & T. Kemp (Eds.), *Evidence-based coaching* (pp. 159-469). Brisbane: Australian Academic Press.
- Cassidy, J., & Asher, S. R. (1992). Loneliness and peer relations in young children. *Child Development*, 63, 350-365.
- Chou, C. & Peng, H. (2011). Promoting awareness of Internet safety inTaiwan in-service teacher education: A ten-year experience. *The Internet and Higher Education*, 44, 1, 44–53.
- Craig, W., & Pepler, D. (1995). Observations of bullying and victimization in the school year. *Canadian Journal of School Psychology*, 13, 41-59.
- Davis, S., & Davis, J. (2007). *Empowering bystanders in bullying prevention*. Illinois: Research Press.
- Depner, C. E., Wethington, E., & Ingersoll-Dayton, B. (1984). Social support: Methodological issues in design and measurement. *Journal of Social Issues*, 40, 37-54.

- Diener, E., Emmons, R., Larsen, J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.
- Dooley, J. J., Pyzalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Journal of Psychology*, 217, 182-188.
- Druck, K., & Kaplowitz, M. (2005). Setting up a no-bully zone. *Virginia Journal of Education*, 98, 11-13.
- Eden, S., Heiman, T., & Olenik-Shemesh, D. (2013). Teachers' perceptions, beliefs and concerns about cyberbullying. *British Journal Of Educational Technology*, 44(6), 1036-1052.
- Elledge, L. C., Williford, A., Boulton, A. J. DePaolis, K. J., Little, T. D., & Salmivalli, C. (2013). Individual and contextual predictors of cyberbullying: The influence of children's provictim attitudes and teacher's ability to intervene. *Journal of Youth Adolescence*, 42, 698-710.
- Epstein, A. & Kazmierczak, M. A. (2007). Cyber bullying: what teachers, social workers, and administrators should know. *Illinois Child Welfare*, 3, 41-51.
- Garcia, S.M., Weaver, K., Moskowitz, G.B., & Darley, J.M. (2002). Crowded minds: The implicit bystander effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 843-853.
- Gist, M. E., & Mitchell, T. R. (1992). Self-efficacy: A theoretical analysis of its determinants and malleability. *Academy of Management Review*, 17, 183-211.
- Graves, T.N. (2013). *Bridging the divide: A case study investigating digitally-wise teacher perceptions of middle school cyberbullying*. A dissertation presented in partial fulfillment of the requirements for the degree Doctor of Education, Liberty University.
- Gross, E. F., Juvonen, J., & Gable, S. L. (2002). Internet use and well-being in adolescence. *Journal of Social Issues*, 58, 75-90.
- Hampel, P., Meier, M., & Kummel, U. (2008). School-based stress management training for adolescents: Longitudinal results from an experimental study. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 1009-1024.

- Heirman, W., & Walrave, M. (2008). Assessing concerns and issues about the mediation of technology in cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2, retrieved from <http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008111401&article=1>
- Hilton, J. M., Annegela-Cole, L., & Wakita, J. (2010). A cross-cultural comparison of factors associated with school bullying in Japan and the United States. *The Family Journal*, 18, 413-422.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2007). Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency. *Journal of School Violence*, 6, 89-112.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin press: Sage.
- Holt, M. K., & Espelage, D. L. (2007). Perceived social support among bullies, victims, and bully-victims. *Journal Youth Adolescence*, 36, 984-994.
- Huang, Y., & Chou, C. (2013). Revisiting cyberbullying: Perspectives from Taiwanese teachers. *Computers & Education*, 63, 227-239.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, 32, 540-550.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2011). Is low empathy related to bullying after controlling for individual and social background variables? *Journal of Adolescence*, 34, 59-71.
- Juvonen, J., & Gross, E.F. (2008). Extending the school grounds?-Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78, 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D., & Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in Internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21, 25-36.
- Kawalski, R. P., Morgan, C. A., & Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33, 505-519.
- Killeen, C. (1998). Loneliness: An epidemic in modern society. *Journal of Advanced Nursing*, 28, 762-770.

- Kovacs, M., & Beck, A. T. (1977). An empirical clinical approach toward a definition of childhood depression. In J. Schlterbrant, J. & A. Raskin (Eds.), *Depression in childhood: Diagnosis, treatment and conceptual models* (pp. 1-25). New York: Raven-Press.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. U.K: Blackwell Publishing Ltd.
- Kowalski, R.M., & Limber, S.P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*, 22-30.
- Kowalski, R.M., Limber, S.P., & Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age*. Blackwell Publishing.
- Latane, D., & Darley, J.M. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York, NY: Appleton-Century Crofts.
- Li, Q. (2006). Cyber-bullying in schools: a research of gender differences. *School Psychology International, 27*, 2, 157–170.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimization. *Australasian Journal of Educational Technology, 23*, 435-454.
- Li, Q. (2007b). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior, 23*(4), 1777-1791.
- Li, Q. (2008). Cyberbullying in schools: an examination of preservice teachers' perception. *Canadian Journal of Learning and Technology, 34*, 2, 75–90.
- Markey, P.M. (2000). Bystander intervention in computer-mediated communication. *Computers in Human Behavior, 16*, 183-188.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools, 45*, 323-347.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *CyberPsychology & Behavior, 12*, 387-393.
- Migliore, E. (2003). Eliminate bullying in your classroom. *Intervention in School and Clinic, 38*, 3, 172–176.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry, 80*, 362-374.
- Mishna, F. Khoury-Kassabri, M. Gadalla, T. & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully victims. *Children and Youth Services Review 34*, 63–70.

- Monks, C. P., Ortega, R., Robinson, S., & Worlidge, P. (2009). Cyberbullying among primary school-aged pupils. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 167-181.
- Olenik-Shemesh, D., Heiman, T., & Eden S. (2012). Cyberbullying victimization in adolescence: Relationships with loneliness and depressive mood. *Emotional and Behavioral Difficulties*, 17, 361-374.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and effective school- based intervention program. In L. Huesmann (Ed.), *Aggressive Behavior: Current Perspectives* (pp. 97-130). NY: Wiley.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60, 6, 12-19.
- Ontario College of Teachers (2007). *Cyberbullying concerns teachers*. Toronto, Canada.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of general strain theory. *Youth and Society*, 43, 727-751.
- Patchin, J.W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148-169.
- Paul, S., Smith, P. K., & Blumberg, H. H. (2012). Revisiting cyberbullying in schools using the quality circle approach. *School Psychology International*, 33, 492-504.
- Pepler, D.J., Craig, W.M., O'Connell, P., Atlas, R., & Charach. A. (2004). Making a difference in bullying: Evaluation of a systemic school-based program in Canada. In P.K. Smith, D. Pepler, & K. Rigby (Eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (pp. 125-140). Cambridge: Cambridge University Press.
- Popovic'-C'itic', B., Djuric, S., & Cvetkovic, V. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia. *School Psychology International*, 32, 412-242.
- Price, M., & Dalglish, J. (2010). Cyberbullying – experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29, 51-59.
- Sevcikova, A., & Smahel, D. (2009). Online harassment and cyberbullying in the Czech Republic comparison across age groups. *Zeitschrift Fur Psychologie-Journal Of Psychology*, 217(4), 227-229.

- Scholte , R.H. J., Burk, W.J., & Overbeek, G. (2013). Divergence in self- and peer-reported victimization and its association to concurrent and prospective adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 42 (12), 1789-1800.
- Shapka, J. D., & Law, D. M. (2013). Does one size fit all? Ethnic differences in parenting behaviors and motivations for adolescent engagement in cyberbullying. *Journal of Youth Adolescence*, 42, 723-738.
- Shariff, S. & Hoff, D. L. (2007). Cyber bullying: clarifying legal boundaries for school supervision in cyberspace.
- Shariff, S. (2005). Cyber-dilemmas in the new millennium: school obligations to provide student safety in a virtual environment. *Mc Gill Journal of Education*, 40, 3, 53–65.
- Shariff, S., & Hoff, D.L. (2007). Cyber bullying: Clarifying legal boundaries for school supervision in cyberspace. *International Journal of Cyber Criminology*, 1, 76-118, retrieved from <http://ccrimejournal.brinkster.net/Shahen&Hoffijcc.htm>
- Suler, J. (2005). The online disinhibition effect. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 2,184-188.
- Shumaker, S. A., & Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues*, 40, 11-36.
- Siu, C. (2004). *Pre-service teachers' attitudes about school bullying: a new perspective*. Calgary: University of Calgary.
- Skrzypiec, G., Slee, P., Murray-Harvey, R., & Pereira, B. (2011). School bullying by one or more ways: Does it matter and how do students cope? *School Psychology International*, 32, 288-311.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Sommers, M. (2008). *The dangers of online predators- Cyber citizenship and cyber safety*. New York: Rosen Publishing Group Inc.
- Spears, B. A. (2009). Cyber relationships: the new challenge for educators. *Educational Technology Solutions*, 31, 48–52.
- Stauffer, S., Heath, M., Coyne, S., & Ferrin, S. (2012). High school teachers' perceptions of Cyberbullying prevention and intervention strategies. *Psychology In The Schools*, 49(4), 352-367.

- Sticca, F., & Perren, S. (2013). Is cyberbullying worse than traditional bullying? Examining the differential roles of medium, publicity, and anonymity for the perceived severity of bullying. *Journal of Youth Adolescence*, 42, 739-750.
- Strom, P.S., & Strom, R.D. (2005). When teens turn cyberbullies. *Educational Forum*, 70, 21- 36.
- Suler, J. (2005). The online disinhibition effect. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 2, 184-188.
- Tokunaga, R.S., (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287.
- Topcu, C., & Erdur-Baker, O. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. *School Psychology International*, 33, 550-561.
- Twemlow, S.W., Fonagy, P., & Sacco, F.C. (2004). The role of the bystander in the social architecture of bullying and violence in schools and communities. *Youth Violence: Scientific Approaches to Prevention*, 1036, 215-232.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11, 1349- 1371.
- Von Marees, N., & Petermann, F. (2012). Cyberbullying: An increasing challenge for schools. *School Psychology International*, 33, 467-476.
- Wei, H. S., & Johnson-Reid, M. (2011). Friends can hurt you: Examining the coexistence of friendship and bullying among early adolescents. *School Psychology International*, 32, 244-262.
- Willard, N. (2005). Educator's guide to cyberbullying addressing the harm caused by online social cruelty, retrieved from http://www.asdk12.org/MiddleLink/AVB/bully_topics/EducatorsGuide_Cyberbullying.pdf
- Williams, K., & Guerra, N. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, S14-S21.
- Wright, M., & Li, Y. (2013). The Association between cybervictimization and subsequent cyber aggression: The moderating effect of peer rejection. *Journal of Youth & Adolescence*, 42(5), 662-674.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkage between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users. *Cyberpsychology and Behavior*, 7, 247-257.

- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/ targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M., & Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41, 42-50.
- Ybarra, M., & Mitchell, K. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, internet use and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27, 319-336.
- Yilmaz, H. (2010). An examination of preservice teachers' perceptions of cyberbullying. *Eurasia Journal of Mathematic, Science on Technology Education*, 6, 4, 263–270.
- Zimet, G. D., Dahlem, M. W., Zimet, S. G., & Parley, G. K. (1988). The multidimensional scale for perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52, 30-41.

נספחים

נספח א

שאלון שימוש ברשת האינטרנט ובריונות ברשת

קרא כל שאלה בשאלון שלפניך וסמן X במשבצת המתאימה (בשאלות 1-4 נא לסמן תשובה אחת).

מידע כללי על השימוש באינטרנט:

1. אני משתמש במחשב ☐ כן ☐ לא ☐
2. אני גולש באינטרנט ☐ כן ☐ לא ☐
3. התדירות בה אני משתמש באינטרנט היא: ☐ לפחות פעם ביום (כמה שעות? __) ☐ מספר פעמים בשבוע (כמה שעות? __) ☐ פעם בחודש או פחות (כמה שעות? __)
4. סמן בטבלה שלפניך X לאיזה מטרה אתה משתמש באינטרנט והיכן? (אפשר לסמן מספר תשובות)

מטרת השימוש באינטרנט	בחדר שלי	בבית אן לא בחדרי	בבית"ס	אחר (נא לפרט)
אני גולש באתרים				
אני כותב ב- ICQ / מסנ'ר / פייסבוק				
אני כותב ומקבל דואר אלקטרוני Email				
אני כותב ומקבל מסרונים SMS				
אני מכין עבודות לבית"ס				
אני מוריד קבצי מוסיקה, סרטים, תמונות				
אני משחק במשחקי מחשב				
אחר				

5. דרג את יכולתך בשימוש במחשב (סמן תשובה אחת): ☐ נמוכה ☐ בינונית ☐ טובה ☐ מצוינת

אלימות באינטרנט	
6. האם אתה מכיר מישהו שנפגע מאלימות באינטרנט (כמו הצקות, הטרדות, השפלות)?	☐ לא ☐ כן, בתחום ביה"ס ☐ כן, מחוץ לביה"ס ☐ כן, גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו
7. האם נפגעת ממעשי אלימות באינטרנט?	☐ לא ☐ כן, בתחום ביה"ס ☐ כן, מחוץ לביה"ס ☐ כן, גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו
8. מאיזה סוג של אלימות באינטרנט נפגעת?	☐ לא נפגעתי מאלימות באינטרנט ☐ נפגעתי מאלימות מילולית (איומים/הערות גסות או פוגעות ששלחו לי ברשת) ☐ נפגעתי מתמונות/סרטי וידאו דרך טלפון נייד ☐ נפגעתי ממסרים מעליבים דרך מיילים (email)

אפשר לסמן כמה תשובות

☐ נפגעי ממסרים מעליבים דרך הודעות SMS ☐ נפגעי ממסרים מעליבים דרך ICQ/מסנג'ר/פייסבוק ☐ אחר (פרט) _____	
☐ מעולם לא ☐ לעיתים רחוקות ☐ לפעמים ☐ פעמים רבות	9. באיזו תדירות נפגעת מאלומות באינטרנט?
☐ מעולם לא הוטרדתי ☐ הוטרדתי אך לא סיפרתי לאיש ☐ כן סיפרתי למישהו	10. האם סיפרת למישהו שהוטרדת באינטרנט?
☐ לא ☐ כן	11. האם לקחת פעם חלק בהטרדה באינטרנט?
☐ מעולם לא ☐ לעיתים רחוקות ☐ לפעמים ☐ פעמים רבות	12. באיזו תדירות לקחת חלק בהטרדה באינטרנט?
☐ מעולם לא השתתפתי במעשה אלימות באינטרנט ☐ שלחתי דואר אלקטרוני המכיל מסר מעליב/איומים/גסויות ☐ שלחתי תמונות או סרטי וידאו פוגעים דרך הטלפון הנייד ☐ ביצעתי שיחות טלפון פוגעות ☐ הפצתי דברים פוגעים באתרי אינטרנט ☐ פגעתי במישהו באמצעות SMS ☐ פגעתי במישהו ב-ICQ/מסנג'ר/פייסבוק ☐ אחר (פרט) _____	13. באיזה סוג של התנהגות לקחת חלק? אפשר לסמן כמה תשובות

14. עד כמה מזיקה לדעתך אלימות באינטרנט לעומת אלימות רגילה (פא"פ)? עבור כל משפט יש לסמן X רק בעמודה אחת מבין שלוש האפשרויות.

סוגי האלימות באינטרנט	פחות פוגע מאלימות רגילה	פוגע באופן דומה לאלימות רגילה	יותר פוגע מאלימות רגילה
אלימות באמצעות האינטרנט			
אלימות באמצעות הטלפון הנייד			
אחר (פרט) _____			

15. פגיעה מאלימות באינטרנט עושה אותי: (הקף את התשובה 0-5 המתאימה לתיאור רגשותיך כנפגע מהאלימות. 0-לא מרגיש זאת עד 5-תמיד)

מה היו רגשותיך כנפגע באינטרנט?	עד כמה פעלת כך בעקבות האלימות באינטרנט
	0 1 2 3 4 5 תמיד בפעמים בכלל לא
מודאג	0 1 2 3 4 5
מתוח	0 1 2 3 4 5
כועס, זועם	0 1 2 3 4 5
מתוסכל	0 1 2 3 4 5
מאבד תיאבון	0 1 2 3 4 5
מצוברח	0 1 2 3 4 5

נוצרו בעיות הקשורות ללימודים	5	4	3	2	1	0
קשה לישון ולהירדם בלילה	5	4	3	2	1	0
מתנהג שונה עם חברי	5	4	3	2	1	0
מתנהג שונה בבית	5	4	3	2	1	0
לא רוצה ללכת לביה"ס	5	4	3	2	1	0

16. עד כמה ניסית את הדברים הבאים לאחר שנפגעת מאלימות באינטרנט : (הקף את התשובה 0-5 המתאימה לתיאור מעשיך כנפגע מהאלימות. 0-בכלל לא עשיתי זאת עד 5- תמיד פעלתי כך.

מה עשית כשנפגעת מאלימות באינטרנט?	עד כמה פעלת כך כשנפגעת באינטרנט?
	0 1 2 3 4 5 בכלל לא תמיד לפעמים
ביקשתי מהם להפסיק התעלמתי	0 1 2 3 4 5
יצאתי מהאינטרנט (off-line)	0 1 2 3 4 5
תקפתי בחזרה	0 1 2 3 4 5
אמרתי לחבר	0 1 2 3 4 5
אמרתי להורי או בן משפחה אחר	0 1 2 3 4 5
אמרתי למורה	0 1 2 3 4 5
הודעתי למשטרה	0 1 2 3 4 5
צחקתי על כך	0 1 2 3 4 5
רשמתי את המקרים	0 1 2 3 4 5
עמדתי על זכויותי מבלי להילחם	0 1 2 3 4 5
אחר _____	0 1 2 3 4 5

17. האם הוטרדת באינטרנט על ידי בן או בת (נא לסמן תשובה אחת):

☐ לא הוטרדתי כלל ☐ הוטרדתי בעיקר על ידי בנות (כמה: __) ☐ הוטרדתי בעיקר על ידי בנים (כמה: __) ☐ הוטרדתי בעיקר על ידי בנות ובנים ביחד (רשום כמה: _____)

18. מה היתה תדירות ההטרדה באינטרנט (נא לסמן תשובה אחת):

☐ מעולם לא ☐ לעיתים רחוקות ☐ לפעמים ☐ פעמים רבות

19. האם המעורבות באלימות באינטרנט השפיעה על מצבך החברתי ?

☐ לא חל שינוי במצבי החברתי ☐ יש לי יותר חברים ☐ יש לי פחות חברים

20. האם המעורבות באלימות באינטרנט השפיעה על ציוניך בלימודים?

☐ ציוני השתפרו ☐ ציוני לא השתנו ☐ ציוני ירדו

21. האם המעורבות באלימות ברשת השפיעה לרעה (או שיבשה) על הריכוז שלך בלימודים?

☐ לא השפיעה ☐ מעט השפיעה ☐ מאד השפיעה

22. כתוב דוגמאות של הטרדה באינטרנט שחוויית. **אנא פרט ככל שאפשר.**

השאלות הבאות מתייחסות לניסיוןך האישי בצופה מהצד במעשי אלימות באינטרנט

23. האם ראית הטרדה או מעשי אלימות כלפי מישהו אחר באינטרנט? ☐ כן ☐ לא
24. אם כן- כיצד? (ניתן לסמן יותר מתשובה אחת)
- ☐ ע"י קבלת תמונות/סרטי וידיאו האמורים לפגוע במישהו אחר
- ☐ ע"י קבלת מסרים מילוליים האמורים לפגוע במישהו אחר
- ☐ ע"י הפצת שמועות האמורות לפגוע במישהו אחר
- ☐ ע"י השתתפות בקריאת חרם חברתי כלפי מישהו אחר
25. האם ניסית לפעול למען עצירת מעשי האלימות באינטרנט? ☐ לא, זה לא ענייני ☐ לא, פחדתי להתערב ☐ כן, ניסיתי לעזור לנפגע ☐ כן, הודעתי על כך לאדם מבוגר שיעזור
26. האם היית עד להטרדה או למעשי אלימות באינטרנט כלפי מישהו אחר בשטח ביה"ס? ☐ כן ☐ לא
27. אם כן- כיצד? (ניתן לסמן כמה תשובות)
- ☐ ראיתי מעשי אלימות באינטרנט כלפי אחרים ולא התערבתי
- ☐ השתתפתי בהפצת שמועות שהגיעו אליי בביה"ס ומיועדות לפגוע במישהו אחר
- ☐ השתתפתי בחרם חברתי שמישהו אחר יזם בבית הספר
28. האם ניסית לפעול למען עצירת מעשי האלימות באינטרנט בביה"ס? ☐ לא, זה לא ענייני ☐ לא, פחדתי להתערב ☐ כן, ניסיתי לעזור לנפגע ☐ כן, הודעתי על כך לאדם מבוגר שיעזור

אלימות פנים אל פנים

מהי אלימות פנים-אל-פנים? אלימות היא פעילות המופעלת על ידי יחיד או קבוצת אנשים, החוזרת על עצמה, במטרה להכאיב, לאיים או להפחיד אדם אחר, במטרה ליצור לחץ ומצוקה אצלו.

אלימות פנים-אל-פנים	
1. האם אתה מכיר מישהו שנפגע מאלימות פנים אל פנים (כמו הצקות, הטרדות, השפלות)?	☐ לא ☐ כן, בתחום ביה"ס ☐ כן, מחוץ ביה"ס ☐ כן, גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו
2. האם נפגעת ממעשי אלימות רגילה?	☐ לא ☐ כן, בתחום ביה"ס ☐ כן, מחוץ ביה"ס ☐ כן, גם בתחום ביה"ס וגם מחוץ לו
3. מאיזה סוג של אלימות פנים אל פנים נפגעת?	☐ לא נפגעת מאלימות פנים אל פנים ☐ נפגעת ממכות, בעיטות או כל פגיעה פיזית אחרת ☐ נפגעת מנזק או גניבה של רכוש ☐ לעג או קללות ☐ איומים ☐ חרם חברתי

☐ הפצת שמועות ☐ אחר (פרט) _____	
☐ מעולם לא ☐ לעיתים רחוקות ☐ לפעמים ☐ פעמים רבות	4. באיזו תדירות נפגעת מאלומות פנים אל פנים ?
☐ מעולם לא הוטרדתי ☐ הוטרדתי אך לא סיפרתי לאיש ☐ כן סיפרתי למישהו	5. האם סיפרת למישהו שהוטרדת באלומות פא"פ?
☐ לא ☐ כן	6. האם לקחת פעם חלק בהטרדה פא"פ ?
☐ מעולם לא ☐ לעיתים רחוקות ☐ לפעמים ☐ פעמים רבות	7. באיזו תדירות לקחת חלק בהטרדה פא"פ ?
☐ מעולם לא השתתפתי במעשה אלימות פא"פ ☐ אגרופים, בעיטות או פגיעה פיזית אחרת ☐ השחתה או גניבת רכוש ☐ לעגתי או קיללתי ☐ איימתי על מישהו ☐ הייתי שותף בחרם חברתי על מישהו ☐ הפצתי שמועות על מישהו ☐ אחר (פרט) _____	8. באיזה סוג של התנהגות לקחת חלק? אפשר לסמן כמה תשובות

9. פגיעה מאלומות פא"פ עושה אותי : (הקף את התשובה 0-5 המתאימה לתיאור רגשותיך כנפגע מהאלומות. 0-לא מרגיש זאת עד 5-הכי הרבה)

מה היו רגשותיך כנפגע באלומות פא"פ ?	עד כמה פעלת כך בעקבות האלימות פא"פ	0	1	2	3	4	5
	תמיד	לפעמים	בכלל לא				
מודאג	0	1	2	3	4	5	
מתוח	0	1	2	3	4	5	
כועס, זועם	0	1	2	3	4	5	
מתוסכל	0	1	2	3	4	5	
מאבד תיאבון	0	1	2	3	4	5	
מצוברח	0	1	2	3	4	5	
נוצר בעיות הקשורות ללימודים	0	1	2	3	4	5	
קשה לישון ולהירדם בלילה	0	1	2	3	4	5	
מתנהג שונה עם חברי	0	1	2	3	4	5	
מתנהג שונה בבית	0	1	2	3	4	5	
לא רוצה ללכת לביה"ס	0	1	2	3	4	5	

10. עד כמה ניסית את הדברים הבאים לאחר שנפגעת מאלומות פא"פ : (הקף את התשובה 0-5 המתאימה לתיאור רגשותיך כנפגע מהאלומות. 0-לא מרגיש זאת עד 5-הכי הרבה)

מה עשית כשנפגעת מאלומות פא"פ ?	עד כמה פעלת כך כשנפגעת מאלומות פא"פ ?	0	1	2	3	4	5
	תמיד	לפעמים	בכלל לא				

0	1	2	3	4	5	ביקשתי מהם להפסיק	
0	1	2	3	4	5	ברחתי	
0	1	2	3	4	5	התעלמתי	
0	1	2	3	4	5	יצאתי מביה"ס	
0	1	2	3	4	5	תקפתי בחזרה	
0	1	2	3	4	5	אמרתי לחבר	
0	1	2	3	4	5	אמרתי להורי או בן משפחה אחר	
0	1	2	3	4	5	אמרתי למורה	
0	1	2	3	4	5	הודעתי למשטרה	
0	1	2	3	4	5	צחקתי על כך	
0	1	2	3	4	5	רשמתי את המקרים	
0	1	2	3	4	5	עמדתי על זכויותיי מבלי להילחם	
0	1	2	3	4	5	אחר _____	

פרטים אישיים:

1. מגדר (מין): ☐ בן ☐ בת
2. גיל: _____
3. כיתה: _____
4. סוג בית הספר: ☐ יסודי ☐ חטיבת ביניים ☐ תיכון

נספח ב

שאלון תמיכה חברתית

אנו מבקשים לדעת מהי הרגשתכם לגבי המשפטים הבאים. קראו בעיון כל משפט, וציינו באיזו מידה הוא מתאים להרגשתכם. הקיפו בכל משפט את התשובה המתאימה (יש לסמן רק תשובה אחת).

מאד מסכים			מסכים חלקית			בכלל לא מסכים	
7	6	5	4	3	2	1	1. יש לי אדם קרוב הנמצא בקרבתני כאשר אני נזקק
7	6	5	4	3	2	1	2. יש לי אדם קרוב שאני יכול לשתף בצער ובשמחה
7	6	5	4	3	2	1	3. משפחתי מנסה באמת לעזור לי
7	6	5	4	3	2	1	4. אני מקבל ממשפחתי את העזרה והתמיכה הרגשית שאני זקוק
7	6	5	4	3	2	1	5. יש לי אדם קרוב המהווה לגבי מקור עידוד ממשי
7	6	5	4	3	2	1	6. חברי מנסים באמת לעזור לי
7	6	5	4	3	2	1	7. אני יכול לסמוך על חברי כאשר מתעוררות בעיות
7	6	5	4	3	2	1	8. אני יכול לשוחח על בעיותיי עם משפחתי
7	6	5	4	3	2	1	9. יש לי חברים שאותם אני יכול לשתף בשמחתי ובצערי
7	6	5	4	3	2	1	10. יש לי אדם קרוב שרגשותיו חשובים לי
7	6	5	4	3	2	1	11. משפחתי מוכנה לעזור לי לקבל החלטות
7	6	5	4	3	2	1	12. אני יכול לדבר על בעיותיי עם חברי

נספח ג

שאלון בדידות

לפניך רשימה של דברים שתלמידים בגילך מרגישים. קרא כל משפט, וחשוב על עצמך. החלט עד כמה המשפט מתאים לך, והקף את המספר המתאים.

תמיד		לפעמים		אף פעם	
5	4	3	2	1	1. קל לי להתחבר עם חברים חדשים בבית הספר
5	4	3	2	1	2. אני אוהב לקרוא
5	4	3	2	1	3. אין לי עם מי לדבר בכתה
5	4	3	2	1	4. אני עובד היטב עם ילדים אחרים
5	4	3	2	1	5. אני רואה הרבה טלוויזיה
5	4	3	2	1	6. קשה למצוא חברים חדשים בבית הספר
5	4	3	2	1	7. אני אוהב את בית הספר
5	4	3	2	1	8. יש לי הרבה חברים בכיתתי
5	4	3	2	1	9. אני מרגיש לבד בבית הספר
5	4	3	2	1	10. אני יכול למצוא חבר בכיתתי כשאני צריך
5	4	3	2	1	11. אני משחק במחשב במידה רבה
5	4	3	2	1	12. קשה לי לגרום לילדים בבית הספר לחבב אותי
5	4	3	2	1	13. אני אוהב מחשבים
5	4	3	2	1	14. אין לי עם מי לשחק בבית הספר
5	4	3	2	1	15. אני אוהב מוסיקה
5	4	3	2	1	16. אני מסתדר עם חברי לכתה
5	4	3	2	1	17. אני מרגיש מחוץ לעניינים בבית הספר
5	4	3	2	1	18. כשאני צריך עזרה בבית הספר אין ילדים שאני יכול לפנות אליהם
5	4	3	2	1	19. אני אוהב ללמוד עם מחשב
5	4	3	2	1	20. אני לא מסתדר עם ילדים אחרים בבית הספר
5	4	3	2	1	21. אני בודד בבית הספר
5	4	3	2	1	22. ילדים בכיתתי מחבבים אותי
5	4	3	2	1	23. אני הולך לסרטים
5	4	3	2	1	24. אין לי הרבה חברים בכתה

נספח ד

שאלון מסוגלות עצמית

אנא הקף בעיגול את המספר המתאים לתשובתך. אין תשובות נכונות ולא נכונות.

5 במידה רבה מאוד	4 במידה רבה	3 במידה בינונית	2 במידה מעטה	1 בכלל לא בטוח	
5	4	3	2	1	1. עד כמה אתה מסוגל להתחבר עם תלמידים אחרים?
5	4	3	2	1	2. עד כמה אתה מסוגל לעבוד בשיתוף עם חבריך לכיתה?
5	4	3	2	1	3. עד כמה אתה מצליח לשמור על חברויות עם תלמידים אחרים?
5	4	3	2	1	4. במידה ויתעורר צורך או קושי בלימודים, עד כמה אתה בטוח שתוכל להיעזר בחברים?
5	4	3	2	1	5. עד כמה אתה מרגיש לבד בביה"ס?
5	4	3	2	1	6. עד כמה אתה מסוגל לשמח את עצמך כאשר קורה לך משהו לא נעים?
5	4	3	2	1	7. עד כמה אתה מצליח להרגיע את עצמך כאשר אתה מפחד?
5	4	3	2	1	8. עד כמה אתה מצליח להימנע מלהתרגז?
5	4	3	2	1	9. עד כמה אתה מצליח לשלוט ברגשותיך?
5	4	3	2	1	10. עד כמה אתה מצליח לעודד את עצמך כאשר אתה חש דכדוך?
5	4	3	2	1	11. עד כמה אתה מסוגל לספר לחבר שאינך מרגיש טוב?
5	4	3	2	1	12. עד כמה אתה מצליח לגרש מחשבות לא נעימות?
5	4	3	2	1	13. עד כמה אתה מצליח לא לדאוג באשר לדברים שעשויים לקרות?

נספח ה

שאלון רווחה אישית

המשפטים הבאים מתייחסים לסולם של 1 עד 7. אנא סמנו עד כמה אתם מסכימים עם כל

משפט:

- 7 - מאד מסכים   6 - מסכים   5 - די מסכים   4 - קצת מסכים וקצת לא מסכים
3 - די לא מסכים   2 - לא מסכים   1 - מאד לא מסכים

1 2 3 4 5 6 7	1. במובנים רבים חיי הם כפי שהייתי רוצה שיהיו
1 2 3 4 5 6 7	2. התנאים בהם אני חי הם מצוינים
1 2 3 4 5 6 7	3. אני מרוצה מחיי
1 2 3 4 5 6 7	4. עד עתה הצלחתי להשיג דברים חשובים שרציתי בחיי
1 2 3 4 5 6 7	5. אם הייתי יכול לשנות דברים בחיי, לא הייתי משנה כמעט כלום

נספח ו

שאלון למורים

1. מגדר: א. זכר ב. נקבה
2. גיל _____
3. השכלה: א. לימודי תעודה ב. תואר ראשון ג. תואר שני ד. תואר שלישי
4. מקום עבודה: א. ביה"ס יסודי ב. חטיבת ביניים ג. תיכון
5. סוג ביה"ס: א. חילוני ב. ממלכתי-דתי ג. אחר _____
6. סוג ההוראה: א. מחנך כיתה ב. מורה מקצועי ג. מורה/מחנך לחינוך מיוחד (נא לציין סוג הלקות- _____)
- ד. מורת שילוב ה. אחר _____
7. ותק בהוראה: _____ שנים
8. האם אתה משתמש במחשב בביתך? א. כן ב. לא
9. האם אתה משתמש באינטרנט בביתך? א. כן ב. לא

9. סמן בטבלה מהי התדירות שבה אתה משתמש עבור כל סוגי התקשורת הבאים:

אף פעם	פעם מפעם בחודש	פעם בכמה שבועות	1-2 ימים בשבוע	3-5 ימים בשבוע	בערך פעם ביום	מספר פעמים ביום	
							א. SMS
							ב. דואר אלקטרוני e-mail
							ג. צ'ט Chat
							ד. Messenger, ICQ

10. ציין עד כמה אתה מסכים עם ההיגדים הבאים. הקף בעיגול את המספר המתאים ביותר לדעתך מ- 1 (מאוד לא מסכים) ועד 5 (מאוד מסכים). בזמן המענה, חשוב על ילדים מגיל ביה"ס יסודי ועד סוף התיכון.

1 מאוד לא מסכים	2	3	4	5 מאוד מסכים		
1	2	3	4	5	1. אלימות באינטרנט הינה בעיה בבתי ספר	
1	2	3	4	5	2. ילדים מושפעים מאלימות באינטרנט	
1	2	3	4	5	3. אני מודאג מאלימות באינטרנט	
1	2	3	4	5	4. אני בטוח ביכולתי לזהות אלימות באינטרנט	
1	2	3	4	5	5. אני חש בטוח ביכולתי לטפל בנושא האלימות באינטרנט	
1	2	3	4	5	6. לו הייתי יודע על קיומו של אלימות באינטרנט בביה"ס, הייתי עושה משהו	
1 מאוד לא מסכים	2	3	4	5 מאוד מסכים	7. על בתי ספר לפתח מדיניות נגד אלימות באינטרנט	
1	2	3	4	5	8. על בתי ספר לערוך השתלמויות מקצועיות כדי להכשיר צוות בנושא אלימות באינטרנט	

9.	על המורים ללמד את התלמידים תוכנית לימודים בנושא אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
10.	על מורים לפתח פעילויות כיתתיות להתמודדות עם אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
11.	קובעי מדיניות חינוכית (מפקחים וכו') צריכים לארגן פעילויות רחבות להתמודדות עם אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
12.	יש לערוך סקר בין התלמידים ולבדוק האם נפגעו מאלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
13.	יש להקים בבתי ספר ועדות לבחינת בעיית האלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
14.	על בתי הספר לקיים שיח עם ההורים בנושא אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
15.	במסגרת כינוסים בביה"ס יש להתייחס לנושא האלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
16.	בתי ספר צריכים ליצור קשר עם מקורות קהילתיים כדי להתמודד עם אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
17.	טלויזיה ומדיות אחרות צריכות לדון באלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
18.	על תלמידים לקבל ייעוץ כיצד להתמודד עם אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
19.	יש להשתמש במקורות בית ספריים כדי לסייע למורים להתמודד עם אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
20.	במסגרת ההכשרה שלי להוראה הכינו אותי להתמודדות עם אלימות באינטרנט	5	4	3	2	1
21.	אני רוצה ללמוד עוד על אלימות באינטרנט במסגרת השתלמות או לימודי באוניברסיטה	5	4	3	2	1
22.	השתלמות בנושא אלימות באינטרנט באותה מידה כמו השתלמויות למורים בנושאים אחרים	5	4	3	2	1
23.	כמה תלמידים להערכתך פנו אליך בנושא האלימות באינטרנט? פרט _____	יותר	8-10	4-7	1-3	לא פנו
24.	אם כן, כיצד התמודדת עם הבעיה? _____ _____					
25.	כמה פעמים נפגעת באופן אישי מאלימות באינטרנט? פרט _____	יותר	8-10	4-7	1-3	לא נפגעתי
26.	אם כן, כיצד התמודדת עם הבעיה? _____ _____ _____ _____					

נספח ז

ראיונות חצי מובנים שאלות לתלמידים

מודעות לתופעה

1. מהי לדעתך אלימות ברשת?
  2. מה יכולות לדעתך להיות הסיבות לכך שקיימת אלימות ברשת?
- התנסות אישית או של מישהו אחר**
3. האם אתה מכיר מישהו אחר שנפגע מאלימות ברשת? אם כן- כיצד שמעת על העובדה שנפגע? (אם כן – ספר מה קרה, האם יותר מפעם אחת-האם באופן מתמשך, כיצד הגבת, התמודדת, למי סיפרת, כיצד זה הסתיים.)
  4. עד כמה לדעתך רווחת/קיימת התופעה בכיתה שלך? בביה"ס שלך?
  5. האם חווית בעצמך אלימות ברשת? (אם כן – ספר מה קרה, האם יותר מפעם אחת-האם באופן מתמשך, כיצד הגבת, התמודדת, למי סיפרת, כיצד זה הסתיים.)

התמודדות

6. אם היית נפגע מאלימות ברשת, כיצד נראה לך שהיית מגיב?
7. אם היית נפגע מאלימות ברשת, למי היית מספר? האם נראה לך שילדים שנפגעים מאלימות ברשת מספרים גם למורה המחנכת או ליועצת ביי"ס? או למישהו אחר?

פעילות בית ספרית

8. מה אתה חושב בית הספר צריך לעשות ברגע שנודע לו על אלימות ברשת?
9. האם עשו בבית הספר שלך פעולות הסברה או פעולות אחרות בנושא אלימות ברשת?
10. מה לדעתך צריך לעשות על מנת למנוע את האלימות ברשת? כיצד לדעתך יש למנוע את הבעיה ולהתמודד עמה בבית הספר? למשל, סדנא או פעילות לתלמידים, מורים או להורים בנושא זה.

נספח ח

ראיונות חצי מובנים שאלות למורים

מודעות לתופעה

1. מהי לדעתך אלימות ברשת?
2. מה יכולות לדעתך להיות הסיבות לכך שקיימת אלימות ברשת?
3. מה את/ה חושב/ת היקף התופעה בקרב ילדי ביי"ס יסודי, חטיבה ותיכון? האם את יודעת על מקרים של אלימות ברשת?

התנסות אישית או של מישהו אחר

4. האם את/ה מכיר/ה מישהו אחר שנפגע מאלימות ברשת? אם כן- כיצד שמעת על העובדה שנפגע? (אם כן – ספר מה קרה, האם יותר מפעם אחת-האם באופן מתמשך, כיצד הגבת, התמודדת, למי סיפרת, כיצד זה הסתיים).
5. עד כמה לדעתך רווחת/קיימת התופעה בכיתה שלך? בביה"ס שלך?
6. האם חווית בעצמך אלימות ברשת? (אם כן – ספרו מה קרה, האם יותר מפעם אחת-האם באופן מתמשך, כיצד הגבת, התמודדת, למי סיפרת, כיצד זה הסתיים).

התמודדות

7. האם תלמיד שחוה אלימות ברשת פנה אליך? אם כן ספר מה קרה, מה עשית? אם לא, מה לדעתך נכון לעשות כאשר תתקלי בפניה כזו?
8. אם את היית נפגעת מאלימות ברשת, למי היית מספרת? האם נראה לך שתלמידים שנפגעים מאלימות ברשת מספרים להורים? למורה המחנכת או ליועצת ביי"ס? למישהו אחר?

פעילות מערכתית/ בית ספרית

9. מה אתה חושב בית הספר צריך לעשות ברגע שנודע לו על אלימות ברשת?
10. האם בית הספר בו את עובדת מודע לתופעה זו? אם כן , כיצד הוא פועל? האם עשו בבית הספר שלך פעולות הסברה או פעולות אחרות בנושא אלימות ברשת?
11. מה לדעתך צריך לעשות על מנת למנוע את האלימות ברשת? כיצד לדעתך יש למנוע את הבעיה ולהתמודד עמה בבית הספר? למשל, סדנא או פעילות למורים או להורים בנושא זה.
12. האם לדעתך משרד החינוך פועל למיגור התופעה?

9. תמצית אנגלית

ABSTRACT

Over the past years the internet technology had created a revolution in adolescents' lives. Along with its benefits we are witnessing the emergence of a new type of aggression that becomes common among children and adolescents – cyberbullying. This type of bullying and aggression is characterized by an over-time repetitive behavior of maladaptive authority and power usage through the use of computers and cell phones via sending insulting messages and hurtful pictures (Hinduja & Patchin, 2009; Mason, 2008). Various studies had focused on examined and described cyberbullying characteristics (Smith et al., 2008), refereeing patterns of behavior, socio-emotional aspects, individual responses, as well as intervention and prevention programs (Shariff, 2009). Although this important phenomenon is referred to by the media, no comprehensive study has yet been done in Israel.

The present study aims to examine cyberbullying phenomenon among children and adolescents in Israel, to describe its scope and main characteristics, to examine the relationship between cyberbullying and socio-emotional aspects that constitutes risk and protective factors. Additionally, the study aims to examine teachers perceptions of cyberbullying as well as their ways of coping with it. The study took place during the years 2011-2013.

Study participants: After receiving all appropriate approvals for the study, 18 schools from different regions of the country were sampled. The sample consisted of 1094 students (52% boys and 48% girls), 51% of the students enrolled in primary schools, 33% in junior high and 16% in senior high. 47% of the students attended schools from a high socio-economic level, 34% - medium socio-economic level, and 19% belonged to the lower socio-economic level. Students' age range was 10-17 (mean = 13.39) years. In addition 585 teachers participated in the study, 498 of whom (85%) were woman, aged 21-65 (mean = 39.68) years.

Research Measures: Students completed 4 questionnaires regarding face to face bullying and cyber bullying, socio-emotional aspects, and sense of self-efficacy and well-being. Educational staff (educators, teachers, and counselors) completed questionnaires regarding awareness and perception of cyber bullying, and perceptions of ways for coping with this phenomenon.

Main findings:

At student level – 27% of the students who participated in the study reported that they were victims of cyberbullying, and 49% reported being hurt from face to face bullying. From cyberbullying victims, 45% reported being bullied mainly by boys, 34% were mainly cyberbullied by girls, and 21% by of both sexes. Furthermore, it was revealed that girls manifest higher tendency to be cyber victims compared to boys. 17% of study participants reported being engaged in online bullying (perpetrators) and 36% reported that they took part in a face to face bullying. It was found that girls manifest higher tendency for engagement in online bullying compared to boys, and the frequency of bullying is a little higher among boys. 46% of the study participants reported being witnesses of cyberbullying and aggressions towards someone else.

We examined the students' answers with respect to the questions: Type of cyberbullying you were victim of? Answers range was "never been bullied", bullied with cellular, email, SMS and social networks. The students were also asked regarding the frequency of cyberbullying with answers' range of "never" to "many times". No significant differences were found in cyber bullying victims as well as cyberbullying perpetrators between students belonging to different socio - economic level.

However, with regard to the distribution by level of education, elementary school students reported the highest frequency of cyber victimization followed by junior high students and then high school students. Although the lowest rates of cyber victimization was found among high school students, they reported a higher number of bullies compared to elementary and junior high students.

Engagement in online bullying and harassment is slightly higher among elementary school students, then students in junior high and then high school students. Nevertheless, cyberbullying through cell phones (photos, videos and abusive phone calls) is more common at high school and the frequency of online harassment is the highest among junior high students compared to other levels of education.

Examination of the relationship between victimization measures and the socio-emotional variables revealed the following results: Negative correlation was found between cyber victimization and social support, self-efficacy and well-being: The more students reported lower social support, self-efficacy and well-being - more they

suffered from cyberbullying, compared to non-victims and vice versa. Moreover, a positive relationship was found between cyber victimization and high sense of loneliness. A negative correlation was found between cyberbullying through pictures/videos and social support and self-efficacy. In addition, a negative correlation was found between the frequency of cyber harassment and social support and self-efficacy, and a positive correlation was found between the frequency of harassment and high levels of loneliness.

Examining the relationship between cyber and face to face victimization revealed a correlation between these two variables. The rate of face to face victims as well as the number of types of face to face aggression goes down as a function of age (level of education). Face to face aggression affects mainly primary school students, then middle school students, and high school students are less affected. Regarding the socio-emotional aspects, an examination of the variables revealed that the higher is the frequency and number of types of aggression, the lower is the student's sense of social support, self-efficacy and well-being and in accordance the higher is his sense of loneliness.

Relationships between student's socio-emotional variables and engagement in online harassment as well as its frequency were also found. Lower levels of student's experience of social support and self-efficacy as well as higher levels of sense of loneliness, and lower sense of well-being correlates with higher tendency for engagement in cyber aggression, i.e. these students are at higher risk for being cyber bullies and aggressors mainly via sending abusive pictures or video films. Similarly, correlations were found between socio-emotional variables and engagement in face to face aggression. These correlations are more characteristics of students with low social support, high level of loneliness, low self-efficacy and low sense of well-being.

Significant predicting variable for cyber victimization is a sense of self-efficacy - lower levels of self-efficacy associates with higher risk for cyber victimization. Significant predicting variables for face to face victimization are: gender (boy), educational level (elementary school students vs. middle and high school students), and a high levels of loneliness. The variables that were found significant in predicting cyber aggression and bullying are: gender (boy), well-being and low self-efficacy. Boys are more likely of being engaged in cyberbullying as perpetrators compared to girls. And the variables found significant in predicting face to face aggression are: gender (boy) and a low level of self-efficacy.

Anger, rage, anxiety, stress and depressive mood were the most common emotional responses of cyber victims and the most common practical responses were: ignoring, requesting to stop the harassment, telling a friend, attacking back, telling parents and logging off the internet. Only a few students reported telling their teachers, joking about the harassment or reporting to the police. The most common reactions of students against face to face aggression involved: ignoring, attacking back, telling a friend, asking to stop, and telling parents. Only a few students reported "laughing about it" or reporting to the police. The percentage of victims of face to face aggression reported telling their teacher was not a small one.

At teacher's level, it was found that most teachers find it difficult to assess the degree of online aggressiveness of their students. On average, teachers expressed a fairly high level of concern regarding cyber aggression and strong faith in school commitment to address the issue. Nevertheless, they express a moderate level of confidence about their ability to cope with cyber aggression and a medium level of willingness to learn about the subject. All research measures have moderate to high relationships with each other. Female teachers, reveal more concerned about cyber aggression compared to male teachers; they have a higher faith in school commitment to address the issue, and are more interested in learning about the subject. Elementary school teachers manifest higher confidence about their ability to cope with cyber aggression compared to junior high and high school teachers; also elementary school teachers manifest higher levels of faith in school commitment to address the issue compared to high school teachers, and elementary teachers' willingness to study the issue is higher than the willingness of high school teachers.

Recommendation: The findings of this study indicate a need for promoting awareness of students, parents and educational staff to cyber aggression. It is recommended to implement a unique prevention and intervention programs for the phenomenon of cyberbullying. In light of teachers sense of lack knowledge and coping tools for cyberbullying and aggression it is necessary to develop workshops for parents and teachers in order to gain knowledge and to be more familiar with the cyberspace. It is suggested that optimal coping with cyber bullying and aggression will be implemented throughout an integrated intervention of school and family.